ESKİŞEHİR'İN MAHMUDİYE İLÇESİ'NDEKİ DÖNER EKSENLİ BİNDİRME TAVANLI CAMİLER VE DÖNER EKSENLİ BİNDİRME TAVAN GELENEĞİ

Gülsüm AKTÜRK

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Sanat Tarihi Anabilim Dalı

Danışman: Doç. Dr. Canan PARLA

Eskişehir

Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Nisan 2006

YÜKSEK LİSANS TEZ ÖZÜ

ESKİŞEHİR'İN MAHMUDİYE İLÇESİ'NDEKİ DÖNER EKSENLİ BİNDİRME TAVANLI CAMİLER VE DÖNER EKSENLİ BİNDİRME TAVAN GELENEĞİ

Gülsüm Aktürk
Sanat Tarihi Anabilim Dalı
Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Nisan 2005
Danışman: Doç. Dr. Canan PARLA

Bu çalışmanın konusunu, daha önce üzerinde çalışılmamış Eskişehir'in Mahmudiye İlçesi'nde bulunan beş camideki döner eksenli ahşap malzemeli bindirme tavan uygulamaları teşkil etmektedir. Belgelenen bu camilerin en erkeni 1834, diğerleri 1932, 1940, 1950 ve 1952 tarihlerinde inşa edilmişlerdir.

Bindirmeli örtülerin belli bir biçimini oluşturan bu tavan türünün, değişik terimlerle ifade edilmesi bir takım karışıklıklara ve yanlış anlamalara sebep olmaktadır. Bu nedenle çalışmamızda C. Parla tarafından öne sürülen, diğer terimlere oranla bu tavanları daha iyi anlattığını düşündüğümüz "döner eksenli bindirme tavan" terimi kullanılmıştır.

Tez kapsamında, incelenen tavan türünün, bindirme katlarının alabildiği değişik geometrik biçimler incelenerek Anadolu'daki tümülüslerde yer alan mezar hücrelerini örten en erken tarihli kârgir örneklere dikkat çekilmiştir. Ayrıca, bu tavan türünün ahşap malzemeden yapılmış örneklerinden konut, saray, tapınak, cami ve çeşitli inanç gruplarına ait ibadethanelerde yer alanlarının uygulamadaki benzerlikleri ile etkileşimleri incelenmiş, örttükleri yapıların işlevlerine göre değişen anlamlar içerip içermedikleri üzerinde durulmuş ve hemen her yapıda aynı simge diliyle kullanıldıkları tespit edilmiştir.

Öte yandan, Türk Mimarisi örnekleri içinde, çoğunluğu küçük ölçekli, pek azı büyük organizasyonlu camilerde prestij belirleyerek kullanıldığı belirlenen döner eksenli bindirme tavanların gökyüzü simgesi olarak algılanmaları, daha ucuz malzemeyle inşa edilebilen kubbe alternatifi olarak görüldüklerini de teyit etmiştir.

Tezin konusunu oluşturan beş cami ile tavanları, inşa tekniği olarak Anadolu'nun diğer bölgelerindeki eski ve yeni tarihli uygulamalarla benzerlik özellikler göstermektedir. Bu tespit, kökü çok eskilere dayanan bir örtü tekniğinin günümüzde de devam ettiğini göstermesi açısından önemlidir.

ABSTRACT

The theme of this work is *superimposing ceiling structures with revolving axes* of five mosques in the Mahmudiye township of Eskişehir province. Such a study is the first one of its kind in this particular location. The oldest mosque was built in 1834, and the others are dated 1932, 1940, 1950 and 1952.

Different general terms used for superimposing ceiling structures which caused misunderstandings and confusions. Therefore, in this work the term originally used by Canan Parla is taken up as **"superimposing ceiling structures with revolving axes"** which we assume this specific ceiling structure is better explained with such a term.

Within the context of the thesis, this sort of ceiling and its different geometric forms of superimposing layers were elaborated in line with some similar examples of early Anatolian *tumulus* (barrow) tombs as well. Furthermore, these particular wooden ceiling structures used in houses, seraglios, temples, mosques and in various religious buildings of different faiths were also taken up in terms of their functional similarities, interactions and whether they constitute varying reasons of existence. It was realised that the same language of symbolism was used almost in every such building.

On the other hand, in examples of the Turkish Architecture, mostly in smaller and rarely in bigger scale mosques, such a structure of ceilings were used not only for prestigious reasons but also and primarily as a symbol of heaven to substitute dome structures which would consume more resources.

The subject matter five mosques and their ceiling structures constitute resemblances in terms of construction techniques with other older and newer applications in Anatolia. This important conclusion highlights that such a specific ceiling technique deeply goes back to ancient times and still continues to be implemented at present.

JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI

Gülsüm Aktürk'ün, Eskişehir'in Mahmudiye İlçesi'ndeki Döner Eksenli Bindirme Tavanlı Camiler ve Döner Eksenli Bindirme Tavan Geleneği başlıklı tezi…… tarihinde, aşağıdaki jüri tarafından Lisansüstü Eğitim Öğretim ve Sınav Yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca, Anabilim/ Anasanat dalında Yüksek Lisans- Doktora / Sanatta Yeterlik tezi olarak değerlendirilerek kabul edilmiştir.

	Adı Soyadı	İmza
Üye (Tez Danışmanı)	: Doç. Dr. Canan PARLA	
Üye	: ……	
Üye	: ……	

Prof. Dr. Nurhan AYDIN

……..

Enstitü Müdürü

ÖNSÖZ

Bindirme tavanlar ve kullanıldığı yapılar, bugüne kadar oldukça az çalışmada detaylı biçimde yer bulmuş, bunun dışındaki araştırmalarda da ne yazık ki hakkettiği ilgiyi görememiştir. Anadolu'da bu denli yaygın kullanılan döner eksenli bindirme tavanlı yapıları çalışma konusu olarak öneren ve çalışma esnasında bana bambaşka bir bakış açısı kazandıran, arazi çalışmasında, yapıların tespitinde ve ölçülerinin alınmasında zamanını, maddi ve manevi yardımını esirgemeyen danışman hocam Doç. Dr. Canan Parla'ya ne kadar teşekkür etsem azdır.

1998'den itibaren tüm zor zamanlarımda bana yol gösteren ve kaynakçamın büyük bir kısmını oluşturan çevirilerimi sabırla yapan sevgili hocam, Öğretim Görevlisi Oğuz Alp'e sonsuz minnettarım.

Çalışma esnasında zaman zaman yardımlarını aldığım hocam Öğr. Gör. Abdullah Deveci'ye ve Arzu Aydın Deveci'ye gönül dolusu teşekkürler.

Yapı planlarının çizimi ve metnin son halini alması için geceler boyu uykusuz kalan meslektaşım Ali Gerengi, Ankara kapsamlı kütüphane çalışmalarında beni yalnız bırakmayan Gülşah Bakırtepe, metnin bilgisayara aktarımı sırasında tüm teknik detaylarla ilgilenen Oğuz Özen, İngilizce kaynaklarımın bir kısmının çevirisini yapan ama öncelikli olarak manevi desteğini her zaman arkamda hissettiğim Ceren Çelik ve arazi çalışmalarında yardımını aldığım Görkem Işık'a ne kadar teşekkür etsem azdır.

Hayatımı ve hayatımdaki her şeyi borçlu olduğum, dünyayı benim gözümde anlamlı kılan, artık çok nadir olarak rastlanan iki insana söyleyecek ve onların değerlerini niteleyebilecek pek az sözcük bulabiliyorum. Onlara teşekkür etmek oldukça yetersiz bir fiil gibi görünüyor. Bu nedenle çalışmamı annem Saffet Aktürk'e ve babam Cemal Aktürk'e hediye ediyorum.

Sevgili Ulaş Aydın çalışmama verdiğin destek ve bana kattıkların için minnettarım.

Ayrıca manevi desteklerinden dolayı Derya Karabaş, Mimar Didem Aydoğan ve Rahman Kılıç'a da sonsuz teşekkürler.

ÖZGEÇMİŞ

Gülsüm AKTÜRK

Sanat Tarihi Anabilim Dalı

Yüksek Lisans

Eğitim

Y. Ls.	2004	Anadolu Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Orta Öğretim Alan Öğretmenliği Anabilim Dalı
Ls.	2002	Anadolu Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü
Lise	1996	Ordu Atatürk Lisesi

Kişisel Bilgiler

Doğum yeri ve yılı: Berlin/ Almanya- 16 Şubat 1979

Cinsiyet: Kız

Yabancı dil: Almanca

İÇİNDEKİLER

Sayfa

ÖZ……ii
ABSTRACT……iii
JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI……iv
ÖNSÖZ……v
ÖZGEÇMİŞ……vi
ÇİZİMLER LİSTESİ……ix
RESİMLER LİSTESİ……x
GİRİŞ……1

BİRİNCİ BÖLÜM

BİNDİRME VE DÖNER EKSENLİ BİNDİRME TAVAN TANIMLARI, DÖNER EKSENLİ BİNDİRME TAVAN TİPLERİ, DÖNER EKSENLİ BİNDİRME TAVANLI DEĞİŞİK İŞLEVLİ YAPILAR VE BU TÜR TAVANLARA YÜKLENEN SEMBOLİK ANLAMLAR

1. BİNDİRME VE DÖNER EKSENLİ BİNDİRME TAVAN TANIMLARI……4
1.1. Bindirme Tavan Tanımı**……4**
1.1.1. Döner Eksenli Bindirme Tavan Tanımı**……5**
1.1.1.1. Döner Eksenli Bindirme Tavan Tipleri**……7**
1.1.1.1.1. Kare Altyapılılar**……7**
1.1.1.1.2. Sekizgen Altyapılılar**……8**
1.1.1.1.3. Altıgen Altyapılılar**……8**
1.1.1.1.3. Altıgen Altyapılılar**……8**
2. DÖNER EKSENLİ BİNDİRME TAVANLI DEĞİŞİK İŞLEVLİ YAPILAR……10
2.1. Mezar Yapılarında Döner Eksenli Bindirme Tavan**……10**
2.2. Sivil Mimari Yapılarda Döner Eksenli Bindirme Tavan**……15**
2.3. Dini İşlevli Yapılarla Camilerde Döner Eksenli Bindirme Tavan**……26**

3. DÖNER EKSENLİ BİNDİRME TAVANLARA YÜKLENEN SEMBOLİK ANLAMLAR…….…….……47

İKİNCİ BÖLÜM

MAHMUDİYE İLÇESİ'NİN KISA TARİHİ VE İLÇEDE YER ALAN DÖNER EKSENLİ BİNDİRME TAVANLI CAMİLER

1. MAHMUDİYE İLÇESİ'NİN KISA TARİHİ…….…….54

2. MAHMUDİYE İLÇESİ'NDE YER ALAN DÖNER EKSENLİ BİNDİRME TAVANLI CAMİLER……...……...56

2.1. Balçıkhisar Köyü Camii**……...……56**

2.2. Yeniköy Köyü Camii**……65**

2.3. Kaymazyayla Köyü Camii**……77**

2.4. İsmetpaşa Köyü Küçük Mahalle Camii**……...…….86**

2.5. Hamidiye Köyü Camii**……..96**

3. KARŞILAŞTIRMALI DEĞERLENDİRME……106

SONUÇ...……..111

EKLER……..……...115

KAYNAKÇA……...……168

ÇİZİMLER LİSTESİ
(Metin İçindeki Çizimler)

Sayfa

Çizim 1: Sekizgen ve Kare Altyapılı Döner Eksenli Bindirme Tavan Tipleri**…….8**

Çizim 2: Urtakurgan Sarayı Altıgen Altyapılı Döner Eksenli
Bindirme Tavanı Restitüsyonu**……..……....9**

Çizim 26: Balçıkhisar Köyü Camii**…….61**

Çizim 40: Yeniköy Köyü Camii**…….71**

Çizim 41: Kaymazyayla Köyü Camii**…….81**

Çizim 46: İsmet Paşa Köyü Camii**…….……91**

Çizim 49: Hamidiye Köyü Camii**…….…..…...101**

RESİMLER LİSTESİ

Sayfa

Resim 1: Erzurum Ulu Camii Mihrap Önü**…….....10**

Resim 2: Kırşehir Çarşı Camii Tavanı**……10**

Resim 3: Gordion Tümülüsü Ön Mezar Odası Tavanı**……11**

Resim 4: Kızıl'da Kaya Tapınağı Görünüşü**……...28**

Resim 5:Afganistan Gandhara Budist Tapınağı Toplantı Salonu Tavanı**……...30**

Resim 6: Bir Hindistan Tapınağı Tavanı**…….30**

Resim 7:Behramkale Hüdavendigar Camii Son Cemaat Yeri Tonozu**……...35**

Resim 8: Kırşehir Çarşı Camii**……38**

Resim 9: Balçıkhisar Köyü Camii Kuzey Cephe**……....62**

Resim 10 Balçıkhisar Köyü Camii Doğu Cephe**…….……62**

Resim 11: Balçıkhisar Köyü Camii Minare Kaidesi**……...……63**

Resim 12: Balçıkhisar Köyü Camii Harim Güneydoğu Köşe**…….64**

Resim 13: Balçıkhisar Köyü Camii Harim Güneybatı Köşe**……...64**

Resim 14: Balçıkhisar Köyü Camii Harim Kuzeybatı Köşe**…….……..64**

Resim 15: Balçıkhisar Köyü Camii Harim Kuzeydoğu Köşe**……...……..64**

Resim 16: Yeniköy Camii Doğu Cephe**……..72**

Resim 17: Yeniköy Camii Batı ve Güney Cepheler**……72**

Resim 18: Yeniköy Camii Minare Kaidesi**…….……73**

Resim 19: Yeniköy Camii Minare Gövdesi**……...……73**

Resim 20: Yeniköy Camii Harim Güneydoğu Köşe**……...73**

Resim 21: Yeniköy Camii Harim Güneybatı Köşe**……73**

Resim 22: Yeniköy Camii Harim Kuzeybatı Köşe…….74

Resim 23: Yeniköy Camii Harim Kuzeydoğu Köşe……...74

Resim 24: Yeniköy Camii Kadınlar Mahfili……...…74

Resim 25: Yeniköy Camii Güney Duvar…….75

Resim 26: Yeniköy Camii Giriş Mekânı Batıya Bakış……75

Resim 27: Yeniköy Camii Toplantı Odası Doğuya Bakış……..75

Resim 28: Yeniköy Camii Mihrap Resim……...76

Resim 29: Yeniköy Camii Mihrap Süslemesi Ayrıntı……...….76

Resim 30: Yeniköy Camii Mihrap Süslemesi Ayrıntı.....76

Resim 31: Yeniköy Camii Pencere-Kapı Süslemeleri……...….76

Resim 32: Kaymazyayla Köyü Camii Kuzey ve Batı Cepheler…….82

Resim 33: Kaymazyayla Köyü Camii Güney ve Doğu Cepheler……...83

Resim 34: Kaymazyayla Köyü Camii Harim Güneydoğu Köşe……..……...…83

Resim 35: Kaymazyayla Köyü Camii Harim Güneybatı Köşe……..…….……83

Resim 36: Kaymazyayla Köyü Camii Mihrap ve Minber…….…….…84

Resim 37: Kaymazyayla Köyü Camii Harim Kuzeybatı Köşe…….…..……84

Resim 38: Kaymazyayla Köyü Camii Harim Kuzeydoğu Köşe…….…….....84

Resim 39: Kaymazyayla Köyü Camii Giriş Mekânı Batıya Bakış…….……85

Resim 40: Kaymazyayla Köyü Camii Giriş Mekânı Doğuya Bakış…….……..85

Resim 41: İsmet Paşa Köyü Küçük Mahalle Camii Doğu Cephe……...92

Resim 42: İsmet Paşa Köyü Küçük Mahalle Camii Batı ve Güney Cepheler…….……92

Resim 43: İsmet Paşa Köyü Küçük Mahalle Camii Kuzey ve Batı Cepheler……..…93

Resim 44: İsmet Paşa Köyü Küçük Mahalle Camii Harim Güneydoğu Köşe……....94

Resim 45: İsmet Paşa Köyü Küçük Mahalle Camii Harim Güneybatı Köşe……..…94

Resim 46: İsmet Paşa Köyü Küçük Mahalle Camii Güney Duvar**……..….94**

Resim 47: İsmet Paşa Köyü Küçük Mahalle Camii Kadınlar Mahfili**……...…….95**

Resim 48: İsmet Paşa Köyü Küçük Mahalle Camii Mihrap**…….…..95**

Resim 49: İsmet Paşa Köyü Küçük Mahalle Camii Kadınlar Mahfili Merdiveni**……..95**

Resim 50: Hamidiye Köyü Camii Kuzey ve Batı Cepheler**……..102**

Resim 51: Hamidiye Köyü Camii Batı ve Güney Cepheler**……..102**

Resim 52: Hamidiye Köyü Camii Minare**…….102**

Resim 53: Hamidiye Köyü Camii Harim Güneydoğu Köşe**……..…103**

Resim 54: Hamidiye Köyü Camii Harim Güneybatı Köşe**……...103**

Resim 55: Hamidiye Köyü Camii Harim Kuzeybatı Köşe**……103**

Resim 56: Harim Kuzeydoğu Köşe**……...103**

Resim 57: Hamidiye Köyü Camii Mihrap**…….104**

Resim 58: Hamidiye Köyü Camii Giriş Mekânı Kadınlar**……105**
Mahfiline ve Minareye Çıkılan Merdiven

GİRİŞ

Tanım, Kapsam ve Yöntem

Tezin konusunu, bugüne dek her hangi bir bilimsel araştırmanın konusu olmayan Mahmudiye İlçesi camilerindeki döner eksenli bindirme tavanlar oluşturmaktadır. Bu tür tavanların Eskişehir ili ve civarında bulunanlarla ve Anadolu'daki diğer örneklerle kıyaslanarak değerlendirmesi ayrıca bu inşa geleneğinin açıklanması tezin öncelikli amacıdır.

Anadolu'dan Asya'nın doğusuna kadar oldukça geniş bir alanda, binlerce yıllık köklü bir geleneğin ürünü olarak yaygın kullanım alanı bulan bir örtü tipi olan döner eksenli bindirme tavanlar, yapım tekniğinin yanı sıra kendilerine yüklenen simgesel anlamlarla da sanat tarihçilerinin daima ilgisini çekmiştir.

İlkin, Neolitik dönemin yere gömülü evlerinde görüldüğü ileri sürülen bu türdeki bindirme tavanların, Doğu Anadolu'dan bugünkü Gürcistan'a kadar uzanan geniş bölgeyle Hindikuş-Pamir bölgesindeki evlerde geçmişten günümüze süreklilik göstererek kullanıldıkları anlaşılmaktadır.

Neolitik dönem evlerinden, Trakya'nın antik dönem mezarlarına, sivil mimaride kullanılan örneklerine, Budist tapınaklara, tarikat yapılarıyla camilere kadar uzanan değişik işlevli birçok anıtsal mimari örnekte kullanım alanı bulan bu tür bindirme tavanların taşıdıkları simgeler, örttükleri yapıların içlerinde yer aldıkları kültürel ortamlara göre değişiklik göstermektedir.

Döner eksenli bindirme tavanların mekânlara, estetik değer katan geometrik kurguları, bu tavanların seyyah, sanat ve mimarlık tarihçilerince Asya'dan Anadolu'ya kadar bulundukları her yerde inceleme konusu olarak seçilmelerinin başlıca nedenidir. Ahşap, taş ve tuğla malzeme ile inşa edilebilen bu tür tavanların en erken tarihli anıtsal kârgir örneklerinin Anadolu'da bulunması konunun önemini bir kat daha arttırmaktadır.

Selçuklu, Beylikler ve Osmanlı dönemi camileriyle değişik işlevli yapıların bazılarında kullanılan ahşap döner eksenli bindirme tavanların, Türk mimarisindeki kullanımının, Türklerce Orta Asya'dan taşınan bir geleneğin Anadolu'daki uygulamaları olduğu, birçok araştırmacı tarafından kabul görmektedir.

Yaygın kullanım alanı bulan döner eksenli bindirme tavanların taşıdıkları simgesel anlamların çeşitli inanç ve kültürlerde benzer ya da farklı olup olmadıkları, örttükleri yapıların işlevlerinin tavanlara yüklenen anlamlarında bir değişiklik yaratıp yaratmadığının açıklanabilmesi ancak geniş çaplı araştırmalarla mümkün olabilir.

Bu çalışmada şu ana kadar bilimsel yayınlarda yer almamış geç tarihli beş caminin döner eksenli bindirme tavanlarının tanıtılması, bu tür tavan inşa geleneğinin hâlâ sürdürüldüğünü göstermesi açısından oldukça önemlidir.

Çalışmanın konusunu teşkil eden tavanlar, Eskişehir'in diğer ilçelerinde bulunan yayınlara yansımış döner eksenli bindirme tavanlı camilerle benzer özellikler taşımaktadır.

Konuyla ilgili yayınların tarandığı arşiv çalışmalarının ardından yapılar yerlerinde incelenmiş, fotoğrafları çekilerek ölçüleri alınmış ve rölöve planları çizilmiştir. Tezin katalog bölümünde, plan, cephe, iç mekân, tavan, malzeme-teknik ve süslemelerinin ele alındığı Mahmudiye İlçesi'ndeki döner eksenli bindirme tavanlı camilerin belgelenmesine çalışılmıştır.

Bu aşamadan sonra, genel olarak bindirme tavanın tanımı ve farklı tiplerinin açıklanmasıyla döner eksenli olanların farklı bölgelerdeki adları, biçim değişiklikleri, teknik özellikleri ve yapı ile tavan arasındaki ilişkilerin açıklanmasına çalışılmıştır.

Döner eksenli bindirme tavanları, tarihi süreç içerisinde izleyebilmek için en erken anıtsal mimari örneklerden günümüzde inşa edilenlerine kadar kronolojik bir sıralamaya gidilmiş, ayrıca döner eksenli bindirme tavanla örtülü ev yapılarının inşa edildiği bölgeler ile bu bölgelerdeki evlerin yapısal özellikleri hakkında ayrıntılı bilgilere yer verilmiştir. Anadolu'da inşa edilen dini işlevli yapılarla döner eksenli bindirme tavanların bir arada tanıtılmasına ve bu tavanlara yüklenen sembolik anlamların açıklanmasına bu çalışmada olabildiğince geniş yer verilmiştir.

Son bölümde, Mahmudiye İlçesi'ndeki döner eksenli bindirme tavanların bu tavan geleneği içerisindeki yerleri, gerek yakın çevre gerek uzak coğrafyalardaki örneklerle, yapım tekniği ve sembolik anlamlar açısından kıyaslamalar yapmak suretiyle saptanmaya çalışılmıştır.

Sonuçta, insanların yaşam deneyimlerinin sonucunda ortaya çıkan ve zaman içinde mimari öğelere yüklenmiş olan simgelerin saptanmasında bazen döner eksenli bindirme tavanın mekânda yarattığı etki, bazen üzerindeki çeşitli bezemeler, bazen de

kullanıldığı yapıların türleri ve bulundukları coğrafyalarda yaşayan halkların inançları göz önünde tutularak konunun açıklanmasına çalışılmıştır.

Çalışma sırasında karşılaşılan en büyük sorunu, konuyla ilgili Türkçe yayınların azlığı ile yerli araştırmacıların bu konuya pek fazla eğilen çalışmalarının bulunmaması olmuştur. Bu nedenle genellikle batılı araştırmacıların, çoğu döner eksenli bindirme tavanların Sanat Tarihi disiplini içerisinde incelenmesine yetmeyecek verilerle dolu çalışmalarından faydalanılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

BİNDİRME VE DÖNER EKSENLİ BİNDİRME TAVAN TANIMLARI, DÖNER EKSENLİ BİNDİRME TAVAN TİPLERİ, DÖNER EKSENLİ BİNDİRME TAVANLI DEĞİŞİK İŞLEVLİ YAPILAR VE BU TÜR TAVANLARA YÜKLENEN SEMBOLİK ANLAMLAR

1. BİNDİRME VE DÖNER EKSENLİ BİNDİRME TAVAN TANIMLARI

1.1. Bindirme Tavan Tanımı

Kargir örnekleri de bulunmakla birlikte bindirme tavanlar, daha çok ahşap kirişlerin dıştan tek bir merkeze doğru kademeli biçimde küçültülüp, kare ya da çokgen yüzeyler oluşturacak şekilde birbirlerinin üzerine oturtulmaları sonucu oluşturulan bir örtü sistemidir.[1]

Daha çok kare veya kareye yakın dikdörtgen mekânların, nadiren de dairesel alanların, eldeki kiriş boyutlarını aşan açıklıklarının örtülmesi için kullanılır.[2] Ayrıca oldukça büyük mekân açıklıklarını, mekânı bölen taşıyıcılara gereksinim olmadan örtme imkânı veren bir konstrüksiyondur.

Bindirme tavan terimi, birbiri üzerine bindirilmek suretiyle oluşturulan, her kirişin bir altındakince taşındığı genel bir örtü tipini tarif etmektedir. Teknik bir ifade birimi olarak gerçekte tek bir tavan biçimini karşılamazlar.[3] Bindirme tavan teriminin bindirmeli teknikte inşa edilmiş tüm tavanları açıklayabilmesine karşın, biçimsel çeşitlemeleri açıklamada yetersiz kaldığı açıktır.

Eskişehir İlçesi'ndeki bindirme tavanlı camileri konu alan son zamanlarda yapılmış bir çalışmada, bu eksiklik giderilmeye çalışılarak bindirme tavan çeşitlemeleri

---

[1]Erol Altınsapan ve C. Parla,- **Eskişehir, Selçuklu ve Osmanlı Yapıları I.**(Birinci Basım. Eskişehir, 2004) sayfa: 383

[2]J. Strzygowski, **Asiens Bildende Kunst In Stıchproben, Ihr Wesen und Ihre Entwicklung**. Ausburg. 1930. sayfa:152

[3]Canan Parla. **Sivrihisar Bindirme Tavanlı Camiler.** (Birinci Basım. Eskişehir: Anadolu Üniv. Yayınları. 2005). sayfa: 221.

bir tipoloji oluşturacak biçimde tasnife tabi tutularak incelenmiştir. Sözü edilen çalışmada ilk kez kullanılan döner eksenli bindirme tavan terimi[4], ele aldığımız tavan tipini daha açıkça ifade ettiğinden, tezin konusunu teşkil eden tavanlar için bu terimin kullanılması uygun bulunmuştur.

1.1.1. Döner Eksenli Bindirme Tavan Tanımı

Döner eksenli bindirme tavanlar, kırlangıç kubbe, tüteklikli kubbe ya da tüteklikli tavan olarak da bilinen bindirmeli tavanlarla, aynı biçim ve teknik kuruluştadırlar.[5] Kuşkusuz, döner eksenli bindirme tavan terimi, tavanların kat sayılarına ve bu katların kenar sayılarına dayanan alt başlıklara ayrılabilir.

En üstte yer alan bindirme katının açık bırakılması ve bu kısma atfedilen işlevler, bu örtü tipinin araştırmacılar tarafından genel olarak kabul gören fenerli örtü ve tüteklikli örtü olarak iki farklı adla anılmasına neden olmuştur.[6]

"Fenerli örtü" terimi, ilk defa batılı araştırmacılar tarafından kullanılmıştır. Bu örtü konstrüksiyonunun en üstte yer alan kısmının açık bırakılması nedeniyle, bu kısmın "aydınlatma" fonksiyonuna vurgu yapan bir tanımlama terimidir.[7]

Kare ve kareye yakın dikdörtgen mekânlarda, karşı duvarlar arasındaki mesafeyi geçmek için kullanılan kirişler yetersiz kalınca, ilk aşamada bu kirişler köşelerin önüne çapraz biçimde yerleştirilerek açıklıkların küçültülmesi yoluna gidilir. Bir sonraki aşamada köşelere yerleştirilen kirişlerin üzerine, bu defa duvarlara paralel kirişler oturtulur. Kirişlerin birbiri üzerine paralel ve çapraz olarak yerleştirilmesine devam edilerek en üstte kenar boyu alttakilerden çok daha kısa olan, istenen açıklığa ulaşılıncaya kadar kirişlerin yükseltilmesi sürdürülür.[8] Böylece bazen az, bazen de çok sayıda bindirme basamağından oluşan yüksek bir piramit biçimi ortaya çıkmaktadır.[9]

---

[4]Parla. **a.g.e.**
[5]Parla, **a.g.e.**, sayfa. 221
[6]Günkut Akın. "Tütekli Örtü Geleneği: Anadolu Cami ve Tarikat Yapılarında Tüteklikli Örtü", **Vakıflar Dergisi,** XXII,(Ankara: 1991), sayfa: 323–324.
[7]Le Coq, **Bilderatlas zur Kunst un Geschifte Mittel Asiens**. (Berlin, 1925) s:31
[8]Günkut Akın, "Doğu ve Güneydoğu Tarihsel Ev Tiplerinde Anlam", İTÜ Mimarlık Fakültesi, basılmamış doktora tezi (İstanbul, 1983) sayfa:323
[9]Sergej Chmelnizkij, "Orta Asya Mimarisinde Kaybolan Bir Form Üstüne" , **Sanatın Ortaçağı** (İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 1997) sayfa:16

"Tüteklikli örtü" terimi ise en üstteki açıklığın daha çok konutlarda "duman deliği" olarak kullanılmasından kaynaklanmıştır.[10]

Araştırmacılar tarafından genel kabul gören bu adların yanı sıra, bu örtü tipinin günümüzde yaygın olarak kullanıldığı bölgelerde bir takım yerel adlandırmalara da rastlamak mümkündür: Azerbaycan'da bindirme örtü, "Karadam" adı ile tanımlanmaktadır. Evlerin ortasında, açıkta yanan ateş nedeniyle tüm mekanın ve örtünün kara bir isle kaplanmış olması, konstrüksiyona bu adın verilmesine neden olmuş olmalıdır.[11]

Ermenistan'da "Asareşen", Gürcistan'da "Gwirgini", Tacikistan'da "Rusan" ve "Chorchona" adlarını alır.[12]

19. yüzyıl sonlarında Tiflisli bir araştırmacı, toprağa gömülü bindirme tavanlı evler için "saklı" terimini kullanmıştır.[13] Gürcistan'da ise çok yoğun bir şekilde karşımıza çıkan, bindirme örtü konstrüksiyonu içeren ev tipi için "darbazi" terimi kullanılmıştır.[14]

Anadolu'da bu örtü tipi için kullanılan terim "kırlangıç kubbe"dir.[15] Bu isim muhtemelen, bindirme tavanın yapım aşamasında, bindirme katlarının kazandığı biçimden kaynaklanmıştır. Bazı örneklerde, bindirme katları birkaç veya daha fazla kiriş eni kadar öne taşırılır ve böylece bindirme yüzeyleri kırlangıçkuyruğunu andıran bir görünüm arz eder.[16] Bu konstrüksiyonun Anadolu'da en yaygın olarak görüldüğü Erzurum'da ise "kırlangıç" sözcüğü olasılıkla yine yöreye has şivenin de etkisiyle "karlanguş"[17] şekline dönüşmüştür. Yine Erzurum'un bazı köylerinde rastlanılan bu örtüye yöre halkı tarafından "karlangoş" adı verildiği de saptanmıştır.[18]

---

[10]Akın.**a.g.m**. sayfa:324
[11] Akın. **a.g.e.**,(1983) sayfa:4
[12]Chmelnizkij **a.g.m**., sayfa:16
[13]Akın. **a.g.e. (1983)** sayfa:24
[14]G. Tschubınaschwılı, **Der Georgische Hausbau**, cilt:1. (Tiflis. 1924–1927) sayfa: 1.
[15]Haşim Karpuz. **Türk İslam Mesken Mimarisinde Erzurum Evleri** (Ankara. 1993).sayfa: 25
[16]Divriği evlerinde görülen bazı tavan çeşitlerine de Kallenguçlu tavan adı verilmiştir. Bu bölgede kırlangıç kelimesinin yöreye has şiveyle kallenguç şekline dönüştüğünü söylemek mümkündür. Bu tür tavanda işlenmemiş kirişlerin üzerine, ince çıtalar (mertekler) balık sırtını andıran bir şekilde yerleştirilerek tavan kaplanır. Fakat burada sözü edilen kallenguç terimi, tavan kaplamasını nitelendirmektedir. Araştırmada konu edilen örneklerdeki gibi bir konstrüksiyondan bahsetmek bu örnekler için mümkün değildir. Bu konuda bkz. Sakaoğlu, N. **Divriği'de Ev Mimarisi** (Birinci Basım. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi. 1978) s:42,134
[17]Karpuz. **a.g.e.**, sayfa:25
[18]A.N. Sözer, "Şıh Köyü'nün Mesken Tipleri Haritası", **Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Araştırma Dergisi** (sayı:4. Erzurum: 1972) sayfa: 121–124; Kırlangıç adı çeşitli yörelerde "gallenguç,

1.1.1.1. Döner Eksenli Bindirme Tavan Tipleri

Bindirme tavanın örtü olarak kullanıldığı mekânların büyüklükleri ve örtünün yapımında kullanılacak malzemenin niteliği gibi iki önemli olgu, kirişlerin yerleştirilmesinde ve yükseltilmesinde meydana gelen biçimsel bir takım farklılıklara ve çeşitlemelere neden olmuş olmalıdır. Kare veya kareye yakın dikdörtgen planlı bir yapının, kirişlerin en ekonomik biçimde kullanılarak örtülmesinde bir takım geometrik zorlamalar ve zorunluluklarla karşılaşılabilmektedir. Merkeze doğru giderek küçültülen kirişler, bir alttaki kirişe üzerindeki ağırlığı en uygun biçimde iletmelidir. Bunu yaparken izlenecek en iyi yol da kirişlerin birbirleri üzerine döndürülerek, düzgün birer geometrik biçim oluşturacak şekilde yerleştirilmesiyle, her kattaki kirişin bir üsttekinin taşıyıcısı durumuna getirilmesidir. Ağırlığın dengeli biçimde dağılması için, üstteki kirişler alttakilerin ortalarına yerleştirilmedir. Böylelikle kare ya da dikdörtgen biçimli mekânların duvarlarına oturan ya da mekânların içlerinde bulunan destekleri birbirlerine bağlayan kirişler üzerine bir takım açılarla yerleştirilen ilk tavan kirişlemelerinin belirlediği ortada kalan alanın kare, altıgen, sekizgen ve daha fazla sayılarda kenarları bulunan çokgen biçimi almasıyla oluşturulan çeşitlemeleri bulunmaktadır.

1.1.1.1.1. Kare Altyapılılar

Bu tipte, örtülecek dörtgen biçimli alanın köşelerine atılan çapraz kirişlerin arasında kare biçimi oluşturulur. Tavanın alt yapısını oluşturan bu kare katın kenarları üzerine her katta 45 derece döndürülerek oturtulan kirişlerle tavan örgüsü tamamlanır. [19]

(Çizim: 1)

---

gallengeç, garanguş, garranguç, gölengeç" biçimlerinde söylenmektedir. Bkz. Burhan Oğuz, **Türkiye Halkının Kültür Kökenleri** cilt 1, (İstanbul, 1977)

Ayrıca Şarkışla'nın Höyük Köyü'nde yaz aylarında ateş yanmadığı için tüteklik kısmından içeriye kırlangıçlar girerek, kirişler arasına yuva yaparlar ve bu konstrüksiyon yöresel bir sanatçıya göre bu nedenden bu adı almıştır; Bkz: G. Akın **a.g.e**. dipnot: 162

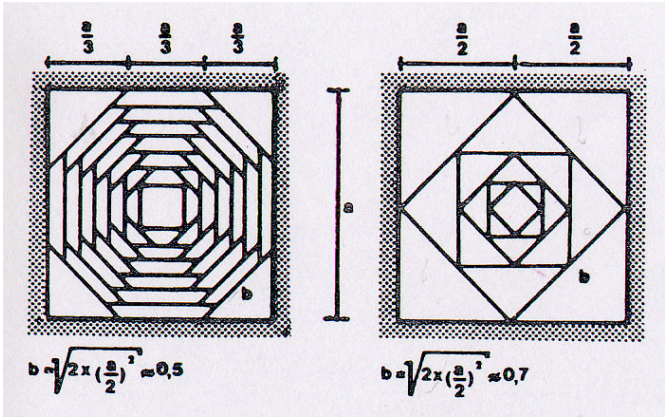
Osman Kademoğlu 1971 yılında Erzurum'un Şarkışla köyü'nde bulunan evlerle ilgili yaptığı bir araştırmasında bindirme tavanın ortasındaki açıklıktan(tünglük ya da tüteklik kısmı) yola çıkarak, bu bölgeye has ev tiplerine "orta bacalı ev" adını uygun görmüştür. Bkz: Osman Kademoğlu, "Şarkışla Yöresinde Ortabacalı Evler", **I. Uluslararası Türk Folklor Kongresi Bildirileri** cilt:5 (Etnografya). Ankara: Kültür Bakanlığı Milli Folklor Araştırma Derneği Yayınları. 1977) sayfa: 171

[19] Günkut Akın, "Bindirme Örtü Geleneği: Anadolu Cami ve Tarikat Yapılarında Bindirme Örtü", **Vakıflar Dergisi** (Sayı: 22. Ankara. 1991) sayfa: 324

Tam kare alt yapılı tavanlarda kullanılan ilk dört kirişin boyları kare mekân açıklığının 0,7'si kadardır. Bu oran, bindirme katlarının her birinde geçerli olduğu için kiriş boyutlarında hızlı bir küçülme söz konusudur.[20]

1.1.1.1.2. Sekizgen Alt yapılılar

Her kenarı eşit düzgün sekizgen bir altyapı üzerine, her katta şaşırtmalı olarak duvarlara çapraz dört kiriş ya da dört duvara paralel kiriş, bir alt tabakadaki kirişlerin yarı yüksekliğine açılan yuvalara oturtulmasıyla bindirme katları oluşturulur.[21] **(Çizim: 1)**

Çizim 1: Sekizgen ve Kare Altyapılı Döner Eksenli Bindirme Tavan Tipleri
(G.Akın. 1991, Sayfa: 348)

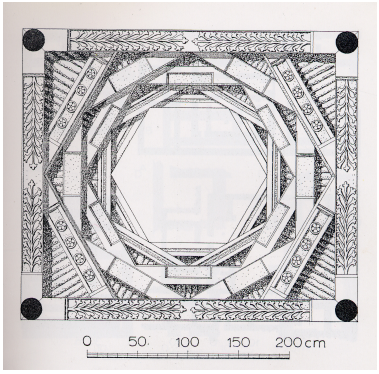
1.1.1.1.3. Altıgen Altyapılılar

Bu tipte dikdörtgen bir tabanın üzerine oturan çapraz köşe kirişleri, dikdörtgenin dar kenarlarına 30 derecelik, uzun kenarlarına 60 derecelik bir açıyla yerleştirilir.

Altıgen biçimi oluşturmak için ilk aşamada dört kiriş yeterken daha üstteki katlarda kiriş sayısı altıya çıkarılır. İkinci bindirme katında, kirişlerin uçları alttaki

[20] Akın **a.g.m**.(1991). sayfa: 324
[21] **aynı**, sayfa: 255

kirişlerin ve karşılıklı duvarların kenar ortalarına yerleştirilir. Daha sonraki bindirme katları da aynı biçimde yerleştirilerek örtü tamamlanmış olur. **(Çizim: 2)**

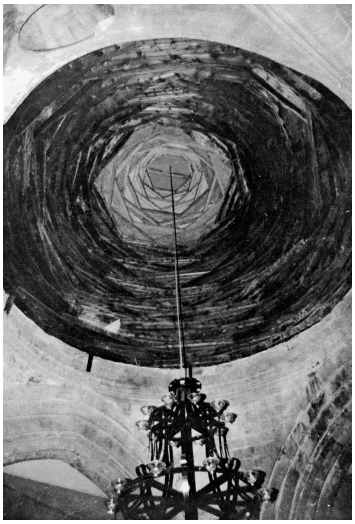
Çizim:2: Urtakurgan Sarayı Altıgen Altyapılı Döner Eksenli Bindirme Tavanı Restiüsyonu

(S. Chemelnizkij, 1997, Resimler Bölümü, Resim: 10)

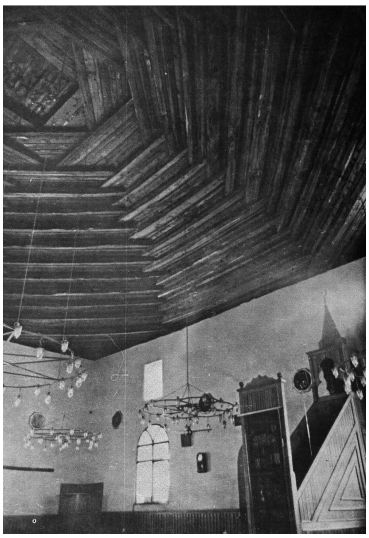
1.1.1.1.4. Sekizden Fazla Sayılarda Kenarlı Olan Çokgen Altyapılılar

Döner eksenli bindirme tavanların nadir kullanılanlarındandırlar. Tabana ilkin çokgen biçimi verecek biçimde yerleştirilen kiriş boyları her zaman eşit değildir. Bazen herhangi bir düzen gözetmeksizin başlayan bindirme katları, bir kaç kat sonra altıgen veya sekizgene dönüştürülerek sonlandırılabilir. Bu tip konstrüksiyonda, bindirme katlarıyla kullanılan kiriş sayılarının fazla olması nedeniyle elde edilen biçim kubbeye daha yakın bir görünüm kazanır.[22] **(Resim: 1–2)**

[22]Çok sık rastlanmayan bu tipin en tanınmış örneği Erzurum Ulu Camii'nin mihrap önünde bulunan bindirme tavan örtüsüdür.

Resim 1: Erzurum Ulu Camii Mihrap Önü Bindirme Tavan
(G. Akın, 1991, sayfa:343)

Resim 2:Kırşehir Çarşı Cami
(G. Akın, 1991, sayfa:343)

2. DÖNER EKSENLİ BİNDİRME TAVANLI DEĞİŞİK İŞLEVLİ YAPILAR

2.1. Mezar Yapılarında Döner Eksenli Bindirme Tavan

M.Ö. 6. yüzyıldan M.S. 4. yüzyıla kadar bin yıl süreyle adak alanı olarak kullanıldığı iddia edilen, Selçuk yakınındaki Belevi tümülüsünün mezar odalarından birini örten döner eksenli kargir bindirme tavan örtüsünün, Anadolu'da bilinen en erken tarihli tavan olduğu iddia edilmektedir. [23]

Bu tümülüsün ön odasını örten tavan türünün, Batı Anadolu'da bulunan M.Ö. 4. yüzyıl sonlarına tarihlenen bazı mezar yapılarında da kullanılması, M.Ö. 6. yüzyıla tarihlenmesini tartışmalı kılmaktadır. Büyük ihtimalle M.Ö. 4. yüzyılın ikinci yarısına ait olabileceği üzerinde durulan[24] bu örtünün yapımında kullanılan ilerlemiş taş bindirme tekniğinin bu kadar erken bir tarihte kullanılmış olduğunu düşünmek pek mümkün değildir.[25]

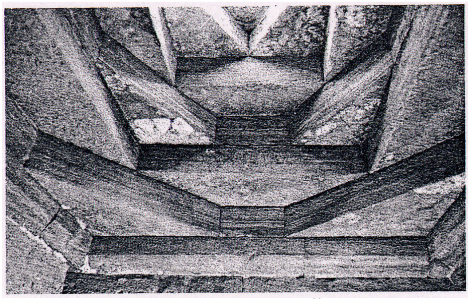
[23]S. Kasper. "Der Tumulus von Belevi (Grabungsbericht)" **Beiblatt der Jaheshefte des OAI in Wien 51**. (1976-77) sayfa:162, A.M. Mansel. **Trakya- Kırklareli Kubbeli Mezarları ve Sahte Kubbe ve Kemer Problemi**, (Ankara, 1943) sayfa: 27.
[24]"Dipnot:7" **aynı.** sayfa: 7.
[25]"Dipnot 109" **aynı.** sayfa: 87.

Belevi tümülüsünün döner eksenli, kargir bindirme tavanı, diğer mezar odaların benzer örtülerinden daha sadedir. Yapının dört köşesine yerleştirilen üçgen blokların üzerine kare şeklinde bir kapak taşı oturtulmak suretiyle, bu örtü sadece iki kat olarak tasarlanmıştır.[26]

Bir takım araştırmacılara göre ise; etrafta bulunan malzeme nedeniyle örtünün yapımı tamamlanamamıştır.[27] Belevi tümülüsünün kesin tarihinin saptanması konusundaki tüm tartışmalara rağmen, Anadolu'daki ve Anadolu dışındaki mezar yapılarında M.Ö. 4. yüzyılda yoğunlaşan bu tür örtü kullanımından yola çıkılarak, mezarın ve örtünün bu yüzyıldan daha eski olamayacağı söylenebilir.[28]

Belevi Tümülüsünü, Anadolu'da bulunan ve M.Ö. 4. yüzyıla tarihlenen Mudanya, Gemlik ve Eskişehir'in Iğdır Köyü yakınındaki üç mezar anıtı izler.[29] Yine M.Ö. 4. yüzyıla tarihlenen Gordion tümülüsünün mezar odası ve ön hücresinde bindirme örtü konstrüksiyonu mevcuttur. **(Ek-1.Çizim: 3–4) (Resim: 3)**

Gordion tümülüsünün kargir mezar odası, 240 cm. uzunluğunda ve 159 cm. genişliğinde dikdörtgen bir plan göstermektedir. Yapının örtüsü köşelere çapraz konan yassı taşlarla çok hafif dönerli ve taşırma tekniğinde yapılmıştır. Tahribe uğrayan mezar odası kubbesinin bugün ancak 3/1'i günümüze gelmiştir. Sağlam kalan kısımlardan, 4 sıra yassı taşın, hafif dönerli sistemde birbiri üzerine bindirilerek yerleştirildikleri ve üstte kalan boşluğun bir kapak taşı ile kapatıldığı düşünülebilir.[30]

Resim 3: Gordion Tümülüsü Ön Mezar Odası Tavanı
(R. S. YOUNG, 1956, Levha: 81, fig. 5)

[26]Mansel. **a.g.e.** sayfa: 27
[27]Sevim Buluç. "Belevi Mezar Anıtı" **7. Türk Tarih Kongresi**. (Cilt:1. Ankara: 1972) sayfa:142.
Tümülüsün tarihlendirilmesi konusunda ayrıntılı bilgi için bkz. Buluç. **a.g.m.** sayfa: 137–144
[28]Mansel .**a.g.e.** sayfa: 27
[29] Nezih Fıratlı. "Kısa Arkeolojik Haberler", **İstanbul Arkeoloji Müzeleri Yıllığı.** Sayı: 13-14. (İstanbul: M.E.B. Basımevi.1967) sayfa13-14
[30]R.S. Young, "The Campaign of 1955 at Gordion, Preliminary Report", **AJA** (cilt: 60. 1956) sayfa: 250–252

Taşırma tekniğinde kargir sahte kubbeli mezarların örneklerine daha ziyade Trakya'da rastlanmakta, Anadolu tarafında bu tip örtülü mezarlar oldukça seyrekleşmekte, benzerleri ancak Karya'da Gökçağlar, Milas, Belevi, Mudanya, Gemlik, Iğdır'a ve Gebze Kutluca'da bulunmaktadır. Bithinya ile Frigya sınırları bitişiğinde bulunan Iğdır tümülüsü **(Ek–2. Çizim: 5–6)**, bu bölgenin arkeolojisi için büyük önem taşımaktadır. Ayrıca bu tümülüs altı mezarının mimari önemi bakımından Anadolu'nun bu bölgesinde bulunması, bu tip mezar anıtlarının zannedildiğinden daha geniş bir alana yayıldığını göstermektedir.[31]

M.Ö. 4. yüzyıla tarihlenen diğer iki örnek, Bulgaristan'daki Valcepol'da (Svilengrad, Merek-Kurtkale) bulunan iki mezar anıtında yer alır.[32]

Anadolu'nun daha geç tarihli kârgir malzemeli döner eksenli bindirme tavan örtülerinden biri, Ankara Karalar Köyü yakınlarındaki M.Ö. 1. yüzyıla tarihlenen Galat Kral mezarında bulunmaktadır.[33] Karalar'daki, çifte mezar, yapısında görülen döner eksenli bindirme örtü, nitelikli malzemenin bulunamaması nedeniyle oldukça özensiz ve düzensiz bir inşa tekniği göstermektedir.[34] **(Ek–3. Çizim: 7)**

Bir diğer örneği, Geç Helenistik veya erken Roma dönemine tarihlenen (M.S. 2. yüzyıl ortaları) Milas-Gümüşkesen anıtı oluşturmaktadır.[35] Dört sütunun taşıdığı kârgir tavan Bamiyan'daki kaya tapınağının tavanını anımsatmaktadır.

Belevi ve Kurtkale'deki mezar anıtlarının döner eksenli kârgir örtüleri, asıl mezar odası yerine mezar odasının önünde bulunan odaları örtmek için kullanılmıştır. Asıl mezar odaları, iç içe geçen halkalar oluşturacak biçimde bir çeşit bindirme tekniğinde yapılmış, yalancı kubbelerle örtülüdür.

Gordion, Iğdır ve Karalar tümülüslerinin mezar odalarıyla ön odaları döner eksenli kârgir bindirme tavanlarla örtülüdür. Mudanya'daki mezar anıtının ise sadece asıl mezar odasında bu örtü türü kullanılmıştır.[36]

Özellikle Anadolu'nun iç bölgelerinde yer alan mezar yapılarında, birinci derecede önem taşıyan asıl mezar odalarında döner eksenli bindirme tavan örtüsü tercih

---

[31]Mansel .**a.g.e.** sayfa: 27.
[32]Akın. **a.g.m.** (1991) sayfa: 328.
[33]Mansel, **a.g.e.,** s: 8.
[34]Remzi Oğuz Arık. "Karalar Hafriyatı" , **Türk Tarih, Arkeologya ve Etnografya Dergisi.** Sayı:2, (İstanbul: Devlet Matbaası. 1934)
[35]Yılmaz Önge. "Selçuklularda ve Beyliklerde Ahşap Tavanlar", **Atatürk Konferansları 1971–1972.** (Ankara. 1975) sayfa: 187, dipnot: 9.
[36]Mansel. **a.g.e.** sayfa: 15

edilirken, daha batıdaki anıtların ikincil derecede önem taşıyan ön odalarda bu tür tavanların kullanılması dikkat çekicidir.[37]

M.Ö. 5. ve 4. yüzyılda Anadolu'dan daha batıda, Aka'ların hüküm sürdüğü topraklarda kubbe gözden düşse de, batı ile aynı kökene ait olduğu kabul edilen Trakya'daki mezarlarda yoğun bir yalancı kubbe kullanımı söz konusudur.[38] Batıda yer alan tümülüslerde döner eksenli bindirme tavan örtülerin ikincil derecede önem taşıyan mekânlarda kullanılması, kubbe geleneğine sıkı sıkıya bağlılıktan[39] kaynaklanmış olmalıdır. Bindirme örtülerin tek bir merkezden yayılan taş taşırma tekniğinden çıktığı, bu tekniğin oldukça basit olmakla birlikte gelişmiş bir safhayı temsil ettiği savunulmuş ve bu çeşit tavanlara İlk Çağ'da en çok Anadolu'da rastlandığından yola çıkılarak, ilk örneklerinin Anadolu'da uygulanmış olabileceği, buradan da Trakya'ya sıçrama ihtimalinin bulunduğu ileri sürülmüştür.[40] Döner eksenli bindirme tavanlı ilk örneklere bakıldığında, Mudanya tümülüsü ile Bulgaristan sınırında yer alan Mezek tümülüsündeki döner eksenli bindirme tavanların büyük benzerliği, birbirine hiç de uzak olmayan bu iki bölge arasında tavan biçimleri arasında direk bir bağ bulunduğunu akla getirir.[41] Her iki tümülüsün tavanlarının M.Ö. 4. yüzyılın son yarısına tarihlendirilmeleri de var olduğu sayılan bu bağı kuvvetlendirmektedir.

Bu örtü tipinin bir çeşit taş taşırma tekniğinin gelişmiş safhası olduğunu söylemek çok da mümkün görünmemektedir. Gerçekte bir tekniğin ifadesi olan "bindirme" terimiyle, birbiri üzerine yerleştirilen mimari öğelerin bir alttakine taşıtıldığı her türlü tavanın anlatabilecek olması, döner eksenli bindirme tavanların da bindirmeli öğeleri bulunan yalancı kubbelerle karıştırılmasına neden olmakta ve döner eksenli bindirme tavanların ilk örneklerin tespitinde sorun yaratmaktadır.

Nitekim bindirme tavanların özellikle döner eksenli olanlarının, ilk örneklerinde taş ya da ahşap malzemeden hangisinin kullanıldığı hakkında henüz kesin veriler bulunmamaktadır. Yine de birçok araştırmacıya göre bu tavan konstrüksiyonunda öncelikli olarak kullanılan malzeme ahşaptır. Ahşabın kısa ömürlü bir malzeme olması nedeniyle, döner eksenli bindirme örtü konstrüksiyonunun erken tarihli ahşap uygulamaları günümüze gelmemiştir.

---

[37]Mansel. **a.g.e.** sayfa: 17.
[38]**aynı.** sayfa: 15
[39]**aynı.** sayfa: 15
[40]**aynı.** sayfa: 15
[41]**aynı.** sayfa: 15

Ayrıca taş bindirme tekniği kullanılarak yapılan bindirmeli kubbeler Akdeniz kıyısı ve adalarında yaygın olarak kullanıldığı halde, kargir malzemeli döner eksenli bindirme örtünün erken uygulamaları sadece Anadolu'da görülür.[42] Anadolu dışında Akdeniz'deki tek örnek ise M.S. 2. yüzyıla tarihlenen Perugia'daki Volumnier kaya mezarının yan hücrelerinden birindedir. Hücrenin bindirme tavanının son katı bir levhayla kapatılmıştır. Kasetlere bölünmüş bu levhada bir takım kabartma portreler bulunmaktadır. Mezar hücresinin içi kayaya oyularak biçimlendirilmiş çeşitli ev eşyaları ile donatılmıştır.[43]

Tümülüs tipi mezar hücrelerinde bindirme tavanların değişik biçimlilerinin kullanılması, yerel geleneğin yanında bu örtü tipinin üzerine yığılan ağırlığı daha rahat taşımasıyla, taş malzemenin seçimi ise, mezar hücrelerinin üzerlerindeki ağırlık nedeniyle herhangi bir zarar görmelerini önlemeyle ilgilidir.[44]

Doğu Asya'nın en erken döner eksenli bindirme örtülerine Çin'de, M.Ö. 226-M.S.220 yılları arasına tarihlenen Han döneminde inşa edilen mezar yapılarında rastlanmaktadır.[45]

Orta Asya kökenli olduğu var sayılan (döner eksenli) bindirme tavana, bu coğrafyadaki hiçbir kurganda rastlanmaması da ilginçtir.[46] Kurganlarda görülen ahşap tavanlar genelde düzdür. Bindirme tavanın, ağırlığı taşımada gösterdiği elverişlilikler ve köklü geçmişi nedeniyle bu mezar yapılarında tercih edilmesi beklenirken, kullanım dışı bırakılmasının nedenleri günümüzde henüz açıklığa kavuşmamıştır. Ancak, bölgedeki tümülüslerin tümünün ortaya çıkarılmamış olması göz önünde bulundurulmalıdır. İleride yapılacak araştırmalarda ulaşılacak veriler bu kanıyı tümüyle ya da kısmen değiştirebilir.

---

[42]Akın. **a.g.m.** (1991). sayfa: 328
[43]Otto Demus-Quatamber, M. **Etruskische Grabarchitektur.** (Baden Baden. 1958) sayfa: 48-49
[44]Klaus Fıscher **Dacher, Decken und Gewölbe Indischer Kultstaten und Nutzbauten**. Wisebaden. 1974.a.g.e. sayfa: 43
[45]Akın. **a.g.m.** (1991). sayfa: 329
[46]Fıscher. **a.g.e.** sayfa: 43

2.2. Sivil Mimari Örneklerinde Döner Eksenli Bindirme Tavan

Evlerde Döner Eksenli Bindirme Tavan

Bazı araştırmacılar, genel olarak konutun neolitik dönem öncesindeki "çukur ev"e giden başlangıcını, bindirme tavanlı evlerin özel tarihi için de geçerli saymışlardır.[47] Bunun nedeni olarak da bindirme tavanlı evlerin yere gömülme olgusunun çok erken dönemlerin barakalarında görülen en ilkel aşamayı anımsatması gösterilmiştir.[48]

Konutun yere gömülmesi Neolitik dönemden itibaren başlayan bir olgudur. Bu dönemde toprağa gömülen ve üstü ahşap konstrüksiyonla örtülen bu tip evler Yakın Doğu'nun ve Ege'nin özellikle erken dönemlerinde mevcuttur ve dolayısıyla sadece bir döneme özgü olarak kalmıştır. Asya'nın Japonya, Çin, Güney Sibirya, Transkafkasya, Kuzey Karadeniz gibi bölgelerinde, geç Neolitik dönemde başlayıp yer yer milattan sonraki yüzyıllara dek kesintisiz olarak bu ev tipi kullanılmıştır.[49] Çünkü konutu yere gömmeyi gerektiren nedenler bu bölgelerde binlerce yıl önceki nedenlerle hemen hemen aynıdır. Neolitik kökenli çukur evlerin, fiziksel koşulların ve bazı ihtiyaçların zorlaması ile ve bindirme örtünün gelişmesi sonucunda tavanı tüteklikli evlere dönüştükleri düşünülmüştür.[50] Ancak, kullanılan ahşap malzemenin çürüyüp yok olması nedeniyle, diğer bölgelerde olduğu gibi Asya'da da bindirme tavan kullanımının başlangıcına dair kesin bir veriye ulaşılamamıştır.[51]

Öte yandan, M.Ö. 401–400 kışında Güneydoğu Anadolu'da bulunduğu anlaşılan Ksenophon, tavanının ortası açıklıklı yere gömülü bir konuttan söz eder.[52] Ancak bu metinde, sözü edilen evin bindirme tavanlı olduğuna dair herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Sadece tavanının ortasının açık olduğunun belirtilmiş[53] olmasından burada bir tüteklik deliğinin bulunduğu anlaşılmaktadır. Olasılıkla yere gömülü evlerin çoğunda rastlanılan duman deliği ya da aydınlatma deliği olarak adlandırılabilecek açıklık bu ev için de geçerli olmalıdır. Sadece bu bilgiye dayanarak yere gömülü evlerin

---

[47]Akın. **a.g.m.** (1991) sayfa: 324
[48]Akın. **a.g.e.** sayfa: 32
[49] M.G. Levin ve L.P. Potapov. **The Peoples of Siberia** (Chicago. 1964) sayfa: 878–879
[50]Akın. **a.g.e.** sayfa: 32
[51]**aynı.** sayfa: 32
[52]Xsenophon, **Anabasis, Onbinlerin Dönüşü,** (Çev: T. Gökçöl),), IV/V/25.(İstanbul 1974), sayfa: 133.
[53] **aynı.** sayfa: 133.

özellikle döner eksenli bindirme tavanlı olduğunu söyleyebilmek ve bu tavanları M.Ö. 5. yüzyıla kadar geri götürmek mümkün değildir.

M.Ö. 1. yüzyıl ortalarında Anadolu'nun Frig bölgesinde bulunan bir yeraltı evinin yapım aşamalarını ayrıntılı biçimde anlatan Vitrivius'un anlatımından[54] milattan önceye tarihlenen bindirme tavanlı bu tür bir evin Anadolu'da bulunduğu anlaşılmaktadır.

Ahşap tavanlı yere gömülü evlerin varlığı, Çin'de M.Ö. 3000 yılına,[55] Kafkaslarda ise M.Ö. 500 yıllarına[56] kadar geri götürülebilmektedir. Ancak bu evlerin de döner eksenli bindirme tavanlı olup olmadıkları bilinmemektedir. Yere gömülü evlerin oldukça erken bir tarihte döner eksenli, ortası tüteklikli bindirme tavanlarla örtülü olduğu kabul edilse bile, bu tür tavanların ilkin hangi bölge ve kültür çevresinin evlerinde ortaya çıktığı sorusu yanıtsız kaldığından ilk örneklerin birbirlerinden bağımsız olarak çeşitli coğrafi bölgelerde, aşağı yukarı aynı zaman diliminde ortaya çıkmış olabileceğini[57] düşünmek daha doğrudur.

Döner eksenli bindirme tavanın en erken tarihli kârgir örneklerine Anadolu'da rastlanması ilginçtir. Çünkü bir konstrüksiyonun anıtsal yapılara taşınmış olması, o konstrüksiyonun işlevselliğinin yanında simgesel olarak da bir takım anlamlar kazanmış olmasını gerekli kılar.

Öte yandan, Asya'nın doğu ve orta bölgelerinde henüz Anadolu'daki örneklerden daha eskiye tarihlenen kârgir malzemeli döner eksenli bindirme tavana rastlanmamış olması, bu bölgelerdeki ilk örneklerin ahşap malzemeden inşa edildiğinin ileri sürülmesine neden olmuştur.[58] Asya'nın anıtsal yapılarda kullanılan en erken tarihli döner eksenli ahşap bindirme tavan örneğine, Vitrivius'un çağından 200 yıl öncesine M.Ö.3. yüzyıla tarihlenen, dört desteğin sınırladığı orta bölümünün örtüsü olarak Türkmenistan'ın Eski Nisa şehrindeki kare planlı bir saray yapısında rastlanmaktadır.[59]

---

[54]Vitruvius. **Mimarlık Üzerine On Kitap.** (Çev: Suna Güven) İstanbul: Şevki Vanlı Mimarlık Vakfı Yayınları. 1990, II/I/5, sayfa: 27–28.
[55]K. Chang, **The Archeology of Ancient China,** London 1988, sayfa: 99.
[56]B.N. Grakow, **Die Skythen,** Berlin 1978, sayfa: 54, 116.
[57]Parla, **a.g.e.** sayfa: 222.
[58]Stryzgowski. **a.g.e.** sayfa: 152.
[59]Parla, **a.g.e.** sayfa: 222–223.

Bu bölgelerde de yoğun olarak kullanılagelen döner eksenli bindirme tavanın, özellikli yapılarda tercih edilmiş olması, bu örtü tipinin köklü bir geleneğin ürünü olduklarını göstermektedir.[60]

Döner eksenli bindirme tavanların kolay sayılabilecek inşa tekniği göz önünde bulundurulduğunda olasılıkla, birbirinden bağımsız bölgelerde, birbirine benzeyen yaşam koşullarının ve ihtiyaçların karşılanması amacıyla yine birbirinden bağımsız bir şekilde ortaya çıktığını söylemek akla yakındır.[61]

Anadolu'ya dönüldüğünde, 20. yüzyıla tarihlenen yere gömülü konutlarda kullanıldığı tespit edilen[62] döner eksenli bindirme örtünün dağılım alanının, diğer ev tiplerinden daha yoğun bir şekilde ekolojik ortamla yakın ilişkide olduğu görülür. Soğuk hava şartlarının hüküm sürdüğü, yakacak kıtlığının olduğu ve ev inşasında kullanılan ahşap malzemedeki yetersizlikler v.b. problemlerin bir araya geldiği durumlarda, döner eksenli bindirme tavanlı evlerin yoğun olarak tercih edildiği görülmektedir.[63]

Soğuk iklim şartları, konutların ısıtılmasını ve mevcut ısının korunması sorununu öncelikli kılar. Bu sorun konutların yere gömülmesini gerektirmektedir. Ayrıca yere gömülen konutlarda bu amaçla evlerin çatısının üzerine bir miktar toprak yığılmakta ve kar yağdığında, bu kar temizlenmeyerek, konutun içindeki ısının korunması sağlanmaktadır. Ancak meydana gelen ağırlığı kaldırabilecek ve bu yükü taşıyıcılara kolaylıkla iletebilecek bir örtü sistemi seçilmelidir. Üstüne binen ağırlığı özellikle düz tavanlardan daha kolay taşıyan ve taşıyıcı elemanlara ileten döner eksenli bindirme tavanlar, piramidi andıran kurgularıyla bu ihtiyaca en uygun cevap verebilecek örtü türünü oluştururlar.[64]

Bu tür konutlarda ısının korunması için başvurulan diğer bir yöntem de, ortada bulunan ocaktan yükselen ve içinde ısı barındıran dumanın mekânın içinde kalmasını sağlamaktır. Ocaktan yükselen dumanın baca ile dışarıya atılması yerine iç bükey

---

[60]Akın. **a.g.e.** (1983) sayfa: 26.
[61]Fıscher. **a.g.e.** sayfa: 44
[62]Akın. **a.g.e.**(1983) sayfa: 26.
[63]**aynı.** sayfa: 25
[64]Akın. **a.g.m.** sayfa: 325.

örtünün içinde birikerek, yavaş yavaş tüteklikten çıkması tercih edilir.[65] Bazen de tavan dumanla dolunca tüteklik kısmı kapatılarak dumanın dışarıya çıkması önlenir.[66]

Tüm çabalara rağmen mekândaki sıcaklığın istenen düzeye çıkarılamamış olması, bu tür ısınma tekniği için iç bükey örtünün gerekli olup olmadığını tartışmalı kılmakla birlikte, üzerlerine yığılan ağırlığı daha rahat taşıdıkları ve diğer örtülerden daha az ve özelliksiz malzeme gerektirdikleri için döner eksenli bindirme tavanlar yaygın olarak kullanım alanı bulmuş olmalıdırlar. Yere gömülü döner eksenli bindirme tavanlı evlerin genellikle, oldukça büyük boyutlu tek bir mekândan oluşması, soğuk bölgelerde yaşamın devamı için gerekli olan yakacak miktarındaki yetersizliğe ve ısı kaynağı ocağın, tüm aile bireyleri tarafından ortaklaşa kullanılma gereğine bağlanabilir.[67]

Büyük bir açıklığı tek bir örtü sistemiyle geçme problemi döner eksenli bindirme tavanlarda, başka örtü tiplerine oranla daha kısa veya dar boyutlardaki ahşap malzemenin kullanımına imkân vererek[68] bir yandan da ekonomi sağlarlar.

Döner eksenli bindirme tavan konstrüksiyonunda, açıklığı boydan boya geçmek yerine, oluşturulan her bindirme katında geçilmesi gereken açıklığın, eldeki kirişlerle küçültülmesine çalışılmaktadır. Bu tür tavanların tüteklik açıklığı bulunan örneklerinde, üste gelen her bindirme katının kirişleri bir alttaki kata oranla daha kısa boylu olduklarından en tepedeki boyutları iyice kısalmış kirişlerin meydana getirdiği açıklık konutların ışıklandırma ve havalandırmalarına yarar. Tüteklik ya da fener adı verilen bu açıklık güneş ışınlarının mekâna girerek mekânı aydınlatmasına, aynı zamanda da evin ortasında yanan ateşin dumanının dışarıya çıkmasına olanak sağlar.[69] Ayrıca bu açıklığın bazı durumlarda yere gömülü evlere insanların tepeden giriş ve çıkışları için kapı gibi kullanıldığı da görülmektedir.[70]

Anadolu'nun bazı tümülüslerinde görülen kârgir örtülü döner eksenli bindirme tavanlı mezar odalarında bu tavan tipinin tercihi, diğer özelliklerinin yanında büyük ölçüde üstlerine yüklenen toprak yığınını taşıma özelliklerine de bağlanabilir.

---

[65]Akın. **a.g.e.** (1983).sayfa: 25.
[66]**aynı**. sayfa: 69.
[67]Akın. **a.g.e .** sayfa: 25–26.
[68]Strzygowski. **a.g.e.** sayfa:153: Akın, **a.g.m.**(1991)**.** sayfa: 324.
[69]Akın. **a.g.m.** (1991). sayfa: 323
[70]Ayrıntılı bilgi için bkz. "Birinci Bölüm. 2.2. Sivil Mimari Yapılarda Döner Eksenli Bindirme Tavan"

Bunun yanında döner eksenli bindirme tavanın kullanıldığı daha prestijli sivil yapı örnekleri de mevcuttur. Asya'daki Nisa kentinde bulunan M.Ö. 3. yüzyıldan M.S. 2. yüzyıla kadar 500 yıl ayakta kalan saray yapısının örtüsü[71] **(Ek–4. Çizim: 8)** ile yine bu kıtadaki Pencikent'teki sarayın kabul salonunun örtüsü **(Ek–4. Çizim: 9)** için döner eksenli bindirme örtü kostrüksiyonu ön görülmüştür.[72] Bu örneklerin yanında son yıllarda bu bölgede yoğun olarak yapılan kazılar sonucunda bulunan ve M.Ö. 3. yüzyıldan başlayan birçok Antik kentte yer alan bazı mekânlar için de döner eksenli bindirme tavan konstrüksiyonu ön görülmüştür.[73] Söz konusu mekânların sayısı azımsanamayacak kadar çoktur. Bu kostrüksiyonların günümüze ulaşamaması ahşap malzemenin dayanıksızlığına bağlanabilir.

Günümüzde (döner eksenli) bindirme tavanlı evler Anadolu'nun doğusundan Transkafkasya'ya[74] uzanan bölgede ve Hindikuş- Pamir bölgesinde[75] hala yoğun olarak kullanılmaktadır. Doğu Anadolu'dan kuzeye doğru uzanan bölgedeki evlerin yapım teknikleri, mekân özellikleri gibi yönleriyle birbirlerine şaşırtıcı biçimde benzedikleri görülür.

Döner eksenli bindirme tavanlı ev tipi günümüzde, özellikle Doğu Anadolu ve çevresinde yoğun olarak kullanılmaya devam edilmektedir. Bu ev tipi, Anadolu'nun yaklaşık beşte birini kapsayan bir alanda, en çok da kırsal bölgelerle yoksul yerleşimlerde tercih edilen bir tip olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak, Erzurum, Tercan, Pasinler, Şarkışla gibi kent ölçeğindeki yerleşmelerde de azımsanamayacak ölçüde döner eksenli bindirme tavanlı evin bulunduğu yapılan araştırmalarla tespit edilmiştir. [76]

Doğu Anadolu bölgesinde yoğunlaşan bu tür tavanlı evlerin dağılım alanının kuzey sınırını, Doğu Karadeniz dağlarının su bölümü çizgisi oluşturur. Dağların üzerindeki geçitler boyunca, var olan bu sınırın oldukça belirgin şekilde gözlemlenebildiği kaydedilmiştir.[77]

Ardahan-Şavşat arasındaki geçit yolda, 2640 m.lik Yalnızçam Geçidi'nin üzerindeki yayla evlerinde bu tür tavanlar kullanılmıştır. Erzurum'u Rize'ye bağlayan

---

[71]R. Ghırschman. **İran, Parther und Sassaniden.** (München, 1962)
[72]Günkut Akın. **Asya Merkezi Mekân Geleneği.** (Ankara. 1990). sayfa: 195.
[73]Chmelnizkij. **a.g.m.** sayfa:32. resim: 11–12–13-14'e bakınız.
[74]Tschubınaschwılı. **a.g.e.** 4 cilt. sayfa:3
[75]Akın. **a.g.m.** (1991). sayfa: 325.
[76]Akın. **a.g.e.** (1983) sayfa: 26.
[77]**aynı.** sayfa: 26.

yol üzerindeki Ovitdağı Geçidi'nin güneyindeki İspir'de ve Zigana Geçidi'nin güneyindeki Kale'de ve Tokat-Sivas arasındaki 1680 m.lik Çamlıbel Geçidi'nin güneyinde bulunan Yıldızeli'nin köylerinde de bu tür tavanlı evler mevcuttur.[78]

Doğu Anadolu bölgesindeki dağılımın güney sınırında ise, Van Gölü'nün tüm çevresinde bulunan oldukça yoğun döner eksenli bindirme tavan örtü içeren köyler bulunur. Özellikle Muradiye, Erçiş, Adilcevaz, Ahlat ve Tatvan'ın köylerinde görülen döner eksenli bindirme tavan örtü kullanımındaki yoğunluk, gölün güneyindeki alan için geçerli değildir. Van Gölü'nün güney kıyısında bulunan ve doğuya uzanan yol boyunca Gürpınar'a bağlı köylerde ve Güzelsu'da da bu tür tavanlı evlerin varlığı saptanmıştır. Aynı yolun batıya uzanan kısmında, Muş'un Yaygın ilçesine kadar giden yol üzerinde de döner eksenli bindirme tavanlı evlerden oluşan köylerin varlığı tespit edilmiştir. Yaygın'dan Bingöl'e doğru devam eden yolda ise bu tür tavanlı ev görülmez. Bu yol, bu tipteki evlerin yayılım alanının güney sınırının bir kısmını oluşturmaktadır. Bu sınır daha batıda, Kayseri'nin Felâhiye ve Bünyan ilçelerindeki köylerde son bulur.[79]

Doğuda bu tür tavanlı evlerin kullanımı, Türkiye sınırlarının dışındaki ülkelere doğru devam etmektedir. Özellikle ülke sınırları dahilindeki Arpaçay, Doğubeyazıt ve Çaldıran gibi ilçelerde bu tür tavanlı evler yoğunluktadır.[80]

Sivas'ın batısındaki yoğunluk, diğer bölgelere oranla giderek düşmektedir. Fakat Çorum'a bağlı Alacahöyük'te, Nevşehir'in batısındaki Acıgöl'de, Kahramanmaraş'ın Elbistan ilçesindeki köylerde oldukça yoğun döner eksenli bindirme tavanlı ev bulunmaktadır.[81]

Görüldüğü gibi, döner eksenli bindirme tavan örtüsü, kullanım yoğunluğu açısından özellikli bir bölge olan Doğu Anadolu'da, Van, Bitlis, Muş, Ağrı, Kars, Erzurum, Erzincan, Sivas illeri ve bunlara bağlı yerleşimlerdeki evlerde bulunmaktadır[82]

Kırsal yerleşmelerde de yoğun olarak kullanılan döner eksenli bindirme tavanlı evlerin tümüyle toprağa gömülen tiplerine, sadece Muş'un Hasköy ilçesinde rastlanır. Bu evler dikdörtgen bir planda yapılmışlarsa, içlerinde ahşap dikmelerle kare bir mekân

---

[78]Akın. **a.g.e.** (1983) sayfa: 26.
[79]**aynı.**.sayfa: 26- 27.
[80]**aynı.** sayfa:27.
[81]**aynı.** sayfa: 27.
[82]Akın. **a.g.e.** sayfa: 27:Kademoğlu. **a.g.m.** sayfa: 165- 179. Sözer. **a.g.m.** sayfa: 121–124. Yukarıda adı geçen çalışmalar bu bölgelerdeki bindirme tavanlı ev tipleri hakkında yapılan araştırmaları içermektedir.

oluşturulur ve bu kare mekânlar döner eksenli bindirme tavanla örtülürler. Evlerin kare biçimli bu mekânı insanların aynı zamanda yaşama alanlarıdır.[83]

Bu yaşam alanının ortasında bir tandır yer alır. Hayvanların ve insanların birlikte yaşadığı bu evlerde mekânda bir ayrım söz konusu değildir. Sadece insanların yaşadığı bölüm ahırdan bir seki ile yükseltilmiştir. Bu yörede insanların ve hayvanların yaşadığı mekânlarda bir ayrıma gidilen evlerin sayısı diğer gruba göre oldukça azdır. Bu ayrımın yapılmasının nedeni yakacağın miktarındaki bolluktur.[84]

Sivas'ın Şarkışla ilçesi köylerinde yere gömülü evlerden daha fazla olarak yamaca gömülü döner eksenli bindirme tavanlı evlere rastlanmıştır. Bu tür evlerin yamaç boyunca teraslar oluşturdukları görülmektedir.[85]

İlçeye bağlı yerleşmelerde, ahır ve ev ayrımı tamamlanmıştır. Bu da bu bölgede yakacağın daha bol olmasına bağlanabilir.[86] Keza köylerin yakın çevresinde ve köylerin içinde kavak, söğüt ve meyve ağaçları mevcuttur. Aynı zamanda bu bölgede hayvancılık yerine tarım birinci sırada tercih edilen geçim kaynağı olmuştur.[87] Yakacak bolluğu olan bölgelerde hayvanın vücut ısısından faydalanma geçerliliğini yitirmektedir.[88]

Bölgede bu tür tavanlı konutların önemli bir kısmının bitişken bir yapı göstermesine sıklıkla rastlanır. Birbirleriyle ortak duvarları bulunan üç, beş, yedi veya daha çok sayıda ev, aynı dam altında birleşerek bir haneler topluluğu veya bir konut grubu meydana getirmiştir. Bu bitişken yapı, eşkıyalık, kız kaçırma, kan davası gibi zorlu yaşam koşullarına karşı dayanışma halinde olmak ve bitişkenlik nedeniyle daha fazla güvenli ortam yaratmak düşüncesi ile oluşturulmuş olmalıdır.[89]

Ayrıca bitişken yapı hem yerleşilen alanda bir tasarruf sağlarken hem de evlerin maliyetini oldukça ucuzlatmaktadır.[90]

Bölgede döner eksenli bindirme tavan özellikle, konutların "evlik" adı verilen ve her türlü yaşamsal ihtiyacı karşılayan günlük işlerin görüldüğü mekânların örtüsü olarak

---

[83]Akın. **a.g.e .** (1983) sayfa: 28.
[84]**aynı.** sayfa: 28.
[85]Kademoğlu. **a.g.m.** sayfa: 165: G. Akın. **a.g.e.** sayfa: 29.
[86]Akın. **a.g.e.** (1983)sayfa: 29.
[87]Kademoğlu. **a.g.m.** sayfa: 165- 166.
[88]Akın. **a.g.e.** (1983) sayfa: 29.
[89]Kademoğlu. **a.g.m.** sayfa: 167.
[90]**aynı.** sayfa: 167.

kullanılmıştır.[91] Kış mevsiminde özellikle daha korunaklı olan evlik'e geçilmesi, mekân ve tavan arasında kurulan ilişki açısından ilginçtir.

Bölgenin bu tür tavanlı evlerinde, tüteklik kısmı dumanı dışarıya atma görevini yitirmiş olsa da aydınlatma işlevini sürdürmektedir.[92]

Erzurum'a 4 km. uzaklıkta olan Şıh Köyü yine döner eksenli bindirme tavanlı evlerin yoğun olarak rastlanıldığı yerleşimlerden biridir. Doğu Anadolu'nun hemen her yerinde karşılaşılan toplu yerleşme biçimi, bu köy için de geçerlidir. Köy konutlarının tümü tek katlıdır. Konutların duvarlara açılan pencereleri genelde küçük ve kullanışsız olmakla birlikte mekânlar tavandaki tünglük deliğinden aydınlatılmaktadır. Köydeki toplu ve sıkışık yerleşme bu biçimde bir aydınlatmanın tercih edilmesini zorunlu kılmış olmalıdır. Tünglük kısımları ortalama 30x50 cm. büyüklüğündedir.[93]

Şıh Köyü'nde yapılan bir araştırmada, aydınlatma tekniği dolayısıyla en güneşli günlerde bile mekânların kasvetli, havasız ve karanlık olduğuna dikkat çekilmiştir.[94]

Artvin'in Yusufeli İlçesi'ne bağlı Demirkent Köyü'nde tarihi kesin olarak saptanamamakla birlikte, 18.-20. yüzyıllar arasında bir tarihe ait olduğu düşünülen ve yörenin bu tür tavanlı en eski evlerinden biri olarak kabul görmüş Osman Kılıç Evi, tek mekânlı, kare planlı ve tek katlı bir yapıdır.[95] Birden çok destek tarafından taşınan kat biçimi sekizgen oluşturan döner eksenli bindirme tavanı, tüm mekânı örtmektedir. Evin diğer bir özelliği de tamamıyla dışa kapalı yani penceresiz olmasıdır. Tek ışık kaynağı tavanın ortasındaki tünglük kısmıdır.[96]

Yusufeli ilçesinin, döner eksenli bindirme tavanın en yoğun görüldüğü Erzurum ile sınırdaş olması gözden kaçırılmaması gereken bir konudur. Öte yandan, yine aynı tür tavan örtülerinin bulunduğu Artvin ilinin, kuzeyde döner eksenli bindirme tavanlı ev geleneğine sahip Gürcistan ile sınır komşusu oluşu dikkati çekmektedir.

Döner eksenli bindirme tavanlı köy evleri hakkında yapılan başka bir araştırma ise Bingöl iline bağlı köyleri kapsamaktadır.[97]

---

[91]Kademoğlu. **a.g.m.** sayfa: 175.
[92]Akın. **a.g.e.** (1983) sayfa: 30.
[93]Sözer. **a.g.m.** sayfa: 121- 124.
[94]**aynı.** sayfa: 123.
[95]Osman Aytekin. "Artvin ve Çevresindeki Türk- İslam Eserleri Yüzey Araştırması", **17. Araştırma Sonuçları Toplantısı.** (Cilt: 1. 1998)sayfa: 99.
[96]**aynı.** sayfa: 99.
[97]E. U. Yüksel, "Bitlis Köyevleri", I. Uluslararası Türk Folklor Kongresi Bildirileri, cilt: V. (Etnografya). (Ankara: Kültür Bakanlığı Milli Folklor Araştırma Derneği Yayınları 1977) sayfa: 257–270

Birkaç farklı köyde bulunan seçilmiş örneklerin tümünde bu tür tavanın tandırevini örttüğü görülmektedir. Bu evlerde tandır, ister ortada bulunsun ister köşelere kaydırılmış olsun tavanın tünglük kısmı mutlaka tandırın tam üstüne gelecek biçimde kurulur. Tünglük kısmı gerektiğinde taşla kapatılmaktadır.[98]

Tavan katların en altı, çoğu kez taşıyıcılarla desteklenmiştir. Özellikle Bitlis'in Ağakolbaşı Köyü'ndeki evlerden birinde görülen bir tavan taşıyıcısı üzerindeki çarkıfelek motifi ile diğer geometrik motifler Gürcistan'ın darbazilerindeki taşıyıcılar üzerine bezenmiş motifler ile hemen hemen aynıdır.[99]

Piramidal biçimde yükseltilen döner eksenli bindirme tavanlar, genelde dört kattan oluşur. Katları oluşturan kirişlere yerli halk tarafından "kiran" ismi verilmiştir. Kiranların üzeri ise "çırpı" adı verilen ağaç kabukları ile kapatılmıştır.[100] Üzerine belli miktarda toprak yığılan bu örnekler, diğer örneklerle birkaç farklılık dışında oldukça benzeşir.

Kent ve kant ölçeğindeki yerleşimlerde de hala varlığını sürdüren bu tür tavan örtülü evlerin en yoğun olduğu bölge, Erzurum ili ile ona bağlı Tercan İlçesi'dir. Erzurum'da Çifte Minareli Medrese ve Ulu Cami arasında oluşan açı içinde yer alan eski kent dokusunda 12 döner eksenli bindirme tavanlı ev bulunmaktadır.[101]

Bu evlerin özellikle tandırevi denilen mekânlarında bu tür örtü kullanılmıştır. Kış mevsiminde bu mekânlar; yemek pişirme, yemek yeme, oturma, yatma gibi tüm yaşamsal ihtiyaçların karşılandığı mekânlar haline dönüşmektedir. Türk evinde 1. katta yer alan sofanın görevini bu evlerde kısmen tandırevi görmektedir.[102]

Tandırevi, evin arsasının durumuna ve sokak cephesine göre zemin katın arka kesiminde, orta kesiminde veya ön cephede yer alır. Bu mekân, Erzurum'da "ev", "aşhane", "mutfak" gibi değişik adlar almıştır. Evin aynı zamanda en geniş mekânını oluşturan tandırevlerinin planı hemen hemen tüm örneklerde kareye yakın bir görünüm arzeder. Erzurum'da varlığı saptanan en küçük tandırevinin boyutları 5x 6 m.dir. Diğer tandırevlerinin ortalama boyutları ise 8x 9 m.dir. Tandırevi ile birlikte zemin kat genellikle "haremlik" olarak belirlenmiştir.[103]

---

[98]Yüksel, **a.g.e.** sayfa: 257–270.
[99]Tschubınaschwılı. **a.g.e.** 4 cilt.: Yüksel. **a.g.m.** sayfa: 265.
[100]Yüksel. **a.g.e.** sayfa: 262.
[101]Akın. **a.g.e.** (1983) sayfa: 29.
[102]Karpuz. **a.g.e.** sayfa: 25.
[103]**aynı .** sayfa: 25.

Tandırevini meydana getiren en önemli unsurlardan biri, tandırevi kapısının karşı köşesinde yer alan tandırbaşıdır. Temelde beş kenarlı, yarım daire biçiminde bir alt yapı üzerine oturur; bir yayvan kemerle cephelendirilmiştir. Bitişiğinde küçük ocak bulunur. Erzurum'da bu mekânda bulunan ocakların yerlerine bir takım törenlerle konduğu kaydedilmiştir.[104] Bindirme adedi çoğunlukla 5–7–9 olarak belirlenir.[105]

Bu örtü tipi, Erzurum evlerini ziyaret eden seyyah ve araştırmacıların da dikkatini çekmiştir. Robert Curzon örtünün piramidal şekline dikkati çekerken, kare biçimli tüteklik kısmını da kâğıtla kapatılmış bir pencere olarak tasvir etmiştir.[106]

Erzurum'daki bu tür tavanlı evlerde diğer mekânların plan içindeki yönelimi de tandırevinin konumuna göre şekillenir.[107] Bu durum tandırevinin ve onun örtüsü olan döner eksenli bindirme tavanın diğer mekânlardan ayrıcalıklı ve özel konumunu yansıtır gibidir.

Bu bölgedeki evlerde döner eksenli bindirme tavan örtünün, dumanı mekândan dışarı atma işlevi ortadan kalkmıştır. Bazı evlerde aydınlatma fonksiyonu mekâna açılan pencerelerle yerine getirilse dahi, tepedeki açıklığın hâlâ kapatılmadığı göze çarpmaktadır.

Bu tür tavanlı evlerin yoğun olarak kullanıldığı başka bir bölge de bugünkü Gürcistan sınırları içinde kalır. Bu tür tavanlı ev yoğunluğu, farklı tiplerdeki uygulamalarıyla Ön Asya'dan Hindistan'a kadar yayılmıştır.[108]

Bugünkü Tiflis ve Gori kentlerinde, kırsal alanlarda yoğun olarak görülen bu tür tavanlı evler "Darbasi" adıyla anılmaktadır. **(Ek–5. Çizim: 10)** Bu evleri orijinal bir tip haline getiren ve bölgede yerel adı "Gwirgini" olan, döner eksenli bindirme tavan örtüdür. Bu örtüler kimi zaman sayıları 2, 3 veya 4 arasında değişen ahşap taşıyıcılarla desteklenmiştir. Bu taşıyıcılar, alt yapıyı oluşturan ilk sıra kirişlerin altına, duvarlara

---

[104]Karpuz**. a.g.e.** sayfa: 26. Bu törenlerin kökeni olasılıkla eski Türk inanışlarından kaynaklanmaktadır. Bu inançlara göre ateş ve ocak kutsaldır. Bir evin yapılacağı yeri bir takım ayinler sonrasında belirleyen Şaman, evden önce kutsal olan ocağı yaptırmaktadır. Bu törenle ilgili bkz.: Abdülkadir İnan. **Tarihte ve Bugün Şamanizm: Materyaller ve Araştırmalar.** (Ankara: T.T.K. Basımevi. 2000) sayfa: 66–72.

[105].Karpuz**. a.g.e.** sayfa: 28.

[106]**aynı.** sayfa: 28.

[107]**aynı.** sayfa: 28.

[108]Tschubınaschwılı. **a.g.e.** (1. cilt. 1922) sayfa: 1. Gürcistan'da kırsal kesimde çok yoğun olan bu ev tipi araştırmanın yapıldığı yıllarda kentlerde varlığını yitirmiştir. Bölgede köklü bir geleneğe sahip bindirme tavanın kentlerde de kullanıldığı muhakkaktır. Fakat bindirme tavan kökeni ve işlevselliği nedeniyle daha çok kırsala özgü bir tavan tipi gibi görünmektedir. Bu nedenle bu yıllarda kullanımı terkedilmiş olmalıdır.

oldukça yakın bir konumda yerleştirilerek, taşıyıcıların mekânın ortasında bir engel yaratmaları engellenmiştir.[109]

Gürcistan'ın bazı bölgelerindeki döner eksenli bindirme tavanlar, mekâna açılan pencereler nedeniyle aydınlatma işlevini yitirse de, kendine özgü görüntüsünü kaybetmemiş olmaları açısından dikkat çekmektedir. Bu tip tavanların bölgedeki yaşam koşullarına ve bir takım ihtiyaçlara, oldukça iyi uyum sağlamış olması kullanımının sürmesine neden olmuştur.[110]

Kırsal kesimde yaygın olarak kullanılan bu tür tavanlı evlerin, plan açısından oldukça basit bir örneğine, bu bölgedeki Dighomi yerleşiminde rastlanmaktadır. Bu Darbasi (yerel adıyla Derepani)bir yaşam alanı ve ona bağlı bir koridordan ibarettir.[111]

Bunun yanında bazı örnekler plan itibariyle, Doğu Anadolu'daki döner eksenli bindirme tavanlı ev tipleriyle yoğun bir benzerlik göstermektedir.

Birkaç farklı işlev için kullanılan bu evlerde, sadece yaşam mekânları döner eksenli bindirme örtü içermektedir. Bununla birlikte diğer mekânlar, çiftçinin ahır, depo gibi ihtiyaçlarını karşılamak üzere planlanmıştır ve üzerlerini örtmek için genelde düz bir örtü tercih edilmiştir.[112]

Özellikle Gürcistan'ın kırsal yerleşmelerindeki evlerinde görülen döner eksenli bindirme tavanlarda, yapım tekniği ve biçimsel açısından oldukça zengin çeşitlemelerden söz edilebilir.

Bazı uygulamalarda sekizgen bir altyapıya oturan ve yine sekizgen bir biçimde yerleştirilen kirişlerle oldukça fazla yükseltilen tavanın biçiminin giderek kubbeye yaklaştığı gözlemlenmiştir. Bazı kare alt yapıya oturan örneklerde ise kiriş katları alışılagelen örneklerden farklı olarak alttaki katın üzerine çapraz olarak değil, bir alttaki katın kirişlerine paralel yerleştirilerek yükseltilmiştir.[113]

Yapım tekniği açısından basit sayılabilecek bir örtü tipi olarak bu tür tavanların, yerel geleneğin etkisiyle evlerde yoğun olarak kullanıldıkları göz ardı edilmemelidir. Bu örtü tipinin oluşumunda ve çeşitli biçimlerinin ortaya çıkmasında da yine geniş alana yayılmış bir mimari geleneğin etkisinden söz etmek uygun olur.[114]

---

[109]Tschubınaschwılı. **a.g.e.** (1. cilt. 1922) sayfa: 1.
[110] **aynı.** (1. cilt. 1922) sayfa: 1.
[111]Tschubınaschwılı. **a.g.e.** (2. cilt. 1927)sayfa: 1.
[112]**aynı.** sayfa: 3.
[113]Tschubınaschwılı. **a.g.e.** (1. cilt. 1922) Çizim:1–2.
[114]**aynı.** sayfa: 4.

Gürcistan'daki bindirme tavan kullanımı, bu çeşit tavanın kullanıldığı diğer bölgelerdeki gibi malzeme kıtlığına bağlanamayışı önemlidir. Ahşap malzemenin bu bölgede bolca bulunması, malzeme kıtlığı çeken diğer bölgelerin aksine bu tip tavanın Gürcistan'da yoğun olarak kullanılmasına neden olmuş olabilir.[115]

2.3. Dini İşlevli Yapılarla Camilerde Döner Eksenli Bindirme Tavan

Tapınaklarda Döner Eksenli Bindirme Tavan

Önemli Budist tapınaklarına sahip, Çin ile Doğu Türkistan arasındaki ticaret yolu üzerinde bulunan Kansu şehri, bölgede en fazla yaygınlık gösterdiği yer olması ve önemli Budist tapınaklarına sahip olması açısından konumuz için önemlidir.[116]

"Bin Buda" adı verilen bu mağara tapınaklarının beş yüze yakını, M.Ö. 111'den itibaren Çin İmparatorunun emriyle yaptırılmıştır. **(Ek–6. Çizim: 11)** Bu yapılar daha sonra Budist rahipleriyle Budist hacıları tarafından barınak, mabet ve toplantı yeri olarak kullanmışlardır.[117]

M.S. V.- VI. yüzyılda bu tapınaklara beş yüz kadar daha tapınak eklendiği bilinmektedir. Türklerin egemen oldukları topraklarda Budist rahiplerin bağışlarıyla yaptırdıkları bu tapınaklara Budist inançlar yön vermiştir. Bu bölgelerden Çin'e doğru uzanan geniş bir sahada bu tapınakların birçok örneğine rastlanmaktadır. Öte yandan bazı araştırmacılar tarafından mağara içine tapınak yapmanın, Türklere ait olmayan bir geleneğin ürünü olduğu, çünkü Türklerin mağaraları konut ve mabet olarak kullanmadıkları dikkate alınarak[118] ileri sürülmekte ve bir dönem Türklerin de Budizmi benimsediği unutularak, bir anlamda bu tapınakların Türklerle ilişkili olamayacağı belirtilmeye çalışılmaktadır.

Döner eksenli bindirme tavanlı tapınaklar sonradan M.S. V. veya VI. yüzyılda yapılanlar arasındadır.

---

[115]Neubauer, Edith. **Altgeorgische Baukunst**. (Verlag Anton Schroll- Co. Wien und Munch. 1976) sayfa:16

[116]Şükrü Uslu. "İslam Öncesi Türklerde Budizm". Basılmamış Yüksek Lisans Tezi. Erciyes Üniversitesi. (Sosyal Bilimler Enstitüsü. Kayseri: 1993) sayfa: 67.

[117]Uslu **a.g.e.** sayfa: 67.

[118]**aynı.** sayfa: 68.

Bu kaya tapınaklarının tavanları, diğer bütün örneklerden farklı olarak kaya yüzeyine boyanmıştır. Bu tavanlar, ahşap bindirme örtü konstrüksiyonlarının doğrudan taklidine yakındırlar.[119]

Söz konusu kaya tapınaklarındaki örtülerin araları bir takım dünya dışı varlıkların resimleri ile bezenmiştir. Örtünün en üst katında, merkezindeki kısımda da Buda tasvirleri yer almaktadır. Bu kaya tapınaklarında örtünün dört köşesinden başlayıp merkeze doğru uzanan dört yönlü bir şema söz konusudur. Bu şema önemli Budist kaynaklarından olan Mahayana'dan alınmış olmalıdır ve olasılıkla Hotan'dan gelmiştir.[120]

Bu dört yönlü şema olasılıkla dünyanın dört yönünün temsilidir. Kansu'daki bu tür tavanları diğer örnekler arasında özel kılan bu dört yönlü şemadır. Kansu'da bulunan bu kaya tapınakları Afganistan'a ait bir yerleşme olan Bamiyan ve Keşmir'deki kaya tapınakları ile oldukça benzerdir. Bu yerleşmelerde yer alan kaya tapınaklarının tavanları da oldukça özenli bir boyama tekniği ile bezenmişlerdir.[121]

Tapınaklardaki döner eksenli bindirme örtünün daha basit biçimleri, Kuzey Kore'deki Kokuli Krallığı dönemine ait bazı mezar yapılarında ve Kızıl bölgesinde bulunan kaya tapınaklarında mevcuttur.[122]

Birbirine hiç de uzak olmayan bölgelerde döner eksenli bindirme tavan örtü uygulaması, söz konusu yerleşimlerden geçen ve Kuça'ya giden ticaret yolları ile yayılmış olmalarına bağlanabilir.[123]

Söz konusu tapınak örneklerinin benzeri bir uygulamaya yine Doğu Türkistan'daki Turfan yerleşmesinde bulunan tapınaklarda karşılaşılmaktadır.[124]

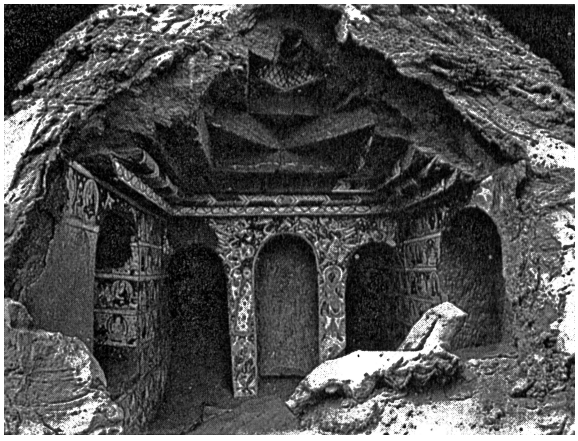
Tapınakların tavanları Kansu'da bulunan tapınak tavanları gibi boyayla yapılmış birer bindirme tavan imitasyonu içermektedirler. Bu tavanlar bindirme örtünün en ilginç örnekleri olarak nitelendirilmişlerdir.[125]

---

[119] A.C. Soper, "The Dome of Heaven in Asia", **The Art Bulletin**, (1947. sayı:29, 1947) sayfa: 225–248.

[120]Soper. **a.g.e.** sayfa: 225–248.
[121]A.V. Le Coq. **Auf Hellas Spuren ın Ostturkistan,** (Leipzig. 1926) sayfa: 80.
[122]Soper. **a.g.e.** sayfa: 225–248.
[123]**aynı.** sayfa:
[124]Le Coq. **a.g.e.** sayfa: 80.
[125]**aynı.** sayfa: 80.

Yine aynı bölgede yer alan Kızıl **(Resim: 4)** ve Kiriş'te bulunan ve Uygurlara ait olduğu düşünülen Budist mağara tapınakları ise, doğrudan kaya yüzeyine oyulan döner eksenli bindirme tavan örnekleri içerirler.[126]

Resim 4: Kızıl'da Kaya Tapınağı Görünüşü
(R. A. Stein, 1987, sayfa: 147)

Önemli birer Budist merkez olan bu iki yerleşimden Kiriş, bir Budist külliye görünümü sergilemekteydi.[127]

Mağaraların kapı olarak düşünülmüş tüm delikleri, doğuya ya da kuzeye dönük olarak konumlandırılmıştır.[128]

Mağara tapınaklarının yalnızca bir kısmında kullanılan bu örtü, İran tarzı bir mimari öğe olarak nitelendirilse de[129] bu savı destekleyecek her hangi bir kesinleşmiş veri günümüzde henüz mevcut olmadığından bu görüş geçerli kabul edilmemektedir.

Kızıl ve Kiriş'te bulunan tapınaklardaki tavanlar, çeşitli figürlerle bezenmiştir. Bezeme kompozisyonunda ana figür Buda'dır ve etrafında da ona eşlik eden bir takım figürler mevcuttur.[130]

Yine aynı mağara grubuna ait diğer bir tapınak örneğinde ise, bindirme tavan Çin dekorasyon tarzını hatırlatan bitki bezemeleri ve geometrik bezemeler ile süslenmiştir.[131]

---

[126]Le Coq. **Von Land und Leuten in Ost- Turkistan,** (Leipzig. 1928) sayfa: 114.
[127]Uslu. **a.g.e.** sayfa:63.
[128]Le Coq. **a.g.e.** (1928). sayfa: 114.
[129]**aynı.** sayfa: 113.
[130]**aynı.** sayfa: 113.

Bu mağara tapınağının döner eksenli bindirme tavan örtüsünün üçgen yüzeyli köşeliklerine, tavanı köşelerin oturduğu yan duvarlardan yukarıya doğru kaldırıyormuş izlenimi uyandıran bir takım yarım figürler yerleştirilmiştir. Bu figürlerin aynı zamanda dünyayı kötü güçlerden koruyan doğaüstü varlıklar olduğu ileri sürülmüştür.[132]

Tüm bu mağara tapınakları araştırmacılar tarafından aşağı yukarı M.S. 6.-7. yüzyıllara tarihlendirilmişlerdir.

Bir takım araştırmacılara göre; özellikle Türkistan'da yoğun olarak görülen, Budist inanca ait bu mağara tapınaklarında uygulama alanı bulmuş olan döner eksenli bindirme örtü, bu bölge üzerinden Çin ve Kore'ye kadar ulaşmıştır.[133]

Fakat bu örtü tipinin Kore'de, Budizmin bu bölgeye girmesinden çok önce yaklaşık M.S. 4. yüzyılda, birtakım örneklerinin olduğu da bilinmektedir.[134] Öte yandan, bu örtü tipinin çıkış yerini yere gömülü evlere dayandıran varsayımlar dikkate alınırsa, Çin'in kuzeyinde yer alan bölgelerdeki yere gömülü ev geleneğinin M.Ö. 3000 yıllarına dayanan varlığı da göz önünde bulundurulmalıdır.

Söz konusu tapınak örneklerindeki döner eksenli bindirme tavan taklitlerinin kaynağının, ahşap malzeme ile yapılmış eski örnekler olduğu, eldeki veriler ışığında, günümüzde tartışmasız olarak kabul edilmektedir.

Öte yandan Hindistan'ın Kaşmir bölgesinde 8. yüzyıl ile 18. yüzyıl arasında inşa edilen birçok tapınak döner eksenli bindirme tavanlıdır. Bu tavanların buradan Orta ve Güney Hindistan'a yayıldıkları kabul edilmektedir.[135] **(Resim: 5–6)**

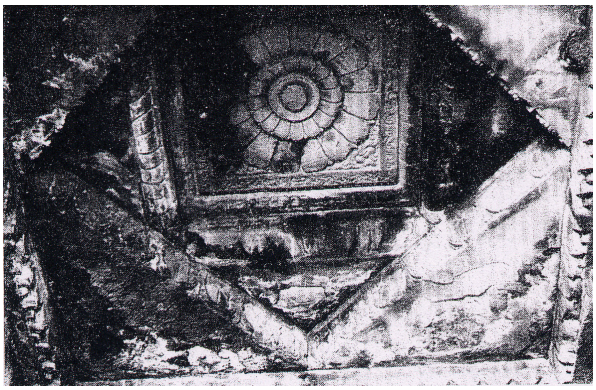
Hindistan'daki taş bindirme tavanların kökeni zamanla unutulmuş ahşap prototip mimari ürünlere dayanmaktadır.[136]

---

[131]Le Coq. **a.g.e.** (1928). sayfa: 114.
[132]**aynı.** sayfa: 114.
[133]Le Coq. **a.g.e.** (1926) sayfa: 80.
[134]Akın. **a.g.m.** (1991) sayfa: 330.
[135]Fıscher. **a.g.e.** sayfa: 43
[136]**aynı.** sayfa: 44

Resim 5:Afganistan Gandhara Budist Tapınağı Toplantı Salonu Tavanı
(R. A. Stein, 1987, sayfa: 144)

Resim 6: Bir Hindistan Tapınağı Tavanı
(K.,Fischer, 1974, Levha: 178)

Hindistan'ın döner eksenli bindirme tavanlı Budist tapınaklarında, tavanın üst üste bindirilen kirişlerle yükseltilmesi, kozmolojik ve astrolojik bir takım figürlerle bezenmesiyle gökyüzünün sembolize edildiği göze çarpmaktadır.[137]

Daha geç tarihlerde inşa edilen söz konusu tapınakların içinde bulunan kült binaları mandapaların yapımında kullanılan kütlesel taş bloklar ve tavanları taşıyan kalın ve bodur destekler, döner eksenli bindirme tavanlı mandapaları kayaya oyulmuş erken tarihli mağara biçimli tapınaklara benzetmiştir. Bu yapılar ayrıca alçak ve kalın duvarlarıyla da birer mağara görüntüsü kazanmışlardır.[138]

Bazı tapınaklarda da Buda'nın içine konduğu bu tür tavanlı nişler birer mağara izlenimi yaratmaktadırlar.[139]

Tapınak örtülerinden katları kare biçimli olanların, genellikle aralarında üçgen alanlar yaratacak şekilde iki kez döndürülerek yükseltilmek suretiyle oluşturuldukları görülür. İç içe iki karenin uçları ara ve ana yönleri temsil etmeleri açısından ilginçtir.[140]

Bazı tavan örneklerinin düz bir levhayla, bazıların ise bir kubbe ile kapatıldığı görülür.[141] Bazı örneklerde ise merkezde yer alan kare açmış bir lotustan oluşan

[137]Fıscher. **a.g.e.** sayfa: 43
[138]**aynı.** sayfa: 43
[139]**aynı.** sayfa: 44
[140]**aynı.** sayfa: 44

mandala ile bezenmiştir. Bazen de lotuslar köşelerdeki üçgen alanlara yerleştirilirler. Çok çeşitli figürlerin kullanılmasıyla döner eksenli bindirme tavanla örtülü yapıların, bir kozmos ifadesi olarak çok çeşitli sembolik anlamlar yüklendikleri görülmektedir.[142]

Tarikat Yapılarında Döner Eksenli Bindirme Tavan

Bu tür tavan içeren en tanınmış tarikat yapılarından ilki Niğde Aksaray'da bulunan Yusuf Hakiki Tekkesi adıyla da anılan Melik Mahmud Gazi Hangahı veya "Darphane" diye bilinen yapıdır. Tarihlendirilmesi tartışmalı olan yapı için 13. yüzyıldan 15. yüzyıla kadar çeşitli tarihler öngörülmüştür.[143]

Kitabesi olmayan yapı için günümüzde "darphane" ya da "hangah" gibi iki farklı tanımlama mevcuttur.[144]

Yapıya adı verilen Melik Mahmud Gazi, Danişmendli hükümdarlarından Nizameddin Yağıbasan'ın oğludur ve 1210 yılında Aksaray emirliği yapmıştır.[145]

15. yüzyılda Aksaray'da Bayramiye tarikatına da öncülük eden Yusuf Hakiki'nin hangahı devraldıktan sonra düzenlenen vakfiyesine, hangah işlevine uygun düşmeyen bir takım ibareler koydurması, yapının bu dönemden sonra işlev değiştirerek, tekkeye dönüşmüş olabileceğini akla getirmektedir.[146]

Planı itibariyle zaviyelere daha çok benzeyen yapının, kubbeyle örtülmüş merkezi mekânıyla aynı eksende yer alan giriş dehlizinin üzerinde bulunan oldukça

---

[141] Eskişehir çevresindeki birçok camide bu tip tavana rastlanmıştır. Bu tavanlar kendi aralarında bir kategori yaratacak kadar fazladır. Değerli Danışmanım Doç. Dr. Canan Parla, "Sivrihisar Bindirme Tavanlı Camiler" adlı kitabında bu tip tavanlarla ilgili ilk kez bir tiplendirme çalışmasında bulunmuştur.

[142]Fıscher. **a.g.e.** sayfa: 43

[143]Ayrıca yapının tarihendirilmesi konusunda değişik öneriler için bkz: İ. Hakkı Konyalı. **Aksaray Tarihi. (**İstanbul: 1974. cilt: 1) sayfa: 987.: Şerare Yetkin. **Anadolu'da Türk Çini Sanatı'nın Gelişimi**. (İstanbul: 1972) sayfa: 43. Ömür Bakırer. **Selçuklu Öncesi ve Selçuklu Dönemi Anadolu Mimarisinde Tuğla Kullanımı,** (cilt:1, Ankara, 1981) s:358: Toparlanmış bilgi için bakınız: G. Akın. **a.g.m.** 1991. sayfa: 336- 339.

[144]İsimlendirmeler konusunda Dipnot 244'deki kaynakçalara bakınız.

[145]Bekir Deniz. "Belgeler Işığında Aksaray- Melik Mamud Gazi Hangahı veya "Darphane" Diye Bilinen Yapının Tarihlendirilmesi", **Sanat Tarihi Dergisi VIII.** İzmir: Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları. 1996

[146]Akın, **a.g.m.** (1991) sayfa:338, hangahlar fütüvvetten olan kişileri veya tarikat üyelerinin geçici olarak konakladıkları ve kendi inançlarının gereği olan ibadetleri gerçekleştirdikleri yapılardır. Fakat 15. yüzyıla ait vakfiyede yapıya tarikat ve şeriat esasları uyarınca bir şeyhin ve 10 mutasavvıfın atanması öngörülerek; dostlar ve ahbaplardan başka gelen ve gidenlerin ve büyük ve küçüklerine bir şey verilmemesi ibaresi vakfiyede yer almıştır. Ayrıca benzer işlevli yapılardan olan Boyalıköy ve Seyit Gazi Hangahları da zamanla Bektaşi tarikatına ait birer tekkeye dönüşmüşlerdir.

küçük boyutlara sahip, kareye yakın dikdörtgen planlı odanın tuğla örtüsü, iki boyutlu döner eksenli bindirme tavan bezemesini andırır.[147]

Bu mekâna ortadaki ana mekânın kuzey batı duvarına dayandırılmış bir merdivenle ulaşılır. "Yükseltilmiş mekân" adı verilen mekânlar, bir takım işlevsel nedenlerle dışında, daha çok mekânın önemini vurgulamak amacıyla, asıl mekândan yüksekte tutularak yapılmış mekânlardır.[148]

Bu küçük odanın tekke olarak kullanılan yapıya önemli bir mekânsal katkı yapmamakla birlikte, sadece buraya ulaşan bir merdivene sahip olması ve yoğun bir sembolik anlam taşıyan döner eksenli bindirme tavan ile örtülmesi gibi nedenlerle burasının kesinlikle heterodox inançlarla bağlantılı bir "kült odası" olduğu ileri sürülmüştür.[149]

17. yüzyıla tarihlenen döner eksenli bindirme tavanlı bir diğer yapı da Sivas Ulu Cami yakınında bulunan eski bir ahşap tekkedir.[150]

Kütahya'da 1854 yılına tarihlenen Halvet-i Mesudiye adlı bir tarikata ait olan Şeyh Salih Tekkesi'nde döner eksenli bindirme tavan mevcuttur. 8x8 ölçülerinde düzgün kare planlı yapının döner eksenli bindirme tavanı, 45 derece döndürülmüş iki kareden oluşmaktadır.[151] **(Ek–7. Çizim: 12)**

Kırşehir Hacı Bektaşi Veli Dergâhının 19. yüzyıla tarihlenen meydanevi de döner eksenli bindirme tavanla örtülüdür. Yapıda en eskisi 15. yüzyıla tarihlenen birkaç kitabe bulunsa da dergâhın bugünkü biçimini 19. yüzyılda aldığı anlaşılmaktadır.[152] **(Ek–8. Çizim: 13)**

Meydanın bu son yenilemelerden önce de aynı türde tavanla örtüldüğünü var saymak mümkü[153]7.5 x 7.5 m. ölçüsündeki kare planlı mekânı örten bindirme tavanın katları, sekizgen bir alt yapı üzerine, yine sekizgen olarak bindirilmiş bir kattan sonra, kareye dönüştürülerek yükseltilmiştir. Kare biçimli kirişlerin birbirleri üzerine tam 45 derecelik açı gözetilerek oturtulması sonucu meydana getirilmiştir. Mekânın güney

---

[147]Akın, **a.g.m.** (1991). sayfa:338.
[148] Günkut Akın, "Türk Mimarlığında Yükseltilmiş Mekân", **Vakıflar Dergisi**, sayı: XIX, s:47–56
[149]Akın, **a.g.m.** (1991) sayfa:338.
[150]Önge. **a.g.m.** sayfa: 187.
[151]Ara Altun;. **Kütahya'nın Türk Devri Mimarisi.** (İstanbul. 1981–1982). sayfa: 355.
[152]M. Akok,. "Hacıbektaşi Veli Mimari Manzumesi", **Türk Etnografya Dergisi X**. (1967).(Ankara. 1968) sayfa: 32.
[153]Akın, **a.g.m.** (1991) sayfa:341.

duvarına açılan bir kapı ile döner eksenli bindirme tavanlı bir diğer mekâna geçilmektedir. Bu bölümde yüksek dereceli misafirler ağırlanmaktadır.[154]

Anadolu'da özellikle kırsal kesimde rastlanan, Alevi kültürüne ait cemevlerinde de yoğun döner eksenli bindirme tavan kullanımı mevcuttur. Malatya'nın Arapkir İlçesi'ne bağlı Onar Köyü'nde bulunan Büyük Ocak cemevi bunlardan biridi. Yapının, Orta Asya'dan Anadolu'ya gelen bir Türkmen olan Şeyh Hasan Oner tarafından aynı zamanda konut olarak yaptırıldığı ileri sürülmektedir.[155]

Özgün vakfiyesinin 17. yüzyılda yapılan çevirisindeki bir kayda göre yapının, 1224 yılında inşa ettirildiği ileri sürülmekteyse de bu tarihi kesinleştiren daha başka özgün bir kaydın bulunmaması, 1224 tarihini tartışmalı kılmaktadır.[156]

Büyük Ocak ya da Sultan Onar Cemevi olarak bilinen 15 m. x 17 m. boyutlarında dikdörtgen planlı yapının, yedi kattan oluşan tavanı, yüksek ve kalın duvarlarına oturmaktadır. Ayrıca kenarlarda tavanı taşıyan 12 ahşap destek bulunmaktadır.[157]

Tavan üstten killi toprakla örtülmüştür. Tünglük kısmı açık bırakılmıştır. Tavanı ortaya yakın kısmından desteklediği göze çarpan diğer desteklerden daha kalın ve koyu renkli direğin tavanı desteklemekten çok bir sembol değeri taşıdığı düşünülebilir.

Desteklerin üzerinde yer alan "koç başı" şeklindeki başlıklar, yapının ve tavanın Orta Asya kültür çevreleriyle yakınlığına örnek teşkil etmektedir.

Elazığ'a bağlı Kumlutarla Köyü'nde bulunan 12m. x 14m. ölçülerindeki döner eksenli bindirme tavanlı Şeyh Bahşiş Tekkesi'nin de 13. yüzyıl yapısı olduğu iddia edilmektedir. Tekkeye adı verilen kişi Şeyh Hasan'ın oğludur. Ege'de bugün varlığını sürdüren Tahtacı grubunun kökeni bu şahsa dayandırılmıştır.[158]

Bu iki örnekte de tavanlar özenli bir işçilik göstermemektedir.[159]

Belirtildiği gibi Aleviliğin oldukça yaygın olduğu Malatya çevresindeki köylerde "dede damı" olarak adlandırılan kırsal cemevlerinde de bu tür tavanlar görülmektedir. Buna Fırat yakınındaki Bilaluşağı köyünden bir örnek verilebilir.[160]

---

[154]Akok. **a.g.m.** sayfa: 32.
[155]İsmail Kaygusuz, **Onar Dede Mezarlığı ve Şeyh Hasan Oner**, (İstanbul. 1983) s:29
[156]Akın, **a.g.m.** 1991. sayfa:341

[157] **http: //www.alevi.at/TAAKM/Alevi Erenlerin%20/sinden_10html** İsmail Onarlı, "Türkmen İnanç Önderi Şeyh Hasan Sultan Onar, Ocakları ve Aşiretleri." s: 2
[158]**aynı**. sayfa:3
[159]Akın, **a.g.m.** (1991) sayfa:341.
[160]**aynı.** sayfa:340.

Söz konusu yapıda düzgün olmayan kare bir mekânın ortasında, dört ahşap desteğin taşıdığı, kenarları yaklaşık 3 metre ölçüsünde kare bir alanı örten döner eksenli bindirme tavan mevcuttur. Özenli bir işçilik gösteren tavanın bulunduğu bu mekânın kullanıldığını, köy halkından kimse hatırlamasa da, yaklaşık altı kuşak önce yapıldığı kaydedilmiştir.[161]

Sivas Şarkışla'ya bağlı Yahyalı Köyü'nde bulunan bir diğer cemevi de döner eksenli bindirme tavan içermekteydi. Bu yapı birkaç yıl önce yıktırılmıştır.[162]

Yaklaşık 10 m.x 11 m. ölçülerindeki kareye yakın dikdörtgen planlı yapının içinde, dört ahşap desteğin taşıdığı, 2.40 m. kenarlı kare bir altyapıya oturan beş katlı döner eksenli bindirme tavan bulunmaktaydı. Tavanı taşıyan desteklerin başlıkları, Kafkasya, İran ve Afganistan'da karşılaşılan tiptedir. Bu veri, döner eksenli bindirme tavanın uzak coğrafyalarla kurduğu yakın ilişkileri göstermesi açısından ilginçtir.[163]

Bir Alevi Dedesi'nin özel mülküne ait olan Yahyalı Cemevi'nin iç mekânında, çeşitli yerlerde ahşaba kazınmış tarihler bulunmaktadır. Bunlardan en erkeni H.1301/ M.1884 yılına aittir.[164]

Şarkışla'daki evlerde oldukça yoğun olarak karşılaşılan döner eksenli bindirme tavanın, yine bu köydeki bir Dede'ye ait evde bulunması şaşırtıcı olmamalıdır.[165] Bu evin de bazen Cem ayinleri için kullanıldığı belirtilmiştir. H.1228/M.1871–72 yıllarına ait evin boyutları yıktırılan cemevinin boyutlarına yakındır.[166]

Yine Sivas'ta bulunan inşa tarihi bilinmeyen, Garip Sultan Musa Tekkesi'nin cem ayinlerinin gerçekleştiği mekânın döner eksenli bindirme tavan örter.

Camilerde Döner Eksenli Bindirme Tavan

Anadolu'da, bu tür tavanların ahşap malzemeden yapılan bol örneğine karşın kârgir tek bir örneğine rastlanmaktadır. 1394 yılında Menteşeoğulları Beyliği devrinde yapılmış olan Milas Firuz Bey Camii, zaviyeli yani ters "T" planlıdır.[167]

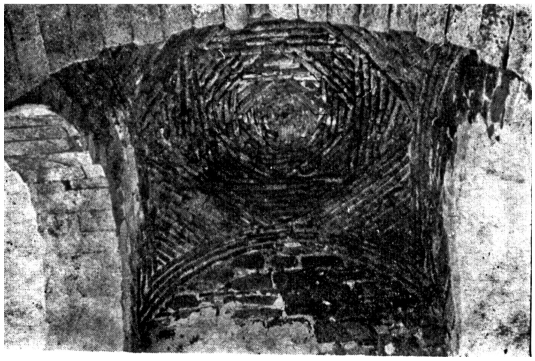
[161]Akın, **a.g.m.** (1991) sayfa:340.
[162]**aynı.** sayfa:340.
[163]**aynı.** sayfa:340.
[164]**aynı.** sayfa:340.
[165]Ayrıntı için bkz. Birinci Bölüm: 2.2. Sivil Mimari Yapılarda Döner Eksenli Bindirme Tavan
[166]Akın, **a.g.m.** 1991. sayfa:340.
[167]**aynı.** sayfa: 335- 336.

Yapının döner eksenli bindirme tavanı orta sofayı örtmektedir. Kare biçimli dört kattan oluşur. Ayrıca, caminin hemen batısındaki medresesinin 7. ve 8. odalarında ahşap bindirme tavanlar mevcuttur.[168] **(Ek–9. Çizim: 14)**

Milas'ta bulunan Roma dönemine ait kargir döner eksenli bindirme tavan örtülü Gümüşkesen Anıtı ile söz konusu cami arasında ne tür bir bağlantı olduğu konusu henüz açıklığa kavuşturulmamış olmakla birlikte, Gümüşkesen mezar anıtının, halkın zaten iyi tanıdığı bir örtü tipini hatırlatmaktan öteye bir etkisinin olamayacağı ileri sürülmüştür.[169] Öte yandan, Milas Firuz Bey Camii'nde kullanılan döner eksenli bindirme tavanın, bölgedeki heteredoks inançlarla bağlantılı olabileceğine işaret edilmektedir.[170]

14. ve 15. yüzyıllarda fütüvvet örgütlerinin ve tarikatların yoğun faaliyetleri bulunan bölgede, Mevleviler ve Türkmen babaları arasındaki rekabet dikkati çekmektedir. Etnik açıdan yoğun bir Türk nüfusu barındıran Beylikte Türkmen nüfusunun eğilimleri Türklerin sembol sözlüğünde anlamı yadsınamayacak denli değerli olan bindirme tavanın bir fütüvvet yapısı olan camide kullanılmasını gerekli kılmış olmalıdır.[171]

Eskişehir'in Sivrihisar İlçesi'ne bağlı Hamamkarahisar Köyü Camii'nin (1259) son cemaat yerinin ortadaki tonozu ile Çanakkale Behramkale Köyü Hüdâvendigâr Camii'nin (1360–1389) **(Ek–10. Çizim: 15)(Resim: 7)** son cemaat yerinin iki yandaki tonozlarında tuğla örgülü, döner eksenli bindirme tavan izlenimi veren örtüler bulunmaktadır.[172]

Resim 7:Behramkale Hüdavendigar Cami Son Cemaat Yeri Tonozu
(C. Parla, 2005, sayfa: 200)

[168]Altınsapan ve Canan Parla. **a.g.e.** sayfa: 397.
[169]Parla, **a.g.e.,** sayfa:199.
[170]Akın. **a.g.m.** (1991). sayfa: 336.
[171]**aynı.** sayfa: 336.
[172]Parla, **a.g.e.** sayfa: 195–197.

Hamamkarahisar ve Behramkale Camileri'nin bindirme izlenimi veren tonozları, bu nedenle konu dışında tutulursa şu ana kadarki bilgilerimiz ışığında Anadolu'nun döner eksenli kârgir bindirme tavanlı tek bir camiini Milas Firuz Bey Camii belirliyor.

Kitabesinde yapılış tarihi olmadığı halde banisi nedeniyle 13. yüzyılın ilk çeyreğine tarihlenen[173] caminin orta sahnında toplam altı desteğe oturan iki döner eksenli bindirme tavan mevcuttur. Söz konusu tavanlar ortalama 15 cm. enindeki kirişlerin sekizgen biçimde yerleştirilmesiyle, dört kat halinde yükseltilmiştir. Son katlar kareye dönüştürülmüştür.

İkinci sırayı, 1920 yılında yenilen tavanının özgününde de bulunduğu kabul edilirse, 15. yüzyıla tarihlenen Sivrihisar Merkez İlçe'de yer alan, Akdoğan Camii almaktadır.[174]

Kronolojik sırayla bu tür tavan örtülü camiler takip edildiğinde üçüncü sırayı Bilecik Osmaneli İlçesi'ndeki Rüstem Paşa Camii almaktadır. Camiyi Mimar Sinan'ın yaptığına dair görüşler olmakla birlikte, caminin adı Sinan'ın yaptığı diğer eserler arasında anılmadığından yapının ustasının, Mimar Sinan'ın çıraklarından biri olabileceği[175] ileri sürülmektedir. Bunun yanında yapının banisi olarak anılan Rüstem Paşa'nın adı da inşa kitabesinde yer almamaktadır.[176] İnşa kitabesine göre H.927/ M. 1565–1566 yılında yapılan cami, kareye yakın dikdörtgen planlı ve tek mekânlıdır. Döner eksenli bindirme tavanı dört katlıdır.[177]**(Ek–12. Çizim: 17)**

Banisinin Rüstem Paşa olduğu öne sürülen 16. yüzyıla tarihlenen döner eksenli bindirme tavanlı diğer bir cami de Kastamonu Talipler Köyü'nde yer almaktadır.[178] "Menekşe Camii olarak da bilinen bu cami, yerli halk tarafından "Divan Camisi" olarak anılmaktadır. Osmanlı döneminde birkaç köyden oluşan yerel yönetimlere divan adı verilmekteydi. Çevre köylerden insanların ibadet maksadıyla bu camide toplanması ile döner eksenli bindirme tavanına yüklenen olası sembolik anlamlar arasında bir takım ilişkilerin mevcut olabileceğine dikkat çekilmektedir.[179] **(Ek–13. Çizim: 18)**

---

[173]A. Murat Aktemur. "İspir'de İki Selçuklu Eseri: Kale Mescidi ve Çarşı Camii", **Prof. Dr. Aynur Durukan'a Armağan.** (Ankara: 2002) sayfa: 39–52.
[174]Parla, **a.g.e.** sayfa: 224.
[175]Erken. **Türkiye'de Vakıf Abideler ve Eski Eserler**. (Cilt:2. Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları. 1977) sayfa: 102.
[176]Akın. **a.g.m.** (1991). sayfa: 334.
[177]Erken. **a.g.e.** sayfa: 102.
[178]Önge. **a.g.m.** sayfa: 187.
[179]Akın. **a.g.m.** (1991). sayfa: 335.

Rüstem Paşa'nın baniliğine bağlanan her iki camide de dönemin prestijli örtülerinden kubbe yerine döner eksenli bindirme tavan örtüsünün tercih edilişini, camilerin mekân ölçüleri göz önüne alındığında örtünün yapım kolaylığına bağlamak zorlaşmaktadır.[180]

16. yüzyılın bir başka döner eksenli bindirme tavanlı cami, kitabesine göre, H. 997/ M. 1588 yılında Hasan Efendi adlı bir kişi tarafından yaptırılan, Kastamonu merkezindeki Hasan Efendi Camisi'dir.[181]

Kastamonu merkezde bulunan Ferhad Paşa tarafından H.967/ M. 1589 yılında yaptırılan birçok defa tamir görmüş Ferhat Paşa Camii'nde de bu tür tavan bulunmaktadır.[182] M. 1712 ve M.1780 yılına ait iki tamir kitabesi bulunan cami arşiv kayıtlarından anlaşıldığına göre H.1215/ M.1815 yılında başka bir tamir daha görmüştür.[183] Dikdörtgen planlı, 11.52x10.60 ölçülerindeki bindirme tavanlı caminin tavanının, benzer örneklerinin yapılış tarihleri göz önünde bulundurulduğunda 18. veya 19. yüzyıldaki bu tamirler sırasında yapılmış olabileceği fikrini akla getirmektedir. Fakat eldeki veriler yeterli olmadığı için, tavanının 16. yüzyılda yapıldığı kabul edilmiştir.[184]

17. yüzyıla tarihlenen örnekler arasında, Erzurum Yukarı Mumcu (1604) ve Erzurum Cedit (1679) Camileri bulunmaktadır.[185]

Döner eksenli bindirme tavanlı camiler arasında en büyük boyutlara sahip olan Kırşehir Çarşı Camii'nde yer alan kitabe yapıya ait olmadığından yapı için 17. yüzyıl[186] ve 1864[187] gibi iki farklı tarih ön görülmüştür.[188] **(Resim: 10)**

13 metrelik bir açıklığı geçen tavan, sekizgen bir alt yapı üzerinde, 15 kat yükseltilmiştir.[189] Kubbe ile karşılaştırılacak kadar geniş bir alanı örten[190] döner eksenli bindirme tavanın kirişleri oldukça dar kesitlidir. Bu denli büyük boyutlu bir örtünün yapının duvarları tarafından nasıl taşındığı konusunda her hangi bir bilgi

---

[180]Akın. **a.g.m.** sayfa: 335.
[181]Ahmet Gökoğlu. **Paphlagonia I.** (Kastamonu. 1952) sayfa: 210.
[182]**aynı.** sayfa: 210.
[183]**aynı.** sayfa: 211.
[184]Altınsapan ve Canan Parla. **a.g.e.** sayfa: 394.
[185]Akın, **a.g.m.**(,1991) s. 333.
[186]Önge. **a.g.m.** sayfa: 187.
[187]W. Ruben, "Kırşehir'in dikkatimizi çeken sanat abideleri", **Belleten**, (XI/1947) sayfa:639: Caminin 1864 yılında Hüseyin Bey adlı bir kişi tarafından yaptırıldığı bilgisi yöre halkına aittir.
[188]Akın. **a.g.m.** (1991) sayfa: 333.
[189]Ruben. **a.g.m.** sayfa: 639
[190]aynı eserdeki dipnot: 102'ye bakınız.

bulunmamaktadır.[191] Kırşehir Çarşı Camiinin tavanı benzer örnekler arasında en büyüğü olma özelliğine sahiptir.[192]

Resim 8: Kırşehir Çarşı Camii

(G. Akın; 1991, sayfa: 345)

18. yüzyılın döner eksenli bindirme tavanları erken camilerinden biri Kastamonu diğeri Eskişehir'de yer almaktadır. Kastamonu İbrahim Bey Camii ya da Ak Tekke olarak bilinen dikdörtgen planlı ve bindirme tavanlı yapının ilk banisinin Candaroğlu İbrahim Bey olduğu bilinmektedir. İnşa kitabesi de bulunmadığından yapılış tarihi kesin olarak bilinmemekle birlikte banisinin öldüğü M. 1443 yılından önce yapılmış olduğu kesindir.[193] Mescit olarak kullanılan yapı H. 1126/ M. 1714 yılında minber konularak camiye dönüştürülmüştür. Aynı yıl yapının bindirme tavanı yapılmıştır.[194]

Eskişehir'in Merkez ilçesi ile diğer ilçeleri ve bu ilçelere bağlı köylerinde çok miktarda döner eksenli ahşap bindirme tavanlı cami bulunduğu son zamanlarda yapılan bölge araştırmalarıyla ortaya çıkarılmıştır. Henüz incelenmeyen ilçe ve köylerin varlığı göz önüne alındığında bu tür tavanlı camilerin sayılarının çok daha fazla olduğu anlaşılır.

---

[191] Akın. **a.g.m.** (1991) sayfa: 333.
[192] Ruben. **a.g.m.** sayfa: 639
[193] Gökoğlu. **a.g.e** sayfa: 197.
[194] **aynı.** sayfa: 197.

Bu güne kadar elde edilen verilerin ışığında, camiler kronolojik olarak ele alındıklarında ilk sırayı, tavanı 20. yüzyılda yenilenen Sivrihisar Merkez İlçe'de bulunan 15. yüzyıla tarihlenen Akdoğan Camii alır.(**Ek–14. Çizim:19)**

Caminin tavanının yenilenmiş olması, özgününde de aynı biçimde olabileceğini düşündürmektir. Akdoğan Camii'nin 15. yüzyılda döner eksenli bindirme tavanla örtülü olabileceği, yine Sivrihisar İlçesi'ne bağlı 1259 tarihli olduğu kabul edilen Hamamkarahisar Köyü Camii'nin son cemaat yerinin orta bölümünü örten bindirme izlenimi veren tuğla örgülü tonozun varlığı dikkate alındığında daha mümkün görünmektedir. Kesin olmamakla birlikte, caminin orijinalinde de döner eksenli bindirme tavanlı olduğu kabul edildiğinde söz konusu tavan, bugünkü bilgilerimiz ışığında bölgenin en erken tarihli örneklerinden biri olmaktadır.

Mihalıççık İlçesi'ne bağlı Obruk Köyü'nde bulunan aynı adlı cami, Eskişehir çevresinde döner eksenli olduğu saptanan erken tarihli bir diğer camidir.

H. 1138/ M. 1725 yılında yaptırılan cami; kuzey-güney doğrultusunda kareye yakın dikdörtgen planlıdır. Harimin kadınlar mahfili haricindeki bölümü, yedi katlı döner eksenli bindirme tavanla örtülmüştür.[195] Kirişlemesi alttan kaplamalı tavan, benzer örnekler arasında en fazla bindirme katına sahip olandır. **(Ek–15. Çizim: 20)**

Eskişehir'in döner eksenli bindirme tavanlı camileri kronolojik olarak şöyle sıralanabilirler:

Sarıcakaya İlçesi Lâçin Belde Camii (1789–1799) **(Ek–16. Çizim: 21)**, Sarıcakaya İlçesi Mayıslar Köyü Camii (1806) **(Ek–18. Çizim: 23),** Sarıcakaya İlçesi Sarıcakaya Camii Kebir (1829–1830) **(Ek–19. Çizim: 24)**, Sivrihisar Merkez İlçe Elmalı Camii (1834–1835) **(Ek–20. Çizim: 25)**, Mahmudiye İlçesi Balçıkhisar Camii (1834) **(Ek–21. Çizim:26)**Mihalıççık İlçesi Gözeler Köyü Camii (1842) **(Ek–22. Çizim: 27)**, Sarıcakaya İlçesi Sarıkaya Camii(1859–60) **(Ek–24. Çizim: 29)**, 'leri ile inşa tarihleri kesin olarak bilinmemekle birlikte 19. yüzyıl sonu 20. yüzyıl başında yapıldıkları saptanan Sarıcakaya İlçesi İğdir Köyü Camii **(Ek–25. Çizim: 30)**, Sarıcakaya İlçesi İğdir Köyü Küçük Mahalle Camii **(Ek–26. Çizim: 31),** Günyüzü İlçesi Dutlu Köyü Camii **(Ek–27. Çizim: 32)**, Günyüzü İlçesi Kuzören Köyü Cami'leri **(Ek–28. Çizim: 33)** .sayılabilir.

[195]Altınsapan ve C. Parla, **a.g.e.** s: 157

20. yüzyıla tarihlenen diğer camileri, Sarıcakaya İlçesi Dağküplü Köyü Camii (1906) **(Ek–29. Çizim: 34)**, Sivrihisar İlçesi Karacakaya Köyü Camii (1906) **(Ek–30. Çizim: 35)** , Mihalıççık İlçesi Gürleyik Köyü Aşağı Mahalle Camii (1917) **(Ek–31. Çizim: 36)**, Mihalıççık İlçesi Çarşı Camii (1925) **(Ek–32. Çizim: 37)**, Sivrihisar İlçesi Karaburhan Köyü Camii (1928–1929) **(Ek–33. Çizim: 38)**, Sivrihisar İlçesi Karkın Köyü Camii (1931) **(Ek–34. Çizim: 39)**, Mahmudiye İlçesi Yeniköy Camii (1932) **(Ek–35. Çizim: 40)**, Mahmudiye İlçesi Kaymazyayla Köyü Camii (1940) **(Ek–36. Çizim: 41)**Sivrihisar Köyü Karadat Köyü Camii (1942) **(Ek–37. Çizim: 42)**, Sivrihisar İlçesi Memik Köyü Camii (1946–47) **(Ek–38. Çizim: 43)**, Sivrihisar İlçesi Benlikuyu Köyü Camii (1947) **(Ek–39. Çizim: 44)**, Sivrihisar İlçesi Benliyaver Köyü Camii (1947) **(Ek–40. Çizim: 45)**, Mahmudiye İlçesi İsmetpaşa Köyü Küçük Camii (1950) **(Ek–41. Çizim: 46)** Sivrihisar İlçesi Sadıkbağı Köyü camii (1951) **(Ek–42. Çizim: 47)**, Sivrihisar İlçesi Demirci Köyü Camii (1952), Sivrihisar İlçesi Mülk Köyü Camii (1952) **(Ek–43. Çizim: 48)**, Mahmudiye İlçesi Hamidiye Köyü Camii (1952) **(Ek–44. Çizim: 49)** Sivrihisar İlçesi Gerenli Köyü Camii (1958) **(Ek–45. Çizim: 50)**, Sivrihisar İlçesi Elcik Köyü Camii (1962), Sivrihisar İlçesi Çandır Köyü Camii (1963) **(Ek–46. Çizim: 51)**, Sivrihisar İlçesi Dumluca Köyü Camii (1965), Sivrihisar İlçesi Hüdavendigâr Camii (1968).

M.1798 tarihli Lâçin Belde Camii'nin kareye yakın dikdörtgen planlı harim kısmı dört katlı, döner eksenli bindirme tavan ile örtülüdür.[196]

M.1806 tarihli inşa kitabesi bulunan Sarıcakaya İlçesi Mayıslar Köyü Camii'nin dikdörtgen planlı harim kısmının kadınlar mahfiline kadarki bölümü, beş kattan ibaret olan döner eksenli bindirme tavanla örtülüdür. İlk dört katta, kare biçim oluşturan kirişler son katta sekizgen oluşturacak şekilde yerleştirilmişlerdir.[197]

Sarıcakaya merkezde bulunan Cami-i Kebir, kitabesine göre H.1245/ M. 1829–1830 yılına tarihlendirilmektedir.[198] Kuzey güney doğrultusunda dikdörtgen planlı ve son cemaat yerli caminin beş kattan oluşan döner eksenli bindirme tavanı kare biçimli harim kısmını kadınlar mahfiline kadar örtmektedir. Tavanın bindirme katları oldukça düzgün kare biçimlerden meydana gelmiştir.[199]

---

[196]Altınsapan ve C. Parla, **a.g.e.** . s:215
[197]**aynı.** sayfa: 211.
[198]**aynı.** sayfa: 186
[199]**aynı.**. sayfa:180.

H.1250- M. 1834–35 yılında yaptırılan Sivrihisar Merkez İlçe'deki Elmalı Camii dikdörtgen planlıdır. Birçok kereler onarım geçirdiği anlaşılan camiinin asli planı harim bölümüne eklenen duvarlar nedeniyle bozulmuştur. Günümüzde duvarlarla altı bölüme ayrılan iç mekânın orijinalinde tek mekânlı olduğu anlaşılmaktadır. Hali hazırda duvarlara oturan döner eksenli bindirme tavan da orijinalinde ikisi güney duvara gömülü, beşi serbest olan destekler tarafından taşınmaktaydı. Mihrap önünde desteklerle oluşturulmuş kare alt yapının köşelerine çapraz atılarak meydana getirilmiş sekizgen biçimli ilk kattan sonraki kat da sekizgendir. Üçüncü kare biçimli kattan sonra gelen son bindirme katı da sekizgendir. Yapının kaplanmadan bırakılan tavanı aynı ilçedeki Akdoğan Mescidi ile benzerlik taşımakla birlikte planı açısından bölgedeki diğer camilerden ayrılmaktadır.[200]

1842 yılında Hacı Ali adlı bir zat tarafından yaptırılan ve inşasında Gümüşhanlı Mahmut Adlı bir ustanın çalıştığı bilinen Mihalıççık İlçesi Gözeler Köyü Camii'nde bulunan döner eksenli bindirme tavan bölgede saptanan en erken örneklerden birisidir.[201]

Dikdörtgen planlı yapının, harim kısmında kadınlar mahfili sınırına kadar olan kare planlı bölümü döner eksenli beş katlı bindire tavan ile örtülüdür. Kirişlemesi alttan kaplamalı tavan sekizgen üç kattan sonra kare biçimli bir katla sonlandırılmıştır.[202]

Sarıcakaya Merkez İlçe'nin doğusundaki Sarıkaya Mahallesinde bulunan Sarıkaya Camii, kitabesine göre H. 1276/ M. 1859–1860 yılında halk tarafından inşa ettirilmiştir.[203] Yapının planı Merkez İlçe'de bulunan Cami-i Kebir ile oldukça benzerdir. Son cemaat yerli yapının beş katlı döner eksenli bindirme tavanı da yine adı geçen cami ile hemen hemen aynı özellikleri taşımaktadır.

Sarıcakaya İlçesi'ne bağlı Beyköy merkezinde yer alan döner eksenli bindirme tavanlı cami, kuzeygüney doğrultusunda dikdörtgen planlı ve son cemaat yerlidir. İki kare biçimli kattan oturan döner eksenli bindirme tavan, diğer örneklerde olduğu gibi kare planlı harim kısmını, kadınlar mahfili sınırına kadar örtmektedir. Cami kitabesine göre 1890 yılında yapılmıştır.[204]

---

[200]Parla. **a.g.e.** sayfa: 19–21, Caminin restitüsyon planı Doç. Dr. Canan Parla tarafından çizilmiştir.
[201]Altınsapan ve C. Parla. **a.g.e**. sayfa:129.
[202]**aynı.** sayfa:129.
[203]**aynı.** sayfa:190–191
[204]**aynı.**.sayfa:194. çizim: 3.

Sarıcakaya İlçesi'ne bağlı bulunan Dağküplü Köyü'ndeki bindirme tavanlı cami 1902 yılında yapılmış, 1960 yılında tavanı onarılarak yenilenmiştir.[205]

Eskişehir Günyüzü İlçesine bağlı Dutlu Köyü'ndeki döner eksenli bindirme tavanlı camiinin kesin tarihi bilinmemekle birlikte, benzer bazı örneklerle aynı mimari özellikleri taşıdığı göz önünde bulundurularak,19. yüzyıl sonu 20. yüzyıl başına tarihlendirilmesi uygun görülmüştür.[206]

1948 yılına ait bir onarım kitabesi bulunan cami, kare planlı ve tek mekanlıdır. Kare biçimli döner eksenli bindirme tavan, harimin ortasında dört serbest desteğin taşıdığı kısmı örtmektedir. Diğer kısımlar düz tavan ile örtülüdür. Üç kat halinde yükseltilen, ahşap kuruluşlu, kirişlemesi alttan kaplamalı bindirmeli kısım oldukça sade bir görünüm arz etmektedir.[207]

Günyüzü İlçesi'ne bağlı Kuzören Köyü'nde bulunan aynı adlı cami, Dutlu Köyü'ndeki cami gibi 19. yüzyıl sonu 20. yüzyıl başına tarihlendirilmiştir.[208]

Kare planlı caminin döner eksenli bindirme tavanı Dutlu Köyü Camii'ndeki gibi harimin ortasına konumlandırılmıştır. Diğer kısımlar kirişlemesi alttan kaplamalı düz tavanla örtülüdür. Ortada bulunan dört serbest destek birbirlerine düz kirişlerle bağlanmıştır. Tavanı altta, desteklerin başlarında bulunan ve köşelerde yuvarlatılmış oldukça iri konsollar taşımaktadır. Kirişlerin arasında kalan kare alt yapılı bölüm, kare biçimli bindirme katından sonra küçük bir kubbecik ile sonlandırılmıştır.[209]

Bindirme tavanın bu iki camide Erzurum'daki bazı örneklerde görüldüğü gibi harimin ortasına konumlandırılmış olması Eskişehir bölgesinde oldukça seyrek görülen bir uygulamadır.

Ayrıca Kuzören örneğinde görülen kubbeyle sonlandırılmış döner eksenli bindirme tavan, Hindistan'da sıkça karşılaşılan örneklere oldukça benzemektedir. Hindistan örneklerinde bir mandala biçimi halinde uygulanan kubbeyle kapatılmış bindirme tavanlar ile bu bölgede ve diğer yerlerdeki mevcut benzer örnekler arasındaki olası bağlantılar araştırmaya değer bir konu olarak belirlemektedir.

---

[205] Altınsapan ve C. Parla. **a.g.e.** sayfa:198.
[206] Altınsapan ve C. Parla. **a.g.e.** s: 49, sayfa: 50'deki çizim: 4. Söz konu cami aynı ilçeye bağlı bulunan Atlas Ayvalı,Kuzören ve Mercan Camileri ile aynı mimari özelliklere sahiptir.
[207] **aynı.**. sayfa:50.
[208] **aynı.** sayfa:73–75.
[209] **aynı.** sayfa:76.

1906 yılında inşa ettirilen Sivrihisar İlçesi Karacakaya Köyü'nde bulunan dikdörtgen planlı caminin, kadınlar mahfilinin de dâhil olduğu harim kısmını örten dört katlı, döner eksenli bindirme tavanı kaplamalıdır. Sekizgen biçimli bindirme katlarının en üst katı kare biçimlidir.[210]

1917 yılında inşa edilen Mihalıççık İlçesi Gürleyik Aşağı Mahalle Camii dikdörtgen planlıdır. Kare biçimli harim kısmı iki katlı döner eksenli bindirme tavanla örtülmüştür. Tavanın ilk bindirme katı dar açılı bir sekizgen, ikinci katı kare biçimindedir.[211]

1925 yılında inşa ettirilen ve banisi belli olmayan Eskişehir Mihalıççık Merkez İlçesi'nde yer alan Çarşı Camii dikdörtgen planlıdır.[212]

Harim kısmı kuzeyde bulunan kadınlar mahfiline kadar, sekizgen biçimli, beş kat halinde yükselen bindirme tavan ile örtülüdür.[213]

Kitabesine göre 1347/ 1928–29 yılında yaptırılan Sivrihisar İlçesi'ne bağlı Karaburhan Köyü'ndeki aynı adlı caminin tavanı, Mihalıççıklı yerel bir usta tarafından yenilenerek ardıç ağacıyla kaplanmıştır. Kareye yakın dikdörtgen planlı harim kısmı kadınlar mahfiline kadar altı kattan oluşan döner eksenli bindirme tavan ile örtülüdür. Katlardan ilk dördü sekizgen, diğer ikisi kare biçimlidir.[214]

Sivrihisar İlçesi'nde bulunan diğer bir döner eksenli bindirme tavanla örtülü cami, Karkın Köyü'nde bulunur. 1931 yılında inşa edilen yapının tavanında 1954 tarihi yazılıdır. Dikdörtgen planlı harimin tavanı üç katlıdır. Bununla birlikte ilçede bulunan ve 1950'li yıllarda yapılmış Memik ve Mülk Köyü Camileri'nin yaygın örneklerden farklı olarak harimlerinin tamamının bu tür tavanlarla örtüldükleri göze çarpmaktadır.[215] Diğer örneklerde harim kısmının kadınlar mahfiline kadarki bölümü döner eksenli bindirme tavanla örtülürken, kadınlar mahfilinde genelde düz tavan tercih edilmiştir. Bu tavan tipi için yoğunlukla tercih edilen ve tavanın yapımını görece kolaylaştıran kare veya kareye yakın dikdörtgen planın yine görece biçimde gerekliliğinin yanında, ibadetin gerçekleştiği asıl mekânın bu tavanla vurgulanması amaçlanmış olabilir.

---

[210]Parla. **a.g.e.** sayfa:93–98,
[211]**aynı.** sayfa:138.
[212]Altısapan ve C.Parla. **a.g.e**. sayfa:104.
[213]**aynı.** sayfa:104.
[214]**aynı.**sayfa:87–88.
[215]Parla. **a.g.e.** sayfa:113, 120. çizim: 17.

Sivrihisar İlçesi'nde bulunan 1947 inşa tarihli Benliyaver ve Benlikuyu Köyü Camileri ile 1958 tarihli Gerenli Köyü Camii'nde döner eksenli bindirme tavan, harimin ortasına gelecek biçimde konumlandırılmıştır. Tavanın kare biçimli katlardan oluşan ortadaki bölümünün etrafındaki bölümleri kirişlemesi alttan kaplamalı düz tavanla örtülüdür.[216]

1951 tarihli Sadıkbağı Köyü Camii'nin dört kattan oluşan döner eksenli bindirme tavanını, altta harim ortasına konumlandırılmış dört serbest destek taşımaktadır.[217] Kare planlı yapının bu biçimdeki tavanı, yukarıda bahsi geçen Dutlu ve Kuzuören Camileri'ndeki uygulamayla benzerdir.

Kitabesinden, 1793 yılında Erzurum Müftüsü Osman Efendi tarafından yenilenerek yaptırıldığı anlaşılan, 1980 yılında yıktırıldığı için günümüze gelemeyen Erzurum'un Kümbet Köyü'nde yer alan kare planlı cami[218]18. yüzyılda yapılmış döner eksenli bindirme tavanlı diğer iki camiyi oluştururlar.

Erzurum Kümbet Köyü Camii'nin hariminin ortasında dört serbest desteğe oturan yedi katlı bir döner eksenli bindirme tavan bulunmaktaydı. **(Ek–17. Çizim: 22)** Ortasındaki bu bindirmeli tavan dışında kalan kısımlar düz ahşap tavandı.[219] Anıtsal mimaride döner eksenli bindirme tavanın, duvarlardan bağımsız bir biçimde, mekân içindeki serbest destekler tarafından taşınması sık karşılaşılan bir durumdur. Erzurum'daki bir kaç cami ve mescitte daha bu tür uygulamaya rastlanmıştır.[220]

Kare bir alt yapıya oturan döner eksenli bindirme tavanın, ilk üç katı sekizgen, sonraki dört katı kare biçimlidir. Tüm mekânı örtmek için elverişli bir tip olan bu tür tavanın, sadece mekânın merkez bölümünü örtmesi ve tavan katlarındaki biçimsel farklılıklar, örtünün sembolik yanının vurgulanarak öne çıkarılmış olabileceğini düşündürmektedir.

19. yüzyıla tarihlenen döner eksenli bindirme tavanlı camilerin en erken tarihlisi Artvin'in Ardeşen İlçesi'ne bağlı Seslikaya Köyü merkezinde yer almaktadır. Cami, kitabesine göre 1801 yılında yapılmıştır. Üç katlı tavanın ilk iki katı kare biçimli olarak

---

[216]Parla. **a.g.e.** bkz: Benlikuyu Camii için; sayfa: 39–41, Benliyaver Camii; sayfa: 44–45, Gerenli Köyü Camii, sayfa: 76–77.
[217]**aynı.** sayfa:126–127.
[218]H. Karpuz, "Erzurum Kümbet Köyünde yer alan iki yapı" **Vakıflar Dergisi**, XX, 1988, sayfa:5–7
[219]Karpuz **a.g.e.** sayfa: 6, şekil: 3.
[220]Akın. **a.g.m.** (1991) sayfa: 333.

yükseltilerek bir kubbeyle sonlandırılmıştır. Kubbenin içinde göze çarpan stilize hayat ağacı motifleri dikkat çekmektedir.[221]

Bu yüzyılın döner eksenli bindirme tavanlı diğer camileri ile tavanları bu yüzyılda yapılmış daha özgününde daha eski tarihli olan camiler şöyle sıralanabilir.

Kastamonu Deveciler Camii, Eskişehir Sarıcakaya İlçesi Mayıslar Köyü Camii (1806), Sarıcakaya İlçesi Sarıcakaya Camii Kebir (1829–1830) ,Eskişehir Sivrihisar Merkez İlçe Elmalı Camii (1834–35), Eskişehir Mihallıççık İlçesi Gözeler Köyü Camii (1842) , Kütahya Şeyh Salih Tekke Camii (1854–55) , Kütahya Molla Bey Camii[222] (1855–56) **(Ek–23. Çizim: 28)**, Eskişehir Sarıcakaya İlçesi Sarıkaya Camii (1859–60) ile kendileri çok daha eski tarihli olmakla birlikte mihrap önünü örten döner eksenli bindirme tavanları 19. yüzyılda yapılmış Erzurum Ulu Camii **(Ek–47. Çizim: 52)** ve Bayburt Ulu Camii'dir. **(Ek–48. Çizim: 53)**

Evliya Çelebi'nin Seyahatnamesinde, Erzurum Ulu Camii'nin örtüsünün kesinlikle kâgir olmadığını söylemesi, bugün mihrap önünde görülebilen pandantiflerle geçilen daire biçimindeki kasnağın, döner eksenli bindirmeli tavan için gereksizliği de dikkate alındığında tartışmalı hale getirmektedir.[223]

Anadolu Türk mimarisinde pandantif kullanımının, 12. yüzyılda yapıldığı düşünülen Erzurum Ulu Camii'nin inşa tarihinden çok sonra, daha geç dönemde başlamış oluşu da özgününde mihrap önünün bu pandantiflere oturan kâgir bir kubbe ile örtülü olamayacağını düşündürmektedir.[224]

Mihrap önünün döner eksenli bindirmeli tavanının üzerine, ustasının yazdığı H. 1275/ M. 1862 tarihi[225] tavanın bu yılda yapıldığını kanıtlar. Bir an için mihrap önündeki büyük açıklığın özgününde kârgir kubbe ile örtülü olduğu düşünülürse, caminin ilk yapı evresine ait duvarlarına, sonradan açıldığı kesin olan kapı ve pencerelerin[226] varlığı, yapının özgününde nasıl aydınlatıldığı sorusuna cevap bulmayı zorlaştırmaktadır. Bu nedenle mihrap önündeki hacim, ister bindirmeli ahşap tavan, ister kâgir bir kubbe ile örtülü olsun bu örtülerde aydınlatma açıklıklı olması büyük ihtimal taşımaktadır.

---

[221]H. Karpuz. **Rize**, , (Ankara 1992). sayfa: 47.
[222]Altun. **a.g.e.** sayfa: 316–321, plan: p. 34p, resimler: 33- 37/7
[223]Akın. **a.g.m.** (1991) sayfa: 332.
[224]Abdullah Kuran. "Anadolu'da Ahşap Sütunlu Selçuklu Mimarisi", **Malazgirt Armağanı**. (Ankara: 1972) .
[225]**aynı.** sayfa: 185.
[226]Kuran**. a.g.m.** sayfa: 185.

Erzurum Ulu Camii, mihrap önünü örten atta ongen bir taban oluşturan döner eksenli bindirme tavanı, bir süre sonra altıgene dönüştürülmüş 21 katlı kubbeye oldukça yakın bir kurgu içerir.[227]

Ezurum Ulu Camii'nde olduğu gibi Bayburt Ulu Camii mihrap önü örtüsünün de 19. yüzyılda kâgir bir kubbe yerine yapıldığı var sayılmaktadır.[228] Bu düşüncenin oluşmasının sebebi olasılıkla döner eksenli bindirme tavanın tromplu bir kasnak üzerinde yükselmesi ve tavanın yapıya fazlaca bir ağırlık teşkil etmediği halde kâgir ayaklar üzerine oturtulmasıdır.

Mihrap önü bindirme tavanla örtülen, Bayburt Ulu Camiinin yapılış tarihi kesin olarak bilinmemekle birlikte, yerleşmiş genel kanı Selçuklu dönemine ait olduğudur. Osmanlı'nın son dönemine ait olan beş kitabe tam olarak okunamamıştır. Yapı 1970'li yıllarda yıkılarak yerine betonarme bir cami yapılmıştır.[229]

Dikdörtgen planlı cami, mihraba dik üç sahınlıdır. Mihrap önünde bulunan döner eksenli bindirme tavan harimde, güneyde caminin beden duvarlarına, kuzeyde serbest durumda bulunan ve orta sahını oluşturan kâgir ayaklardan ikisine oturmaktaydı. Kâgir ayaklar arasına tavanı desteklemek için ahşap destekler yerleştirilmişti. Mukarnaslı trompları bulunan yine kâgir bir kasnak üzerinde yükselen tavanın, bindirme katları sekizgen biçimliydi ve yedi kattan oluşmuştu. Harimin kuzeyinde, mihrap ekseninde oldukça küçük boyutlu, sekizgen biçimli ilk kattan sonra kare biçimli üç katla birlikte, dört katlı başka bir bindirme tavan bulunmaktaydı.[230]

Yapılış tarihi kesin olmayan ve döner eksenli bindirme tavan içeren diğer bir yapı da Bayburt İlçesi, Pulur Bucağı, Yukarı Çatalçeşme (Hınzeverek) Köyü'nde bulunmaktadır.[231] Akkoyunlu devrinde (XV. Yüzyıl) yapılmış olabileceği belirtilen caminin, köşe taşları belli olan kesik trompları durmakla birlikte kubbesi yıkılmıştır.[232]

---

[227]Akın. **a.g.m.** (1991) sayfa: 333.Yemen'in Sana kentindeki 9. yüzyıl tarihlenen caminin yine 9. veya 11. yüzyıla tarihlendirilen altı adet döner eksenli bindirme tavanı Erzurum Ulu Camiinin tavanıyla büyük benzerlik taşımaktadır. R. B. Serjeant. Ve R. Lewcock, **San'a, an Arabian İslamic City**, (London:1983) sayfa: 338–346 ayrıca bkz. Ekler bölümü: **Ek. 50'**deki resim.
[228]Önge. **a.g.m.** sayfa: 47.
[229]G. Uslu. **Gümüşhane ve Çevresinin Tarihi Sanat Eserleri**. (İstanbul. 1980) sayfa: 47
[230]Uslu. **a.g.e.** sayfa: 47.
[231]Gönül Güreşsever ve Ara Altun. ""Bayburt Köylerinde Türk Mimari Eserleri", **Sanat Tarihi Yıllığı III.** (1969–1979) sayfa: 47.
[232]**aynı.** sayfa: 47.

Yapının yıkılan kubbesi yerine daha sonra kenarları düz ahşap tavan, ortadaki dört ahşap desteğe oturan bölümü ise döner eksenli bindirme tavanla örtülmüştür.[233]

Sekizgen biçimde yedi kat olarak yükselen tavanın tünglük kısmı açıktır. Buradan gelen ışık olmadığı takdirde yapının içi, batı ve doğu duvarlarındaki ikişer küçük pencere dışında oldukça karanlık olmalıdır.[234]

Erzurum'da 19. yüzyılda yoğun olarak kullanıldığı bilinen döner eksenli bindirme tavanlı evler, bu tür tavanların bölgenin cami örtülerinde de kullanılmasında etkin olmuş olmalıdır.

3. DÖNER EKSENLİ BİNDİRME TAVANLARA YÜKLENEN SEMBOLİK ANLAMLAR

Bindirme tavanların Orta Asya kökenli olduğu yolundaki var sayımlar, Türk Mimarisi araştırmalarında Türklerin ilk yurdu olan bu bölgelerin inançlarını ele almayı gerektirmektedir. Bu nedenle öncelikle, döner eksenli bindirme tavanların bu bölgelerin manevi dünyasındaki yerini araştırarak konu üzerinde durmak yerinde olacaktır.

Orta Asya'da yaygın olarak görülen Gök Tanrı inancı, eski bir Türk dini olarak kabul edilmekte ve menşeinin de Türkler olduğu kabul edilmektedir. Gök Tanrı inancının varlığı M.Ö. 5. yüzyıla kadar geri götürülebilmektedir.[235] Orta Asya'da devlet kuran sülalelerin hepsinde Gök Tanrı kültünün bulunduğu Çin kaynaklarında da belirtilmiştir.[236]

Evrenin ve gökyüzünün üst üste bindirilen katlardan oluştuğu inancı, bindirme örtü ile doğrudan ilgiliymiş gibi görünmektedir. Nitekim 1444 yılına tarihlenen Pekin'deki Gök Tapınağı'nın örtüsü döner eksenli bindirme tavanlıdır.[237]

Özellikle Gök Tanrı inancının içinde yer alan ve Orta Asya'nın güneyindeki bazı bölgelerden kaynaklandığı ileri sürülen ve bir dinden çok bazı sihirlere ve doğaüstü olaylara dayanan Şamanizm'in içinde yer alan bazı unsurlar da bu konstrüksiyonla

---

[233]Gönül Güreşsever ve Ara Altun. **a.g.m.** sayfa: 47.
[234]**aynı.** sayfa: 47.
[235]İbrahim Kafesoğlu, **Eski Türk Dini.** (Ankara. 1986) sayfa: 65.
[236]**aynı.** sayfa: 66.
[237]Akın, **a.g.m.** (1991) sayfa:328.

yakından ilgi kurmaya yarayacak düşüncelere neden olmaktadır. Şamanın bazı törenlerde yaptığı seyahatler, aynı zamanda Gök Tanrı inancındaki evren tasavvurunu yansıtır. Çünkü Şaman yerin altına ve gökyüzüne seyahat edebilen kişidir. Nitekim Eski Türk inancında evren üç bölümden oluşur; yeraltı-yer-gökyüzü… Makro evren tasavvurunu mikrokozmos olarak, yaşadıkları çadırlara dahi taşıyan Eski Türklerde, konutlarda kullanılan döner eksenli bindirme örtü mutlaka bu evren tasavvurunun bir bölümünü teşkil etmekteydi. Çünkü proto-Türk sayılan Choular (M.Ö. 1059–249), evreni yuvarlak gövdeli ve kubbeli bir otağa benzetmişlerdir.[238] Tanrı Ülgen'in, makamının göğün merkezi sayılan Kutup Yıldızı'nda bulunduğuna ve ateşi yarattığına, ocakları tutuşturduğuna inanılan bu bölgelerde ortası açıklıklı tavanlardan mekânın bütün hayati ihtiyaçlarını karşıladığının düşünülmesi[239] döner eksenli bindirme tavanların en üst katında yer alan açıklığın Tanrı Ülgen'in makamına açılan bir kapı olarak da düşünülmüş olabileceğini akla getirmektedir.

M.S. 7. yüzyılda Orta Asya'da Urtakurgan'da bulunan bir saraydaki döner eksenli bindirme tavan kurgusuna ait olan kiriş parçaları üzerinde lotus ve hayat ağacı bezemeleri mevcuttur.[240] **(Çizim: 2)**

Bu konstrüksiyona atfedildiğini sandığımız "gök" sembolü, aynı zamanda Budist tapınaklarda da kullanılmıştır. Lotus, Budist inançta hem göğün, hem Buda'nın, hem de güneşin sembolüdür.[241] Ayrıca yarı açmış lotuslar birer mandala yani evren sembolü olarak kullanılmışlardır.

Hayat ağacı ise evrenin direğidir ve evrenin merkezinden geçerek göğe uzanır.[242] Özellikle heteredoks inançlarda "evrenin direği" olarak sembolleştirilmiş direkler, ayin mekânlarında günümüzde de yaşatılmaktadır. Bindirme tavanların açık olan tünglük kısmından göğe doğru uzatılan direkler, bu mekânları adeta evrenin merkezine taşımaktadırlar.

Bindirme örtüye yüklenen "gök" sembolünün Budist kaynaklı olabileceği yolunda oluşturulan görüşlere, Orta Asya'da M.Ö. 5. yüzyıla dayanan Gök Tanrı inancı ve bu inançtan kaynaklanan göğün kutsal olduğu düşüncesinin etkili olmuş olabileceği üzerinde de durulmalıdır.

---

[238]Emel Esin. **Türk Kozmolojisi.** (İstanbul. 1972) sayfa: 13.
[239]Ahmet Çaycı, **Anadolu Selçuklu Sanatı'nda Gezegen ve Burç Tasvirleri**. (Ankara: 2002)sayfa: 13.
[240]Chmelnizkij **a.g.m**. sayfa: 13–32
[241]Çaycı. **a.g.e.** sayfa: 92.
[242]Akın, **a.g.m.** (1991) sayfa:328.

Göğün kutsal olduğu düşüncesi Orta Asya'daki yaygınlığı yadsınamaz bir gerçektir, ancak bu düşünce belki de Budizm'de var olan bir takım bezemelerle bindirme örtüde ifadesini bulmuştur. Şu halde, hem Budizm'de, hem de Orta Asya'daki Gök Tanrı inancında bindirme örtü ortak bir sembolik anlamın ifadesi olarak kullanılmış olmalıdır**.**

Bunların yanında Altay Türklerinde yeraltı tanrısı Erlik'in ülkesine "yer tunigi" denilen yerin duman deliğinden yolculuk edilmeye başlandığı inancına rastlanır. Bu delik olasılıkla tandırdır. Konu yerle ilişkili olduğundan duman deliği yere gömülü tüteklik açıklıklı evlerden bahsedilmesini gerekli kılabilir. Çünkü yere gömülü evler, karanlık ortamlarıyla yeraltı Tanrısı Erlik'in evini çağrıştırırlar.[243]

Asya coğrafyasında en erken bindirme örtü konstrüksiyonu içeren yapılar Çin'de bulunmaktadır. Proto-Türk sayılan Chou'lardan önce bugünkü kuzey Çin'e hâkim olan Shang sülalesi devrinde "Ti" denen gök tanrısına, tabiat kuvvetlerine ve atalara ibadet ediliyordu. Fakat bu inançtaki evren kozmolojisi dağınık inançlardan ibaret idi. Bu evren kozmolojisine bir takım unsurlar eklenerek, belirli bir evrensel düzen içinde yorumlama girişimlerinin proto-Türk sanılan Choular'a ait olduğu iddia edilmektedir.[244] Şu halde Çin ve Türk evren kozmolojileri ortak inançlardan oluşmuştur denilebilir.[245]

Her iki kültürde varolan göğün kutsallığı inancının bir ürünü olarak Çin'de de bindirme örtü bir gök sembolü olarak kabul edilmiş olmalıdır. Çin'de 7. yüzyıldaki inanışa göre gök katlardan oluşmaktaydı.[246] Göğün katlardan oluştuğu inancı hemen her inançta var olan bir olgudur.

Pekin'de bulunan 1444 tarihli Gök tapınağının Bindirme örtüsünde kirişlerin en alt kademesinde yer alan ejder figürleri[247] bu örtünün evren tasavvuruyla mutlak bir ilgisinin olması gerektiği düşüncesini kuvvetlendirmektedir. Çünkü Türk ve Çin kozmolojisinde ejder "gök çıkrığını" yani göğü çeviren yaratıktır ve aynı zamanda gök ejderi, gök-kubbenin de sembolüdür.[248]

---

[243]Akın, **a.g.e.** (1983) sayfa:70
[244]Esin. **a.g.e.** sayfa: 1.
[245]**aynı.** sayfa: 3.
[246]Esin.**a.g.e.** sayfa: 13.
[247]Rolf A. Stein. **Le Monde En Petit.** (Paris. 1987) sayfa: 149'daki resim
[248]Esin. **a.g.e.** sayfa: 15.

Bunun yanında ejderin gök çarkını döndürmesi, aynı zamanda zamanın da dönmesi, akması manasına gelir ki[249], bu da bindirme örtünün günün saatlerini belirlemek için kullanıldığı[250] savının üzerinde durulmasını gerekli kılar. Ancak ejder figürleri ile bindirme örtünün birlikte kullanılmış olması yapının, bir nevi saat işlevi taşıdığı yolundaki görüşün eldeki verilerin yetersizliği nedeniyle tam olarak doğrulanmasına imkan vermemektedir.

Çin'de, özellikle mezar hücrelerinde bu örtü sisteminin tercih edilmiş olması yer ve gök olmak üzere iki unsurlu evren tasavvurunun bir yansıması şeklinde de algılanabilir. Çin ve Türk kâinat tasavvurlarında geçen "üstteki gök parlaktır, altta yağız yer karanlıktır"[251] inancı bindirme tavanlı yer evlerinin mikrokozmik kimliğini oluşturmuş olmalıdır.

Bu inançlara göre tüm bu zıtlıkların birbirine kavuşması canlı ve cansız varlıkların doğmasına neden olur.[252] Küçük birer evren sembolü olan bindirme tavanlı yer evlerinde yaşamın yeraltı ve göğü sembolize eden bu tür tavanlar altında bölgedeki inanç dünyası ile uyumlu görünmektedir.

Eski Türklerde önemli bir kült olan ve Şamanizm'in bütün törenlerinde kullanılan ateşin de[253] bu örtü konstrüksiyonu ile yakından bir ilgisi olmalıdır. 19. yüzyıla tarihlenen Gürcistan'ın döner eksenli bindirme tavanlı evlerde ortada yanan ateşle Erzurum evlerinin döner eksenli bindirme örtü ile örtülmüş mekânlardaki tandırın varlığı bu örtünün bir geleneğin devamı olduğunu göstermesi açısından önemi büyüktür.

Orta Asya Türk inançlarına göre güneş, yeryüzünde ateşle temsil edilir. Ateş her şeyi temizler ve insanları gelebilecek olan tehlikelerden korur.[254] Bu inanç, yere gömülü evlerde yaşayan insanların kendilerini güvende hissetme isteği ile doğrudan ilişkili gibi görünmektedir.[255] Çünkü evler kötü ruhların yaşadığı yerin altına[256] gömülüdür, tek bir kaynaktan gelen ışık bu loş mekânları ancak gündüzleri aydınlatmaktadır.

---

[249]Çaycı. **a.g.e.** sayfa: 102.
[250]Akın, **a.g.e.** (1983) sayfa:70
[251]Esin. **a.g.e.** sayfa: 3.
[252]**aynı.** sayfa: 3.
[253]Abdülkadir İnan. **Tarihte ve Bugün Şamanizm.** (Ankara: TTK Basımevi. 2000) sayfa: 66–72.
[254]Cemal Şener, **Şamanizm**. (Birinci Basım. İstanbul: Yön Matbaası.1996) sayfa: 35.
[255]Akın, **a.g.e.** (1983) sayfa:62.
[256]Esin. **a.g.e.** sayfa:14.

Gök Tanrı inancında kutsal olan güneş ışınları yalnızca gündüzleri mekânın ancak bir kısmını aydınlatarak, aydınlık- karanlık, yeraltı- yer üstü gibi bir takım düalist unsurları da meydana getirir.

M.S. 7. yüzyıla tarihlenen Kansu'daki Budist Tapınakları'nın tavanları döner eksenli bindirme tavan biçiminde boyanmıştır. Bu tapınaklarda, örtü, tamamen bir sembole dönüşmüştür. En üstte bulunması gereken tünglük kısmında Buda tasviri ve onun altındaki bindirme katlarda ise iyi ve kötü ruhların tasvirleri ve kanatlı bir takım figürler yer almaktadır. Bu figürler belki de tüteklikten uçarak göğe seyahatlerini gerçekleştiren Budist rahipleri simgelemektedir. Aynı olgu Şamanların göğe seyahatleri için de geçerlidir.

Bu haliyle, bu tapınaklardaki döner eksenli bindirme örtü aynı zamanda birer evren tasavvuru olan, Budizm'deki adıyla birer "mandala" görünümü almaktadır.

Doğu Türkistan'daki, Turfan şehri yakınında M.S. 7. yüzyıla tarihlendirilen kaya tapınaklarının boya ile, döner eksenli bindirme tavan taklidi biçiminde yapılmış tavanları, aynı yüzyıllara tarihlenen Kızıl ve Kiriş'te bulunan Uygur kaya mabetlerinden farklı olarak kayanın yüzeyine oyulmamışlardır.[257]

Döner eksenli bindirme tavanların mezar hücreleri ile türbelerde kullanılmış olmasının, bölgenin mimari gelenekleri ile sembollere ifade edilen inançlarına bağlı olduğunu düşünmemek için her hangi bir neden yoktur. Timur'un kendisi için yaptırdığı ancak ölen oğlu Cihangir'in gömüldüğü 1374 tarihli türbe[258] ile Kazakistan'da bulunan Ayşe Bibi Türbesi'nde bu örtü türünün tercih edilmesi, eski Türk inançlarının mezar yapılarına yansıması olarak değerlendirilebilir.

Çin ve Türk inanışlarına göre insan öldükten sonra "et-öz" yani vücut yerin altına gidiyordu; "isig-öz" yani "ruh" ise buhar olup göğe uçmaya çabalıyordu.[259] Çin'de M.S. 2. yüzyıldan beri mevcut olan[260]M.S. 8. yüzyıla ait Türkçe kitabelerde geçen "ruhun uçması" tabiri, bu mezar yapılarındaki döner eksenli bindirme tavanlarla ilişkilendirilerek, bu tavanların, ruhların göğe yükseldiği bir yolu sembolize ettikleri düşünülebilir.

---

[257]Le Coq. **a.g.m.** (1926) sayfa: 79.
[258]Akın. **a.g.m.** (1991) sayfa: 329.
[259]Esin. **a.g.e.** sayfa: 19.
[260]**aynı.** sayfa: 19.

Bu konstrüksiyonun hem Orta Asya'daki mezar hücrelerinde hem de türbelerde kullanım olanağı bulması, ölüm ikonografisi ile alakalı görünmektedir.

Özellikle Timur'un kendisi için yaptırdığı türbede kubbe gibi önemli bir örtü yerine döner eksenli bindirme tavanın tercih edilmesi, bu örtü konstrüksiyonunun en az kubbe kadar prestijli bir yere sahip olduğunun göstergesidir.

Gök Türk ve Uygur kağanlarının göğe mensup olduklarına inanılması ve kağan soyundan kimselerin öldükten sonra Gök Tanrısı'nın mekânı Kutup Yıldızı'na uçtuğunun kabulü,[261] döner eksenli bindirme tavanın özellikle tüteklik kısmı ile ilişkili görünmektedir. Tüteklik deliğinin Gök Tanrısı'nın makamına açılan bir kapıyı simgelediğini varsayarsak, eski Türk inançlarına sıkı sıkıya bağlı Timur'un neden böyle bir örtüyü tercih ettiğine bir açıklama getirilebilir.

Orta Asya ve Anadolu ekseninde büyük bir yaygınlık gösteren döner eksenli bindirme tavanlı evler, bu bölgelerdeki çeşitli inançlara ait kutsal mekânlarda ya da daha prestijli yapılarda karşımıza çıkan döner eksenli bindirme tavanlı mekânlarla, Amerikan Kızılderililerinin "Kiva" adını verdikleri kutsal mekânları şaşırtıcı bir benzerlik gösterirler.[262]

Kivalar yere gömülerek üzerlerine toprak yığılır. Tavanın ortasında, mekâna giriş ve çıkış için kullanılan, bir yandan da ışığın mekâna girişini, dumanın mekândan çıkışını sağlayan açıklık (tünglük) bulunmaktadır. Göğe bakan bu delik, hayatın, doğumun sembolüdür. Mekânda bulunan ateşin yandığı çukur da ölümü temsil etmektedir.[263]

İçerisinde yoğun Şamanist unsurlar göze çarpan Kızılderili inançları ve kutsal mekânları ile oldukça uzak bir coğrafya olan Orta Asya'da söz konusu alanlardaki benzerlikler oldukça ilginçtir.

Özellikle Bektaşilik ve onun bir uzantısı şeklinde gelişen Aleviliğin kutsal mekânlarında sıkça karşılaşılan döner eksenli bindirme tavan, başlı başına bir sembol olarak algılanan bu mekânların önemli bir parçası olarak değerlendirilmelidir.

Eski Türk inançlarının yoğun izlerini ve sembollerini barındıran Bektaşi meydanlarında, sembolik anlamlar yüklenmesi açısından çok elverişli bir konstrüksiyon

---

[261] Esin. **a.g.e.** sayfa: 3.
[262] Nur Urfalıoğlu, "Amerika Birleşik Devletleri'nin Güneyindeki Kızılderili Sanatı İle Anadolu Sanatının Mimari Ve Küçük El Sanatlarındaki Bağlantıları" **Uluslar arası Sanatta Etkileşim Sempozyumu**. (Ankara: İş Bankası. 200) sayfa: 266–270
[263] **aynı.** sayfa: 266.

olan döner eksenli bindirme tavanın rasgele seçildiği söylenemez. Çünkü bu mekânlarda en küçük ayrıntılara kadar her şey Batıni bir takım anlamlar kazanmıştır.

En tanınmış döner eksenli bindirme tavan, Bektaşiliğin merkezi olarak adlandırabileceğimiz Hacı Bektaşi Veli Tekkesi'nin meydanında bulunmaktadır. Bu tavan için çeşitli açıklamalar mevcuttur. Bunlardan ilki tavandaki yedi katın, göğün yedi katını sembolize ettiği yolundaki düşüncedir.

Bir evren tasavvuru şeklinde algılanan döner eksenli bindirme tavanın yedi tabakalı oluşu, gök sembolü olarak algılanmasıyla yakından ilişkilidir.

Diğer bir kanı da tavanı oluşturan kademelerin, tasavvuftaki seyr-î sülûk aşamasına denk gelen ve Bektaşilikte yedi âlemden oluşan öğretinin bir sembolü oluşu yönündedir. Seyr-î sülûk tarikata giren kişinin gerçek varlığa yani tanrıya ulaşması için yaptığı manevi yolculuğun aşamalarını ifade eder. Esasen dört olan bu aşamalar Bektaşilikte yedi aşamalıdır. Bir anlamda Vahdet-i Vücuda erme, gerçek varlıkla bir olma yolu bu aşamaların geçilmesiyle gerçekleştirilir.[264] Eski Türk inançlarının içinde yer alan şamanın göğe yükseldiği sırada geçtiği göğün katları, Bektaşilik inancında daha manevi bir boyut kazanarak buraya aktarılmış gibidir. İslamiyet'in Orta Asya'da yayılmasıyla birlikte, bu eski inanca ait birçok olgu az veya çok değişikliğe uğrayarak yaşamaya devam ettiğine göre bu benzerlik şaşırtıcı olmamalıdır.

Özellikle katları kare biçimli döner eksenli bindirme tavanlarda tüm katlar bir merkezde son bulmakta bu da gerçek varlıkla bir olmanın ifadesini yansıtmaktadır. Ayrıca tavanın ortasındaki açıklık yaşamsal ihtiyaçların kaynağı olması nedeniyle önemlidir ve diğer tüm katlar ona ulaşarak son bulurlar.

Hint ve Çin kültürlerinde görülen mandala biçimlerinin bir çeşitlemesi olarak karşımıza çıkan, en yalın haliyle iki kattan oluşan düzgün kare biçimli döner eksenli bindirme tavanlar, sekiz yönü gösterirler. Bir merkezden ışınsal şekilde yayılan bu eksenler, mekânın evrenin değişmez koordinatları içine yerleştirmesiyle "mutlak olan" ile bütünleştirilmesine ve ona katılmasına hizmet etmiş olmalıdır.[265]

---

[264]Şehadet, Berzah, Ervah, Hakikat, Erkan, Gayb, Kesret, Vahdet, bunlar günümüzde alevi öğretileri içinde hala geçerliliklerini koruyan manevi yolculuğun yedi aşamasıdır.

[265] Akın. **a.g.m.** (1991) sayfa: 341.

İKİNCİ BÖLÜM

MAHMUDİYE İLÇESİ'NİN KISA TARİHİ VE İLÇEDE YER ALAN DÖNER EKSENLİ BİNDİRME TAVANLI CAMİLER

1. ESKİŞEHİR'İN MAHMUDİYE İLÇESİ'NİN KISA TARİHİ

İlçe sınırları içerisindeki Hamidiye Köyü'nde bulunan aynı adlı bir höyükte ve Mesudiye Köyü'nde yer alan Taşlıhöyük'te yapılan kazı çalışmaları sonucunda elde edilen verilere göre, ilçedeki yerleşimin, M.Ö. 2500 yılına dek uzandığı saptanmıştır.[266]

Hitit dönemi kalıntılarına da rastlanan kazı çalışmaları ile ilçe sınırları içerisinde yapılan yüzey araştırmalarında, Frig, Roma ve Bizans yerleşmelerinin de varlığı tespit edilmiştir. [267]

İlçenin kuzeyinde bulunan Seydi Suyu üzerinde yapılan kazılarda Roma dönemine ait olduğu saptanan bir köprü bulunmuştur. Antik Kral Yolu'nun bir parçasını oluşturduğu tespit edilen bu köprü, ilçenin Roma döneminde bu yol güzergâhı üzerinde yer aldığını göstermektedir.[268]

M.Ö. 190 yılından M.S. 395'e kadar Roma egemenliğinde kalan topraklar, Roma'nın bu tarihte iki siyasi yönetime ayrılmasıyla Doğu Roma yani Bizans yönetimine geçmiştir.[269]

1071 Malazgirt Savaşı'nın hemen ardından 1074 yılında, Bizans yönetimindeki yerleşim Anadolu Selçuklu Devleti'nin egemenliğine geçmiştir.[270]

13. yüzyılda Eskişehir ve İnönü'nün de Osmanoğulları Beyliği'ne girmesinin hemen ardından ilçe toprakları da beyliğe katılmıştır. Beyliğin bir devlet, ardından imparatorluk haline geldiği 13. yüzyıldan 16. yüzyıla kadar olan dönemde Eskişehir ve ona bağlı yerleşimlerde siyasi açıdan durağan bir döneme girilmiştir. 16. yüzyılın ikinci yarısında Anadolu'nun birçok yerinde baş gösteren Celali ayaklanmaları, bölgenin

---

[266]Nejat İşcan. **Fotoğraflarla Mahmudiye.** (Eskişehir: İşcan Yayıcınları. 2000) sayfa: 9.
[267]Fikret Çelikkanat. **Eskişehir.** (Eskişehir: 1981) sayfa: 52.
[268]Erhan Tezcan. **Mahmudiye İlçesi.** (Eskişehir: 1982) sayfa: 11.
[269]İşcan. **a.g.e.** sayfa: 9.
[270]**aynı.** sayfa: 9.

durağan yaşamına güvensizlik eklemişse de, bu olayların bölgenin siyasi durumunda, her hangi bir gelişme ve değişmeye sebep olduğu söylenemez.[271]

18. yüzyıl sonu 19. yüzyıl başına kadar bölgede kayda değer her hangi bir gelişme görülmezken, II. Mahmud Döneminde (1808–1839), bölge civarında bulunan Çifteler'e bir hara kurulmuştur.[272]

Bu yıllarda merkezi otoritenin de zayıflamasıyla mahalli güçler her alanda etkinliği ele geçirmişlerdir. Bu etkinlik alanları özellikle de tarım ve hayvancılıktır. 1814 yılında Kumarcı Mustafa adıyla bilinen ve Sultanönü ayanı olarak görev yapan kişinin, bölge halkına yaptığı zulümler nedeniyle, Çifteler'deki mal varlığı padişah emriyle Mahmudiye'ye nakledilmiştir. 1815 yılında bu nakille birlikte, Mahmudiye'de Çiflikat-ı Hümayun (Saltanat Çiftliği) adında büyük bir at yetiştirme çiftliği kurulmuştur.[273]

II. Mahmud döneminde yapılan bu önemli yenilik nedeniyle, padişahın adının ilçenin adına kaynaklık etmiş olduğu aşikârdır. Halkın memnun olmadığı bir yönetici olan Kumarcı Mustafa'nın, II. Mahmud'un emriyle görevden alınarak bölgedeki huzurun yeniden sağlamasının ardından ilçenin Mahmudiye adını aldığı öne sürülmüştür.[274]

Yerleşim tarihi M.Ö. 2500 yılına kadar geri götürülebilen ilçenin bu adı almadan önceki durumu ve adları konusunda bugün hiçbir veri bulunmamaktadır. İlçedeki eski tapu kayıtlarına göre ilçe topraklarının büyük bir bölümü II. Mahmud vakfıdır.[275]

1877–1878 Kafkas göçleri Eskişehir ve çevresini oldukça hareketlendirmiştir. Bu dönemde diğer ilçelerde olduğu gibi Mahmudiye'ye de Çerkez ve Tatar göçmenleri yerleştirilmiştir. [276]

Bölge 1877 yılında Balkan ve Kırım göçlerine de sahne olmuştur. Balkanlardan gelen göçler genel olarak Bulgaristan, Rumeli ve Romanya ağırlıklıdır. Bu yıllarda Mahmudiye İlçesi'nin devlet eliyle göçmen iskânına açılması, ilçede birçok göçmen köyünün oluşturulmasıyla sonuçlanmıştır. Bu göçler sonucunda hem ilçenin hem de köylerin nüfusunda ve köy sayısında önemli bir artış olmuştur.[277]

---

[271]İşcan. **a.g.e.** sayfa: 10.
[272]**aynı.** sayfa: 10.
[273]Tezcan. **a.g.e.** sayfa: 13.
[274]**aynı.** sayfa: 14
[275]İşcan. **a.g.e.** sayfa: 12.
[276]**aynı.** sayfa: 12.
[277]Tezcan. **a.g.e.** sayfa: 13.

İlçe Kurtuluş Savaşı sırasında 21- 25 Temmuz 1921 tarihinde yapılan Kütahya-Eskişehir hattındaki savaşta, batı cephesinin bir bölümünü oluşturmuştur. Bir süre düşman işgalinde kalan ilçe, savaş sırasında önemli miktarda kayıp vermiştir.

Büyük Taarruzdan sonra düşman işgalinden kurtarılan Mahmudiye, 1948'de belediye yapılmış, 1954 yılında da ilçe olmuştur.[278]

2. MAHMUDİYE İLÇESİ'NDEKİ DÖNER EKSENLİ BİNDİRME TAVANLI CAMİLER

2.1. Balçıkhisar Köyü Camii

Yeri**:**

Yapı, Eskişehir Mahmudiye İlçesi'ne bağlı Balçıkhisar Köyü merkezinde yer alır.

Tarihi**:**

Cami 1834, minare 1957 yılında yapılmıştır.[279]

Kitabesi**:**

Yoktur.

Banisi**:**

Köy halkı tarafından yaptırılmıştır.

Mimarı-Ustaları**:**

Mimarı bilinmemektedir. Minareyi M. Zekeriya Kireç adlı usta yapmıştır.

Onarımlar ve Bugünkü Durumu:

Yapının onarımları hakkında bilgi edinilememiştir. Sağlam ve ibadete açıktır.

---

[278] İşcan. **a.g.e.** sayfa: 16.
[279] Bu bilgiler cami kütük defterinden alınmıştır.

Plan**:**

(Çizim:26)

Kuzey-güney doğrultusunda dikdörtgen planlıdır. Kuzeyinde, doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlı bir giriş mekânı bulunur. Batı cephenin giriş mekânı ile birleştiği köşenin güneyinde, cephe duvarına bitişik kare planlı kaideli minare yer alır. Minare silindirik gövdeli tek şerefelidir.

Yapıya giriş mekânının kuzey ve batı cephelerinde yer alan tek kanatlı birer kapıyla girilmektedir. Kapılardan kuzeyde bulunanı eksenden hafifçe doğuya, batıda yer alanı eksenden hafifçe kuzeye kaymıştır. Kuzeydeki kapının iki yanında birer pencere bulunmaktadır. Giriş mekânının doğu cephesi sağırdır.

Doğu ve batı cephe eksenlerinin güneyinde ikişer pencere, eksenlerinde birer üst pencere yer alır.

Güney cephe, ekseninin iki yanında birer pencere bulunur.

Giriş mekânının güney duvar ekseninden hafifçe doğuya kaydırılmış çift kanatlı bir kapıyla harime geçilir. Kapının doğusunda bir pencere, batısında iki basamakla çıkılan tek kanatlı bir kapı bulunur. Bu kapıdan, harimin kuzey duvarına dayanan 8 basamaklı merdiven yuvasına geçilmekte, söz konusu merdivenle harimin, yaklaşık kuzey yarısında bulunan kadınlar mahfiline çıkılmaktadır. Mahfil, harimi doğu, kuzey ve batı yönlerden "U" biçiminde sarmaktadır. Harimin, doğu ve batı duvarların kuzeyde kalan pencerelerinin kuzey sınırına iki kare kesitli destek dayanmıştır. Sözü edilen desteklerden geçen doğu-batı hattının güney kuzey ekseninin iki yanına kare kesitli birer serbest destek daha yerleştirilmiştir. Duvara dayalı olanlarla serbest destekleri doğu-batı doğrultusunda bağlayan kiriş, bir yandan kadınlar mahfilinin güney sınırını oluşturmakta diğer yandan da mahfili taşımaktadır. Serbest desteklerle harimin kuzey duvarını bağlayan hatların yaklaşık yarılarına dikdörtgen kesitli büyük boyutlu birer serbest destek ile bu hatların kuzey uçlarına, harimin kuzey duvarına dayanacak biçimde kare kesitli birer destek daha yerleştirilmiştir. Bu destekleri kuzey-güney doğrultusunda bağlayan kirişler "U" biçimli kadınlar mahfilin, bir yandan doğu ve batı kollarının sınırını oluştururken diğer yandan da mahfili taşırlar. Harimin kuzeybatı köşesinde bulunan bir kapıyla şerefeye çıkılan minare kaidesi içindeki döner merdiven yuvasına ulaşılır.

Güney duvar ekseninde iki yandan harime taşkın, dikdörtgen bir blok içine açılmış yarım daire kesitli mihrap nişi bulunur. Güneydoğu köşede tabanı dikdörtgen biçimli vaaz kürsüsü, güneybatı köşede 8 basamaklı minber yer alır.

Giriş mekânı ile kadınlar mahfili düz, harimin doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen biçimli güney yarısı, üç katlı döner eksenli bindirme tavanla örtülüdür.

Dış Tasvir**:**

(Resim:9–11)

Yapının harim bölümü dıştan kırma, giriş bölümü ise tek yöne eğimli çatıyla örtülüdür. Çatının alttan kaplamalı saçakları tüm cephelerde dışa taşkındır.

Kuzey cephenin kapı ve pencereleri ile batı cephenin kuzeyindeki kapı dikdörtgen biçimlidir.

Doğu, güney ve batı cephelerin alt ve üst pencereleri yuvarlak kemer biçimlidir. Yapının tüm alt pencereleri parmaklıklı, diğerlerine oranla daha küçük boyutlu olan üst pencereleri parmaklıksızdır.

Yapıya sonradan eklenen minarenin, dikdörtgen prizma biçimli kaidesi ile caminin batı cephesi arasında kalan açıklık moloz taşlarla doldurularak kapatılmıştır. Minare kaidesini yerden 60 cm. kadar yükseltilmiş bir seki dolanmaktadır. Kaidenin kuzey, güney ve batı cephelerinin köşeleri, yükseklikleri aynı genişlikleri farklı, uzun ve kısa düzgün kesme taşlarla birer atlamalı yerleştirilmiş, cephe yüzeylerinden hafifçe dışa taşırılmak suretiyle çerçevelenerek vurgulanmıştır. Pabuç kısmı, üçgen kuşaklıdır. Pabuç ile silindirik gövde, gövde ile şerefe altı arasında birer bilezik bulunur. Şerefe altı, dört sıra dişlidir. Şerefe korkuluğu, üzerinde baklava dilimi biçiminde oymaların bulunduğu levhaların yan yana yerleştirilmesiyle oluşturulmuştur. Silindirik petek bölümünün üst kısmında kare biçimli aydınlatma açıklıkları bulunur. Petek, soğan kubbeyle örtülmüştür.

İç Tasvir:
(Resim:12–15)

Cephelerin tüm kapı ve pencere biçimleri aynen içe yansır. Bu bölümün güney duvarındaki iki kapı da dikdörtgen biçimlidir. Kadınlar mahfilinin doğu ve batı kollarının alt kısmı, bu kolları birleştiren bir camekânla kapatılmıştır. Alttaki camekân mahfil katında da tavana kadar aynen tekrarlanmıştır.

Harimin tüm duvarları zeminden pencere altlarına kadar kaplanmıştır.

Mihrap nişinin içinde yer aldığı dikdörtgen prizma biçimli kütle, hafifçe harime taşkındır. Yuvarlak kemerli mihrap nişi, üç yönden enli bir şeritle çevrelenmiştir. Alınlığın üzerinde, içinde Arapça yazılmış üç pano bulunmaktadır. Bir ayetin yazılı bulunduğu, ortadaki yatay dikdörtgen biçimli panonun iki yanındaki kare panolara "Allah" ve "Muhammed" yazılmıştır. Mihrabın sade tepeliği, mihrap nişinin oyulduğu masif yüzeyden hafifçe dışa taşkındır. Tepeliğin ortasında yatay dikdörtgen biçimli bir pano üzerinde Arapça "Besmele" yazısı bulunur.

Minber gövdesi ve aynalığı büyüklü küçüklü dikdörtgenlerin yan yana, üst üste yerleştirilmeleriyle meydana getirilmiş, girift bir geometrik düzenlemeye sahiptir. Aynalığın kenarları küçük üçgenlerin arka arkaya tekrarlanmasıyla oluşturulmuş bir süsleme bordürüyle çevrelenmiştir. Minber korkuluğu basit geometrik geçmelidir. Dikdörtgen biçimli, minber kapısının üzerinde iç içe geçmiş dairelerin oluşturduğu yine geometrik bezemeli alınlık bulunur. Taht kısmının harime bakan kuzey ve doğu yüzlerine yuvarlak kemer biçimi verilmiştir.

Dikdörtgen prizma gövdeli basit vaaz kürsüsüne, batı kenarına dayanmış 3 basamaklı bir merdivenle çıkılmaktadır.

Kirişlemesi alttan kaplamalı döner eksenli bindirme tavanın ilk katı, duvar köşelerine çapraz atılan kirişlerden oluşur. Tavanın çapraz kirişlerinden kuzeydekiler kadınlar mahfilini taşıyan güneydeki dört desteğin üstüne yerleştirilmiş, üstteki desteklere atılan doğu-batı doğrultulu bir kirişe, diğerleri duvar üzerlerine oturtulan kirişlere oturtulmuşlardır. Bu bölümün tavanı gerçekte doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen bir alanı örttüğünden, eşit uzunluktaki çapraz kirişlerin uçları doğu ve batı duvarlarda birleşirken kuzey ve güney yönlerde birleşmemektedir.

Çapraz kirişlerin üzerine tam ortalarına gelmeyecek biçimde duvarlara paralel atılan ikinci kat kirişleri, doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen biçimli bir açıklığı çevrelerler. Bu kirişlerden kuzey ve güneyde yer alan daha uzun olanlarının üzerlerine, kısa kenarlarına paralel olacak biçimde atılan üçüncü kat kirişlerle söz konusu dikdörtgen biraz daha kareye yaklaştırılarak tavana biçimi verilmiştir. Alttan kaplamalı tavanın ortasında, yüzeyi siyaha boyanmış kare biçimli bir göbeğin merkezinden çıkarak etrafa kıvrımlı biçimde dağılan 12 kollu bir bezeme mevcuttur. Göbeği testere dişi sıraları, tavanın katlarının kenarlarını yarım yuvarlak ve üçgen yüzeylerin birer atlamalı kullanılmasıyla hareketlendirilmiş dikine çakılmış ahşap şeritler çevreler. Tavanın göbeği dışında kalan tüm yüzeyleri mavi renklidir.

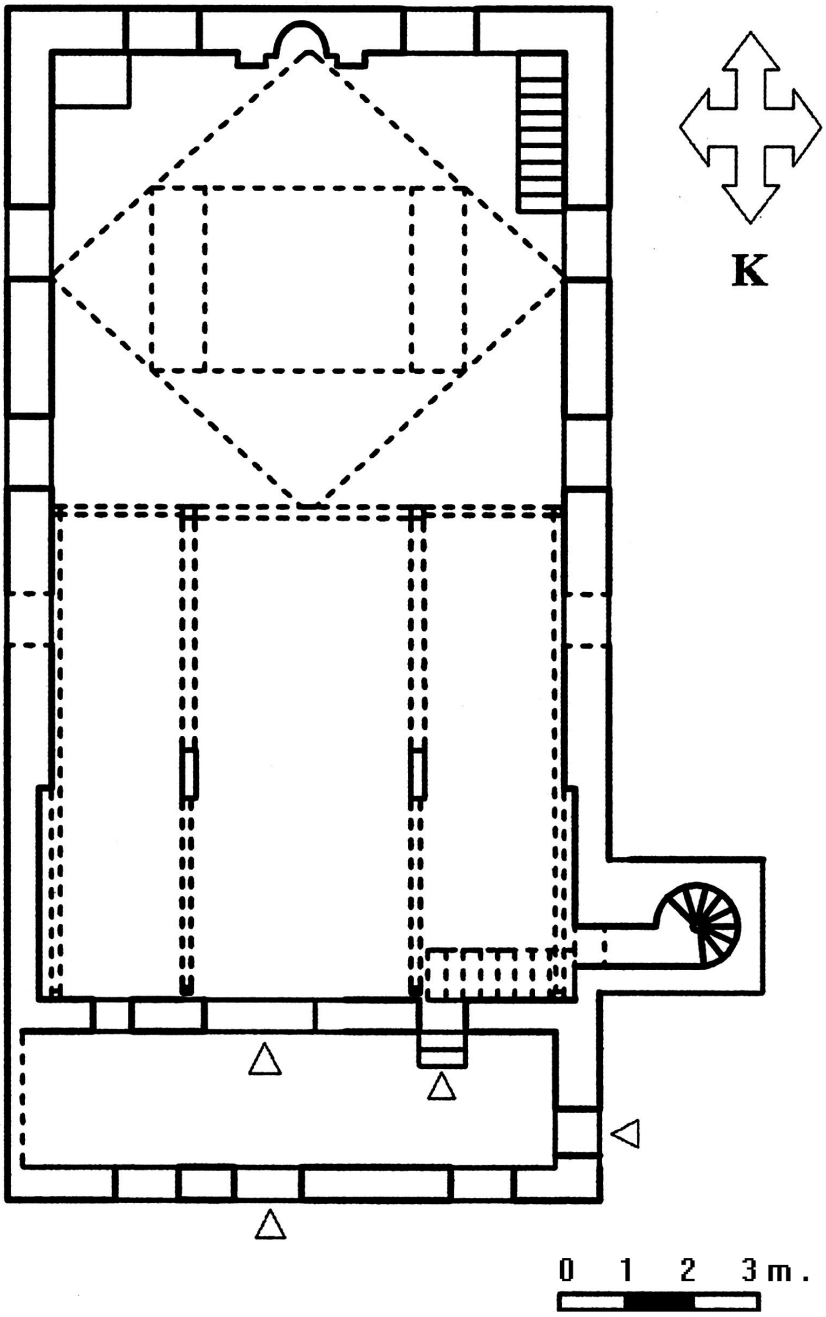
Malzeme ve Teknik:
(Resim:9–15)

Yapı, taş temel üzerine kerpiç malzemeyle yığma tekniğinde inşa edilmiştir. Minare kaidesiyle gövdesi haricinde tüm duvarlar içten ve dıştan sıvalıdır.

Minare kaidesinde, pabuç kısmında ve bileziklerde taş, minare gövdesinde tuğla, tavan, minber, iç duvar kaplamaları, vaaz kürsüsü, destek ve kirişlerle, kadınlar mahfilinin döşeme ve korkuluklarıyla çift camlı pencerelerin dış doğramalarında ahşap, iç doğramalarında P.V.C. mihrapta mermer, çatıda kiremit kullanılmıştır. Kadınlar mahfilini ve harimi ayıran camekânlı bölümde demir malzeme kullanılmıştır. Yapının kuzey cephesindeki kapı alüminyum doğramalıdır.

Süsleme:

Yapının tavanında ve minberinde yer alan basit geometrik oymalar dışında herhangi bir süslemesi bulunmamaktadır.

Çizim 26: Balçıkhisar Köyü Camii Rölöve Planı

Rölöve: Gülsüm Aktürk-Görkem Işık

Çizim: Ali Gerengi

Resim 9: Balçıkhisar Köyü Camii Kuzey Cephe

Resim 10: Balçıkhisar Köyü Camii Doğu Cephe

Resim 11: Balçıkhisar Köyü Camii Minare Kaidesi

Resim 12: Harim Güneydoğu Köşe

Resim 13: Harim Güneybatı Köşe

Resim 14: Harim Kuzeybatı Köşe

Resim 15: Harim Kuzeydoğu Köşe

2.2. Yeni Köy Köyü Camii

Yeri:

Yapı, Eskişehir Mahmudiye İlçesi'ne bağlı Yeniköy'de bulunmaktadır.

Tarihi:

1932 yılında inşa edilmiştir.[280]

Kitabesi:

Yoktur.

Banisi:

Cami köy halkı tarafından yaptırılmıştır.[281]

Mimarı-Ustaları:

İsmi saptanamayan yerel ustalardan birisi tarafından inşa edildiği saptanan caminin tavanını, yerel ustalardan Osman Aybek yapmıştır.[282]

Onarımlar ve Bugünkü Durumu**:**

1956 yılında, yapının kuzeydoğu köşesinde bulunan ahşap minare yıkılmıştır. Yıkılan minarenin yerine, 1967 yılında bugünkü minare inşa edilmiştir. 1962 yılında cami, içten ve dıştan tümüyle sıvanmıştır.[283]

Sağlam ve ibadete açıktır.

[280] Bu bilgi Cami Kütük Defteri'nden alınmıştır.
[281] Bu bilgi Cami Kütük Defteri'nden alınmıştır.
[282] Bu bilgi Cami imamı Celalettin Kansız ile köy sakinlerinden Fevzi Yavuz ve Altan Oral'dan alınmıştır.
[283] Bu bilgi Cami imamı Celalettin Kansız ile köy sakinlerinden Fevzi Yavuz ve Altan Oral'dan alınmıştır.

Plan:

(Çizim:40)

Kuzey-güney doğrultusunda dikdörtgen planlı yapının kuzeyinde doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlı iki mekân daha bulunmaktadır.

Bu mekânlardan en kuzeydeki toplantı odası olarak kullanılmaktadır. Toplantı odası ile harim arasında kalan mekândan, kuzey ve güneyindeki mekânlara geçilmektedir. Yapıya ortadaki bu mekâna açılan doğu cephe ekseninin kuzeyindeki bir kapıyla girilmektedir. Bu mekânın batı cephesine kaidesi kare kesitli, silindirik gövdeli, tek şerefeli minare dayanmaktadır.

Kuzey-güney eksenine göre açıklıkları birbirine simetrik olan doğu ve batı cephe eksenlerinin güneyinde ikişer pencere yer alır. Doğu cephedeki giriş kapısının tam karşısına batı cephede de bir kapı açılmıştır. Her iki cephede yer alan kapıların kuzeyinde birer pencere bulunur. Doğu cephede ayrıca, kapının üzerinde eksenden güneye kaymış bir üst pencere bulunur.

Güney cephe ekseninin iki yanında birer pencere vardır. Yapının kuzey cephesi sağırdır.

Giriş mekânın kuzey duvarının doğu köşesinde bulunan bir kapıyla toplantı odasına, güney duvar eksenindeki çift kanatlı kapıyla kuzey-güney doğrultusunda dikdörtgen planlı harime, batı duvar eksenindeki kapıyla minarenin merdiven kovasına geçilmektedir. Toplantı odasına açılan kapının batısında bir pencere bulunur. Mekânın kuzey duvarına, batı duvarına kadar uzanan bir merdiven dayanmıştır. Bu merdivenle harimin kuzeyi ile giriş mekânı ve toplantı odasının üstünde bulunan kadınlar mahfiline çıkılır.

Kadınlar mahfilini güneyden, doğu ve batı duvarlarının kuzey pencerelerinin kuzey kenarından geçen doğu-battı hattına yerleştirilmiş, ikisi duvara gömülü dikdörtgen kesitli, ikisi serbest kare kesitli dört destekle bu destekleri birbirine bağlayan doğu-batı doğrultulu bir kiriş taşır. Mahfil ayrıca harimin ve giriş mekânının kuzey duvarları üzerine oturmaktadır. Kadınlar mahfili orta bölümde harime doğru yarım yuvarlak çıkmalıdır.

Güney duvar ekseninde iki yandan harime taşkın mihrap kuruluşu yer alır. Mihrap nişi, yarım daire kesitlidir. Güneydoğu köşedeki kare tabanlı vaaz kürsüsü, güneybatı köşede 9 basamaklı minber yer alır.

Giriş mekânı, toplantı odası ve kadınlar mahfili, kirişlemesi alttan kaplamalı düz tavan, mahfilin güneyinde kalan harim bölümü kirişlemesi alttan kaplamalı dört katlı, döner eksenli bindirme tavanla örtülüdür.

Dış Tasvir:
(Resim:16–19)

Cami dıştan kiremit kaplı kırma çatı ile örtülüdür. Çatının, kirişlemesi alttan kaplamalı geniş saçakları tüm cephelerden dışa taşkındır.

Doğu ve batı cephelerin kuzey pencereleri, giriş kapısı, minare kapısı ve doğu cephenin üst penceresi dikdörtgen biçimlidir. Yapının diğer pencereleri yuvarlak kemerli ve parmaklıklıdır.

Minarenin dikdörtgen prizma biçimli kaidesinin batı, kuzey ve güney cepheleri dört yönden, birer atlamalı sıralar halinde büyük ve küçük boyutlu birer düzgün kesme taşın, cephe yüzeylerinden hafifçe taşırılarak üst üste yerleştirilmesi suretiyle çerçevelenmiştir. Kaideyi üstte cephelerinden dışa taşkın bir silme dolanır. Kaidenin batı cephesinin üst kısmında dikine yerleştirilmiş oldukça dar dikdörtgen biçimli bir havalandırma deliği vardır.

Pabucun köşeleri tepesi aşağıda tabanı yukarıda bir üçgen yüzey oluşturacak biçimde geriye doğru pahlanmıştır. Ana eksenlerdeki cepheler de geriye doğru pahlıdır. Pabucun doğu yüzeyinin ortasına kare biçimli oldukça küçük bir levha üzerinde Arapça "Allah" yazılmıştır. Pabuçla silindirik gövde, gövdeyle şerefe altı arasında birer bilezik bulunur. Gövdenin güneye bakan tarafında dikdörtgen biçimli iki ışıklandırma açıklığı vardır.

Şerefe altı, beş sıra testere dişlidir. Şerefe altındaki bileziğin üstünde yan yana yerleştirilmiş bir sıra mavi fayans, minare gövdesini dolanır. Şerefe korkuluğu masiftir. Silindirik gövdeli peteği konik külâh örter. Külâhın altında yine mavi renkli bir fayans sırası bulunmaktadır.

İç Tasvir:

(Resim:20–25)

Cephelerin pencere ve kapı biçimleri aynen içeriye yansır. Giriş mekânın tüm duvarları, zeminden pencere seviyesinin yaklaşık yarısına kadar yeşil renge boyanmıştır.

Giriş mekânının kuzeybatı köşesindeki mahfil merdiveninin altında, doğu ve güney yanlarından kapatılarak, doğusuna açılan dikdörtgen biçimli bir kapı açılmak suretiyle depo olarak kullanılan küçük bir mekân oluşturulmuştur.

Harime açılan çift kanatlı kapı, kapının yanındaki pencerelerle toplantı odasının kapısı ve pencereleri dikdörtgen biçimlidir. Harim kapısının iki yanındaki sövelere bitiştirilmiş dikdörtgen biçimli, bezemeli birer bordür bulunur.

Pencere çevrelerini, alt kısımları hariç, üç yandan bir bezeme bordürü çevreler. Bu bordürler kapı kenarlarında bulunanlarla aynıdır.

Kadınlar mahfilini altta taşıyan serbest desteklerin üstlerine doğu-batı doğrultusunda profilli konsollar yerleştirilmiştir. Mahfil katında da attaki desteklerin üstüne aynı biçimde profilli konsolları bulunan birer destek yerleştirilmiştir. Desteklerin arası ve çıkma bölümü korkulukludur.

Mahfilin altındaki duvarlara dayalı desteklerle serbest desteklerin arasındaki korkulukların serbest desteklerden itibaren doksan derece kuzeye döndürülmeleriyle harimin kuzey bölümü iki yanda, kapı önündeki açık bırakılmış bölümden ayrılmıştır.

Harimin tüm duvarları, zeminle pencerelerin alt seviyesine kadar olan bölümde giriş bölümündeki gibi yeşile boyanmıştır.

Dikdörtgen prizma biçimli mihrap kuruluşunu mihrap nişinin iki yanında ikişer bitkisel bezemeli bordür sınırlar. Bu bordürlerden dıştakiler daha alçak, içtekiler daha yüksektir. Mihrap nişinin sivri kavsara kemeri, üstte yuvarlatılmıştır. Bu kemerin üzerindeki yüzeyde bir silmeyle basık kemer yayı oluşturulmuştur. Bu nedenle mihrap nişi içi içe iki kemerli biçimde düzenlenmiş gibi görünmektedir. Basık kemerin köşeliklerinde birer gülbezek yer alır.

Aynalık kısmı bezemesiz bırakılan minberin merdiven korkuluğu geometrik geçmelidir. İki ince söveden oluşan dikdörtgen biçimli minber kapısının üzerindeki ahşap şerit oymalıdır. Minberin konik külâhla örtülü taht bölümünün harime bakan

doğu yüzü minber merdiveninin korkuluklarının devam ettirilmesiyle yarısına kadar kapatılmıştır.

Dört basamaklı basit bir merdivenle çıkılan vaaz kürsüsü, dört ayak üzerine oturtulmuş kare bir tabandan oluşur. Ayaklardan kuzeydeki ikisinin birbirine bakan yüzlerine profilli birer konsol yerleştirilerek kemerli bir düzenleme yaratılmıştır.

Harimin kadınlar mahfilinin güneyinde kalan bölümünde duvar köşelerine çapraz atılan ilk kirişlerle kare biçimli ilk kat oluşturulmuştur. Duvarlara paralel atılan ikinci kat kirişler, karenin kenar ortalarına atılmadıklarından, ortada kuzey-güney doğrultusunda dikdörtgen biçimli bir yüzey oluşmuştur. Bu dikdörtgenin kenar ortalarına atılan çapraz kirişlerle tavan ortada, eşkenar dörtgen biçimli bir yüzeyle sonlanmıştır. Tavan katlarının kenarları, yarım daire ve küçük üçgen biçimli yüzeylerin birer atlamalı yerleştirilmesiyle hareketlendirilmiş, dikine çakılmış bir ahşap şeritle çevrelenmiştir. Beyaza boyanmış tavan kaplamalarının kot farkı oluşturan dik iç yüzleri yeşildir. Son katın ortasında bulunan daire biçimli yeşil boyalı göbek, merkezden çıkarak ışınsal biçimde çevreye dağılan, ok ucunu andıran çubuklarla bezelidir.

Malzeme-Teknik:

Yapı, taş temel üzerine kerpiç malzemeyle inşa edilmiştir.

Minare gövdesi ve pabuç bölümünde taş, gövdede tuğla malzeme kullanılmıştır. Külâh saç kaplamadır.

Caminin giriş bölümüne açılan demir kapısı dışındaki tüm kapı ve pencereleriyle, kadınlar mahfili, vaaz kürsüsü, minber, destek, kiriş ve korkuluklarıyla tavan kaplamaları ve merdivende ahşap kullanılmıştır.

Harimin zemini çimento ile kaplanmıştır.

Süsleme:

(Resim: 28–31)

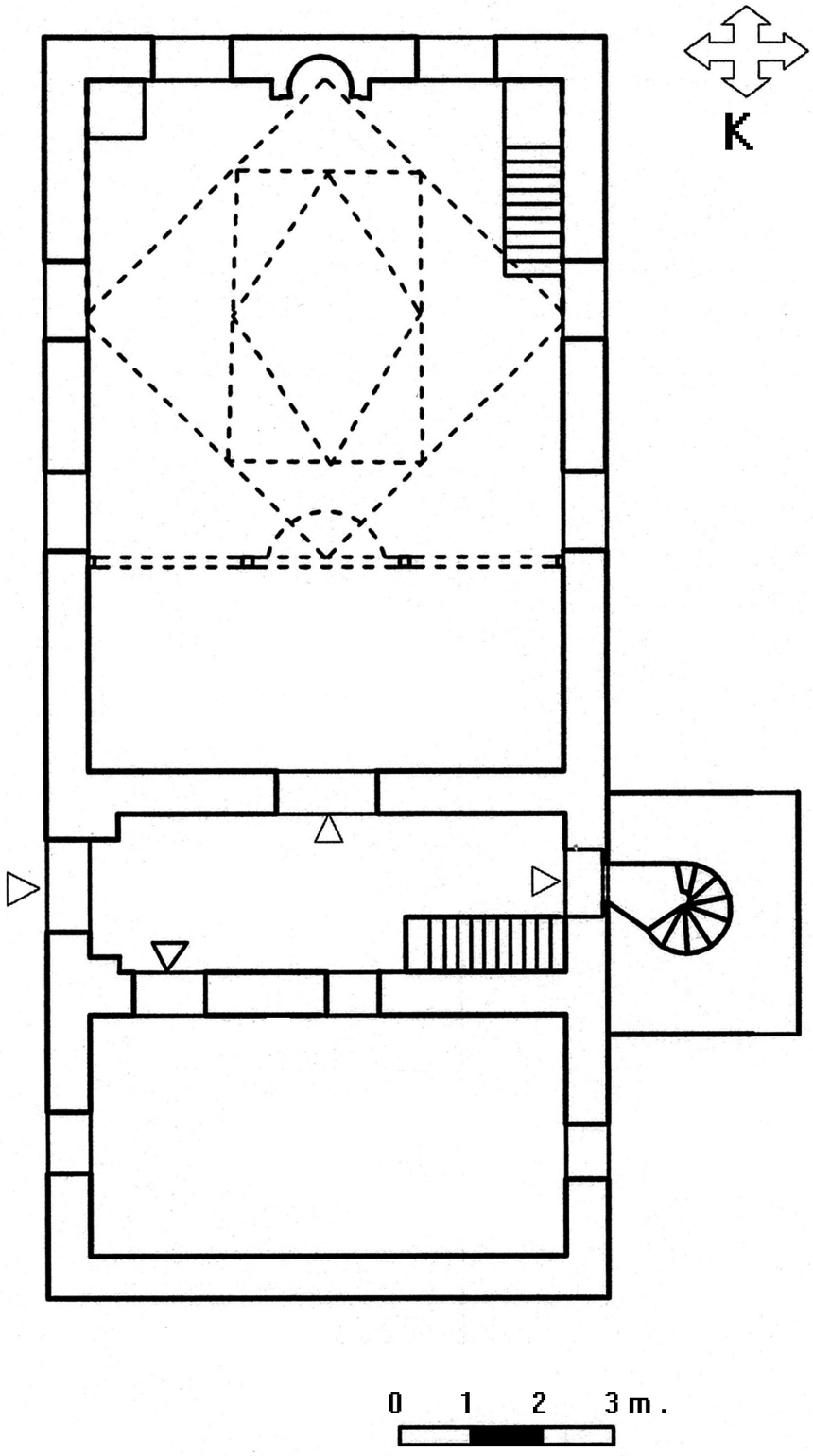
Harimin pencerelerini üç yönden saran şeritlerle kapının yanlarındaki bitkisel bezemeler kalem işi tekniğindedir. Açık mavi zemin üzerine, ortaları kırmızıya

boyanmış, beyaz renkli çiçek ve yapraklar ardı ardına, kesintisiz olarak tekrar edilmişlerdir.

Bazen yapraklarla çiçekler ard arda gelirken bazen çiçeklerin ardından bir başka çiçeğin geldiği birbirlerine ince dallarla bağlanmış oldukça stilize edilmiş bezemeler süreklilik gösterir. Bitkisel motiflerle içlerinde yer aldıkları şeritler ayrıca siyah boyayla çerçevelenerek belirginleştirilmişlerdir.

Mihrabı iki yönden çeviren bordürler, kırmızı zemin üzerine, çiçek soğanını andıran oval bir bezemeden çıkan yine laleyi andıran oldukça stilize bir ana motifin kesintisiz devam ettirilmesiyle oluşmuştur. Bu devamlılık bir alttaki çiçeğin tepedeki tek taç yaprağının, oval biçimin altına saplanmasıyla meydana getirilmiştir. Beyaz renkli stilize bezemeler siyah renkli boyayla çerçevelenerek belirginleştirilmişlerdir.

Yapının sözü edilen bezemelerinin dışında süslemesi yoktur.

Çizim 40: Yeniköy Camii Rölöve Planı

Rölöve: Gülsüm Aktürk-Görkem Işık

Çizim: Ali Gerengi

Resim 16: Yeniköy Camii Doğu Cephe

Resim 17: Yeniköy Camii Batı ve Güney Cepheler

Resim 18: Minare Kaidesi

Resim 19: Minare Gövdesi

Resim 20: Harim Güneydoğu Köşe

Resim 21: Harim Güneybatı Köşe

Resim 22: Harim Kuzeybatı Köşe

Resim 23: Harim Kuzeydoğu Köşe

Resim 24: Kadınlar Mahfili

Resim 25: Güney Duvar

Resim 26: Giriş Mekânı Batıya Bakış

Resim 27: Toplantı Odası Doğuya Bakış

Resim 28: Mihrap Resim

Resim 29: Mihrap Süslemesi Ayrıntı

Resim 30: Mihrap Süslemesi Ayrıntı

Resim 31: Pencere-Kapı Süslemeleri

2.3. Kaymazyayla Köyü Camii

Yeri:

Cami, Eskişehir Mahmudiye İlçesi'ne bağlı Kaymazyayla Köyü merkezinde bulunmaktadır.

Tarihi:

Cami, 1940 yılında inşa edilmiştir.[284]

Kitabesi:

Yoktur.

Banisi:

Cami, köy tüzel kişiliği tarafından yaptırılmıştır.[285]

Mimarı-Ustaları:

Bilinmemektedir.

Onarımlar ve Bugünkü Durumu:

1985 yılında minaresi, 2002 yılında pencereleri yenilenmiş, duvarları sıvanmış, harimin zemini ile duvarları kaplanmıştır. Sağlam ve ibadete açıktır.

Plan:

(Çizim:41)

Cami, kuzey-güney doğrultusunda dikdörtgen planlıdır. Kuzeyinde doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlı giriş mekânı bulunur. Caminin batı cephesinin kuzey köşesinde, kaidesi kare planlı, silindirik gövdeli, tek şerefeli yapıdan bağımsız minare yer alır. Kaidenin kuzey cephe ekseninde merdiven kovasına girişi sağlayan bir kapı bulunur.

[284] Bu bilgi, köy imamı Muhterem Biçer'den alınmıştır.
[285] Bu bilgi, cami kütük defterinden alınmıştır.

Yapıya giriş mekânının kuzey cephe ekseninde bulunan çift kanatlı kapıyla girilir. Kapının iki yanında birer pencere bulunur. Doğu ve batı cephe eksenlerinde ve eksenlerin güneyinde birer pencere yer alır. Güney cephe ekseninin iki yanında birer pencere bulunur.

Giriş mekânının güney duvar ekseninde bulunan kapıyla kuzey-güney doğrultusunda kareye yakın dikdörtgen planlı harime girilir. Kapının iki yanında birer pencere bulunmaktadır.

Güney duvar ekseninde iki yandan harime doğru hafifçe taşan mihrap kuruluşu yer alır. Mihrap nişi kare kesitlidir. Güneybatı köşede 9 basamaklı minber bulunur. Yapının kadınlar mahfili ve vaaz kürsüsü yoktur.

Giriş mekânı, kirişlemesi alttan kaplamalı düz, harim kısmı kirişlemesi alttan kaplamalı beş katlı döner eksenli bindirme tavanla örtülüdür.

Dış Tasvir:
(Resim:32–33)

Cami dıştan, kirişlemesi alttan kaplamalı tüm cepheleri dışa taşarak dolanan saçaklı, kiremit kaplı kırma çatıyla örtülüdür. Saçak uçlarını, birer atlamalı yarım daire ve üçgen biçimli bezemeli bir şerit çevreler. Çatının tam ortasında, alemli bir konik külâh yer almaktadır.

Caminin kapı ve pencereleri dikdörtgen biçimlidir. Giriş kapısı basık kemer aynalıklı çökertme bir yüzeye açılmıştır. Batı cephenin pencereleri diğerlerinden daha küçük boyutludur

Dikdörtgen prizma biçimli minare kaidesini üstte düz bir silme çevreler. Pabuç bölümünün köşeleri tepesi aşağıya tabanı yukarıya gelecek biçimde geriye doğru pahlanmıştır. Pabucun ana yönlere bakan yüzeyleri de geriye doğru pahlıdır. Silindirik gövde oldukça basıktır. Gövdenin güneye bakan tarafında üst üste yerleştirilmiş iki dikdörtgen biçimli havalandırma deliği bulunur.

Pabuçla gövde, gövde ile şerefe altı arasında düz silmeli birer bilezik bulunur. Şerefe altı, aşağıdan yukarıya doğru birbiri üzerine dışarıya taşırılarak bindirilen beş sıra düz silmeden oluşur. Şerefe korkuluğu parmaklıklıdır. Silindirik gövdeli peteğin üst

kısmında aralıklarla yan yana yerleştirilmiş dikdörtgen biçimli, sekiz havalandırma deliği mevcuttur. Petek, konik külâhla örtülüdür.

İç Tasvir:
(Resim:34–40)

Cephelerin kapı ve pencere biçimleri aynen içeriye yansır. Giriş mekânının harime açılan çift kanatlı dikdörtgen biçimli kapısının iki yanındaki pencereler kareye yakın dikdörtgen biçimli ve diğer pencerelerden daha küçük boyutludur.

Harimin tüm duvarları pencere altlarına kadar kaplanmıştır.

Güney duvar ekseninde bulunan ahşap kuruluşlu mihrap, dikdörtgen biçimli çerçeve içine alınmıştır. Derinliği çok az olan mihrap nişi, ince çıta parçalarının yan yana yerleştirilmesiyle oluşturulmuştur. Mihrap nişinin basık kemerinin hemen üzerinden başlayan ve mihrap nişini iki yandan düşey olarak sınırlayan ince çıtalar, iç kısımda bir çerçeve daha oluştururlar. Bu çerçevenin üzerinde bulunan dikdörtgen yatay pano içerisine, kâğıt üzerine Arapça, "Küllematehale aleyha zekeriyal mihrap" yazılmıştır. Nişin iki yanında, alt alta yerleştirilmiş altışar dikdörtgen pano bulunur. Zeminden mihrap alınlığının üst sınırına kadar yükselen, mavi boyalı bu panoların içleri boştur. Çerçevenin en üstünde yan yana yerleştirilmiş altı kare panonun batıda bulunan ilkinden itibaren, dördünün içinde sırasıyla Arapça; "Muhammed, Ali, Hasan ve Hüseyin" yazılıdır.

Mihrap nişi duvar kaplamasında kullanılan ahşap malzemeyle kaplanmış, diğer kısımları yeşile boyanmıştır.

Minberin yan aynalığı, yedi düşey dikdörtgen panoya ayrılmıştır. Taht kısmı konik bir külahla sonlanan minberin korkulukları ve taht bölümünün üst kısmı geometrik geçmelerden oluşur. Minber, mihrap gibi mavi ve yeşil renklere boyanmıştır.

Kareye yakın dikdörtgen biçimli harim kısmını örten beş katlı döner eksenli bindirme tavanın, ilk kat kirişlerini köşelere çapraz atılan kirişler oluşturur. Bu kirişlerin uçları birleşmediğinden ortada tam bir dörtgen oluşturulamamıştır. İkinci katın çapraz kirişler üzerine duvarlara paralel atılan kirişlerinin uçları birleştiğinden bu kesimde tam bir kare elde edilebilmiştir. Bu karenin kenar ortalarına uçları birbirine değecek biçimde atılan üçüncü katın çapraz kirişlerinin ortalarına yine uçları birleşecek biçimde

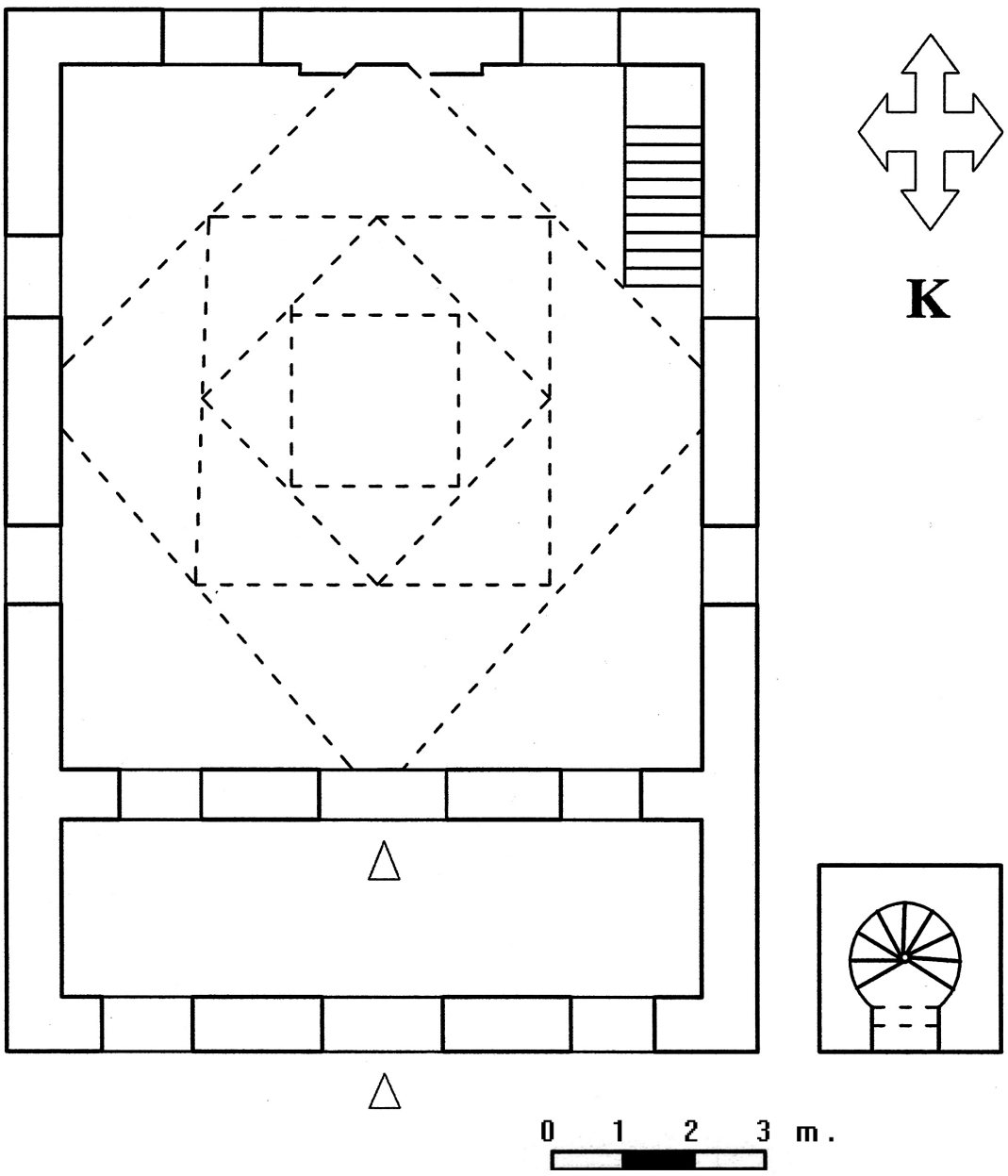
dördüncü kartın duvarlara paralel kirişleri atılmıştır. Böylelikle ortada oluşan beşinci katın yüzeyini oluşturan kare alanla tavan nihayetlenmiştir. Tavanın, bindirme katlarının kenarlarını dikine çakılmış lotusu andıran birer oyma ile testere dişinin aşırtmalı yerleştirildiği şeritler çevreler. Her katın kaplama tahtaları farklı biçimde yerleştirilerek, katlar arasındaki ayrım vurgulanmıştır.

Malzeme-Teknik:

Yapının duvarlarında taş temel üzerine kerpiç; minare kaide ve gövdesinde taş kullanılmıştır. Kapı kanatlarıyla doğramalarında, mihrap, minber, zemin, tavan ve duvar kaplamalarında ahşap; pencerelerde P.V.C. çatıda kiremit kullanılmıştır.

Süsleme:

Yapının mihrabında bulunan hat biçiminde yazılmış Arapça yazıların etrafını, ilk bakışta açıkça görülemeyen rumilerden oluşmuş bitkisel bir düzenleme çevreler. Minber ve mihrap yeşil boya ile vurgulanmıştır. Yapıda başka bir süsleme öğesi bulunmamaktadır.

Çizim 41: Kaymazyayla Köyü Camii Rölöve Planı

Rölöve: Gülsüm Aktürk-Görkem Işık

Çizim: Ali Gerengi

Resim 32: Kaymazyayla Köyü Camii Kuzey ve Batı Cepheler

Resim 33: Kaymazyayla Köyü Camii Güney ve Doğu Cepheler

Resim 34: Harim Güneydoğu Köşe

Resim 35: Harim Güneybatı Köşe

Resim 36: Mihrap ve Minber

Resim 37: Harim Kuzeybatı Köşe

Resim 38: Harim Kuzeydoğu Köşe

Resim 39: Giriş Mekânı Batıya Bakış

Resim 40: Giriş Mekânı Doğuya Bakış

2.4. İsmetpaşa Köyü Küçük Mahalle Camii

Yeri:

Yapı, Eskişehir Mahmudiye İlçesi'ne bağlı İsmet Paşa Köyü merkezinde bulunmaktadır.

Tarihi:

Cami, 1950 yılında inşa edilmiştir.[286]

Kitabesi:

Yoktur.

Banisi:

Köy halkı tarafından ortaklaşa yaptırılmıştır.[287]

Mimarı-Ustaları:

Bilinmemektedir.

Onarımlar ve Bugünkü Durumu:

Yapı yakın geçmişte içten ve dıştan sıvanmıştır. Sağlam ve ibadete açıktır.

Plan:

(Çizim:46)

Kuzey-güney doğrultusunda uzanan dikdörtgen planlı harim kısmının kuzeyine, doğu ve batı duvarları yapının bu yöndeki cephelerinden daha geriye çekilmiş doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlı bir giriş bölümü eklenmiştir. Giriş mekânının doğu cephe ekseninin biraz kuzeyine doğu-batı doğrultusunda diklemesine saplanan bir duvar örülmüştür. Bu duvarla harimin kuzeydoğu köşesinin arası basit bir sundurmayla kapatılmıştır. Giriş mekânının batı cephesinin güney, caminin kuzeybatı köşesi arasına

[286] Bu bilgi cami kütük defterinden alınmıştır.
[287] Bu bilgi cami kütük defterinden alınmıştır.

kaidesi kare planlı silindirik gövdeli, tek şerefeli minare yapılmıştır. Minareye, kadınlar mahfilinin güney bölümünün kuzeybatı köşesinde bulunan üst kottaki bir kapıyla girilmektedir.

Yapıya, duvar kalınlığı caminin ana duvarlarından 20 cm. kadar ince olan giriş mekânının doğu cephe ekseninde bulunan iki basamaklı bir merdivenle ulaşılan kapıdan girilmektedir. Kapının üstünde eksenden kuzeye kaymış bir üst pencere bulunur. Bu bölümün kuzey cephe ekseninin iki yanında altlı üstlü birer pencere bulunmaktadır. Batı cephesi sağırdır. Caminin doğu ve batı cephe eksenlerinde ve eksenlerin iki yanında altlı üstlü birer pencere bulunur. Güney cephe ekseninin iki yanında altlı üstlü birer, eksende bir üst pencere yer alır.

Giriş mekânının kuzey ve batı duvarlarına dayandırılmış 13 basamaklı "L" biçimli bir merdivenle kadınlar mahfiline çıkılır. Bu mekânın güney duvar ekseninde harime açılan kapı ile kapının iki yanında birer pencere bulunur. Pencerelerden doğudakinin üstünde bir üst pencere vardır.

Doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlı kadınlar mahfili, güneyde harimin doğu ve batı cephe pencerelerinden kuzeyde kalan ikisi arasından geçen doğu-batı hattına yerleştirilmiş ikisi duvarlara dayalı, ikisi serbest kare kesitli dört destek ve bu destekleri birleştiren bir kirişle taşınır. Kadınlar mahfilinin, güneydekinden daha dar olan yine doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlı kuzey bölümü, giriş mekânının üstünde yer aldığından mahfil, bir yandan da harimin kuzey duvarı tarafından taşınmaktadır. Giriş mekânının doğu, batı ve kuzey duvarlarına oturan mahfilin harime çıkması yoktur. Mahfilin güneyi altta kare kesitli, ikisi doğu ve batı duvarlarına gömülü, diğer ikisi bu desteklere eşit mesafelerde yerleştirilmiş serbest desteklere atılan, doğu-batı doğrultulu kiriş tarafından taşınmaktadır. Mahfil, doğu, batı ve kuzeyde duvarlara oturur. Kadınlar mahfilinin güney kesiminin kuzeybatı köşesindeki kapı, minarenin döner merdivenli merdiven kovasına açılır.

Harimin güney duvar ekseninde yarım daire kesitli mihrap nişi bulunur. Mihrap nişi, harime dikdörtgen prizma biçimde taşmış bir blok içine açılmıştır.

Güneydoğu köşede kareye yakın dikdörtgen tabanlı vaaz kürsüsü, güneybatı köşede 9 basamaklı minber bulunur.

Kadınlar mahfili ve giriş mekânı kirişlemesi alttan kaplamalı düz, harimin kadınlar mahfilinin güneyinde kalan kesimi, kirişlemesi alttan kaplamalı üç katlı döner eksenli bindirme tavanla örtülüdür.

Dış Tasvir:
(Resim:41–43)

Cami, dıştan kirişlemesi alttan kaplamalı, tüm cephelerde oldukça dışa taşkın saçakları bulunan kiremit kaplı kırma çatıyla örtülüdür. Giriş mekânının üstü dıştan kuzey, batı ve doğu yönlerde üç yöne eğimli kırma çatıyla örtülüdür. Giriş kapısı önünde tek yöne eğimli basit bir sundurma bulunur.

Yapının tüm alt pencereleri dikdörtgen, güney cephe eksenindeki daire biçimli olanı hariç, tüm üst pencereleri yuvarlak kemer biçimlidir. Alt pencerelerden kuzey cephedekiler parmaklıksız, diğer cephedekiler parmaklıklıdır. Kuzey cephe pencereleri diğer yönlerdekilerden daha küçük boyutludur.

Dikdörtgen prizma biçimli minare kaidesi, üst pencere kemerlerinin başlangıcının biraz altına kadar yükselmektedir.

Kaide ve pabucun güney yüzü yapıya bitişiktir. Pabucun köşeleri, tepesi aşağıda tabanı yukarıda birer üçgen oluşturacak biçimde geriye doğru pahlanmıştır. Ana yönlere bakan yüzeyleri de geriye doğru pahlıdır.

Pabuçla silindirik gövde, gövdeyle şerefe altı arasında birer bilezik yer alır. Şerefe altı, beş sıra testere dişlidir. Testere dişi sıralarının en altta yer alanı ile bilezik arasında, yeşil renkli bir sıra fayans minare gövdesini dolanır. Şerefe korkuluğu, baklava dilimli düz panoların yan yana konulmasıyla oluşturulmuştur. Saydam bir malzemeden yapılmış konik külâhın altında bir sıra yeşil ve beyaz renkli fayans, birer atlamalı olarak silindirik gövdeli peteği dolanır.

İç Tasvir:

(Resim:44–49)

Cephelerin tüm kapı ve pencere biçimleri aynen içeriye yansır.

Giriş bölümü harim yüksekliğinin yarı yüksekliğinde tutulmuştur. Üst kısmında kadınlar mahfilin kuzey yarısı yer alır. Kadınlar mahfiline çıkılan "L" biçimli merdivenin altındaki boşluk kapatılarak dolap olarak kullanılan küçük bir bölüm oluşturulmuştur.

Kadınlar mahfilini taşıyan destekler üzerine mahfil katında birer destek daha yerleştirilmiştir. Alt kat desteklerinin üstünde yer alan profilleri "S" biçimini andıran, doğu-batı yönündeki konsollar üst kat desteklerinde de bulunur. Mahfilin altı ve mahfil katı harime üç gözle açılır. Alt bölümün doğu ve batı açıklıkları camekânla kapatılmıştır. Çıkması bulunmayan mahfilin üst katındaki desteklerin arası korkulukla boydan boya kapatılmıştır.

Harimin tüm duvarlarına, pencere altlarına kadar olan bölümleri kahverengi boyayla boyanmak suretiyle kaplama görüntüsü verilmeye çalışılmıştır.

Mihrap nişi, harime taşkın dikdörtgen prizma biçimli bir blok içerisine açılmıştır. Yuvarlak kemerli nişin iki yanında silindirik gövdeli kalın birer sütunce bulunur. Bu sütuncelerin iki yanındaki dikdörtgen prizma biçimli birimler, sütuncelerin yuvarlak başlıklarıyla birlikte aşağıdan yukarıya doğru dışa taşarak birbiri üzerinde kademelenmektedir. Kademe beş sıralıdır. Alttaki üçü ile en üstteki kademe sıraları dar, dördüncü kademe sırası daha geniştir. Mihrap kemerinin üstünde, eksende, etrafı bir silmeyle çerçeveye alınmış daire biçimli bir madalyon bulunmaktadır. Mihrap yüzeyi ortada, kavsara kemerini geniş bir aradan sonra üstten kendisine paralel olarak sınırlayan ikinci bir yuvarlak kemerle biter. Bu kemer, iki yanından alttaki dikdörtgen prizma biçimli dikmelerin üstünde yer alan ve onlarla aynı biçimde kademelenen başlıkları bulunan dikdörtgen prizma biçimli dikmelerle sınırlanır.

İki ince ahşap direğin sövelerini oluşturduğu minber kapısı, Bursa kemerini andıran bir düzenlemeye sahiptir. Masif minber korkuluğu, yan yana dikine yerleştirilmiş dikdörtgen biçimli panolarla kapatılmıştır. Korkuluğun altındaki yan aynalık da dörtgen ve üçgen panolardan oluşmaktadır. Taht bölümünün doğu ve kuzeye bakan yüzleri Bursa kemeriyle harime açılır. Taht bölümü konik bir külâhla

kapatılmıştır. Minberin aynalığında, taht kısmının altına denk gelen bölümde, Bursa kemerli biçimi verilmiş bir kapı yer alır.

Vaaz kürsüsü, biri yatay, ikisi düşey yerleştirilmiş dikdörtgen prizma biçimli oyma panolu bir kaide üzerinde yer alır.

Harimi örten kirişlemesi alttan kaplamalı üç katlı, döner eksenli bindirme tavanın ilk katında kirişler harim duvarlarının köşelerine çapraz biçimde atılmıştır. Çapraz kirişlerin duvar eksenlerine 15'er cm. mesafeyle oturtulan uçları birleşmediğinden ortada tam bir kare oluşmaz. Duvarlara paralel atılan ikinci katın kirişleri, çapraz kirişlerin tam ortalarına denk gelecek biçimde uç uca birleştiklerinden ortada tam bir kare oluşturulmuştur. Son katın ortasında, sekizgen biçimli göbek bulunmaktadır. Bu göbeğin üzerinde, merkezinden dışarıya ışınsal olarak yayılan muma benzeyen on çubuk bulunmaktadır. Tavanın göbeği yeşile, diğer bölümleri maviye boyanmıştır.

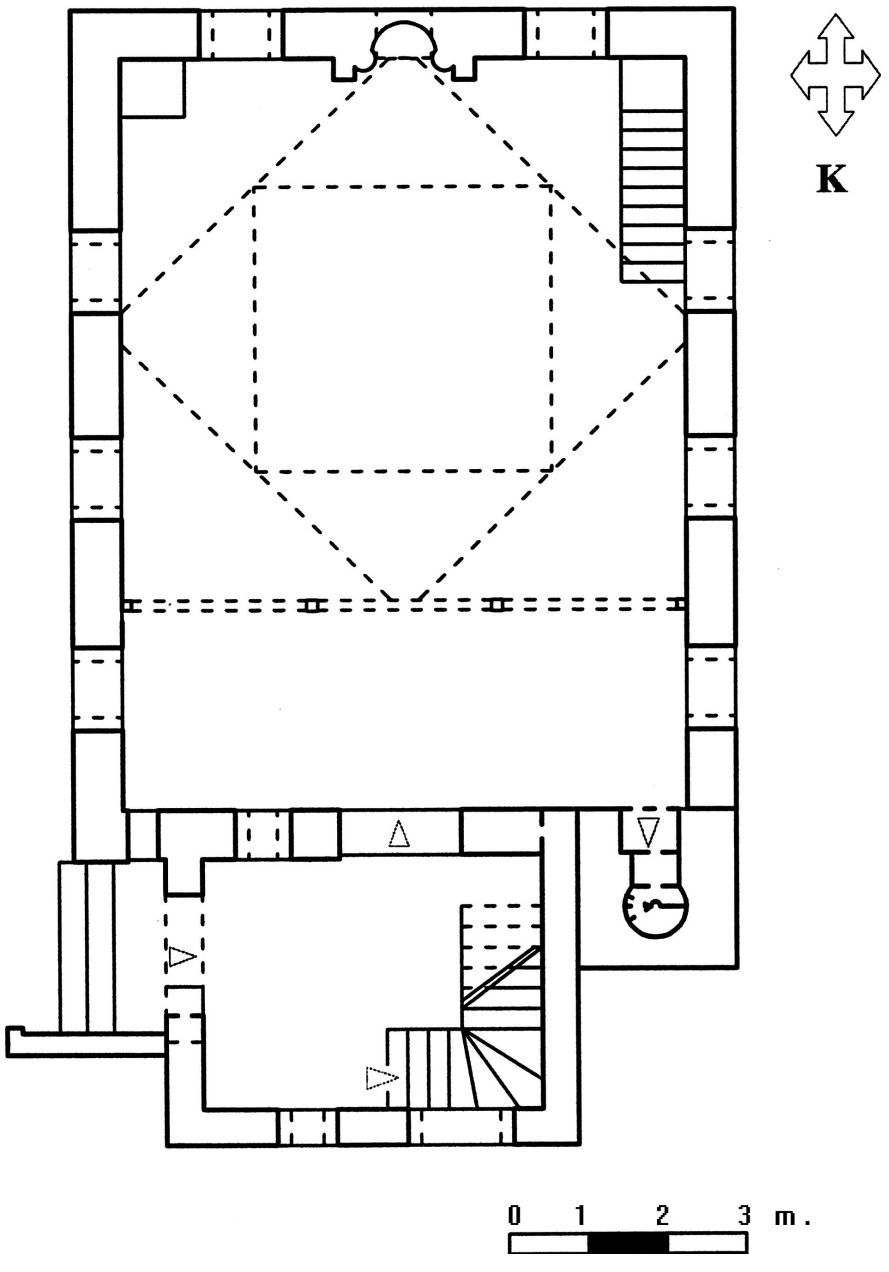
Malzeme-Teknik:

Yapının duvarları içten ve dıştan sıvalı olduğu için, duvar örgüsünün malzemesi anlaşılamamıştır. Minarenin kaide ve pabucunda, gövdesinde tuğla malzeme kullanılmıştır. Sundurmada ve çatı kaplamasında kiremit kullanılmıştır. Pencerelerin tümü P.V.C.'dir.

Caminin giriş bölümüne açılan kapısıyla, kadınlar mahfiline çıkan merdivenin tamamı demirdir. Minareye ve harime açılan kapılar, kadınlar mahfilinin destek, kiriş ve korkuluklarında, minber ve vaaz kürsüsüyle tavan kaplamalarında, ahşap kullanılmıştır.

Süsleme:

Caminin kemer ve sütuncelerle hareketlendirilmiş mihrabı dışında herhangi bir süslemesi bulunmamaktadır.

Çizim 46: İsmetpaşa Köyü Küçük Mahalle Camii Rölöve Planı

Rölöve: Gülsüm Aktürk-Görkem Işık

Çizim: Ali Gerengi

Resim 41: İsmet Paşa Köyü Küçük Mahalle Camii Doğu Cephe

Resim 42: İsmet Paşa Köyü Küçük Mahalle Camii Batı ve Güney Cepheler

Resim 43: İsmet Paşa Köyü Küçük Mahalle Camii Kuzey ve Batı Cepheler

Resim 44: Harim Güneydoğu Köşe

Resim 45: Harim Güneybatı Köşe

Resim 46: Güney Duvar

Resim 47: Kadınlar Mahfili

Resim 48: Mihrap

Resim 49: Kadınlar Mahfili Merdiveni

2.5. Hamidiye Köyü Camii:

Yeri**:** Cami, Eskişehir Mahmudiye İlçesi'ne bağlı, Hamidiye Köyü merkezinde bulunmaktadır.

Tarihi:
Cami 1952 yılında inşa edilmiştir.[288]

Kitabesi:
Yoktur.

Banisi:
Köy halkı tarafından ortaklaşa yaptırılmıştır.[289]

Mimarı-Ustaları:
Bilinmemektedir.

Onarımlar ve Bugünkü Durumu:

Caminin mihrabı ve aydınlatma sistemi oldukça yakın bir zamanda yeniletilmiştir. Sağlam ve ibadete açıktır.

Planı:
(Çizim:49)

Cami, kuzey-güney doğrultusunda dikdörtgen planlıdır. Yapının kuzeyinde doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlı iki mekânlı giriş bölümü bulunur. Giriş bölümünün batı cephesinde kaidesi kare planlı, silindirik gövdeli tek şerefeli minare yer alır.

[288] Bu bilgi Cami kütük defterinden alınmıştır.
[289] Bu bilgi Cami kütük defterinden alınmıştır.

Yapıya, giriş bölümünün kuzey cephe ekseninde bulunan çift kanatlı kapıyla girilmektedir. Kapının üstünde bir, iki yanında altlı üstlü birer pencere yer alır.

Giriş bölümünün doğu cephesi sağırdır. Yapının doğu ve batı cephe eksenlerinde birer, eksenlerin güneyinde ikişer altlı üstlü pencere bulunur. Güney cephe ekseninin iki yanında altlı üstlü birer, eksende bir üst pencere yer alır.

Giriş bölümünün güney duvar ekseninde bulunan çift kanatlı bir kapıyla harime geçilmektedir. Bu kapının hemen doğusuna saplanan kuzey-güney doğrultulu bir duvarla, giriş bölümünün doğusuna kareye çok yakın dikdörtgen planlı bir oda yapılmıştır. Bu odaya, batı duvarının güney köşesine açılmış bir kapıyla geçilmektedir. Giriş bölümünün batı duvarı ekseninden hafifçe güneye kaymış bir kapıyla, minarenin merdiven kovasına ulaşılır. Bu kapıya, güney duvarın batı köşesine dayanan ve batı duvarı boyunca doksan derecelik dönüşle devam edilen 15 basamaklı bir merdivenin ilk beş basamağından sonra yer alan sahanlıktan girilmektedir. Söz konusu merdivenle ayrıca, yarısı giriş bölümünün üzerinde yer alan kadınlar mahfiline çıkılmaktadır.

Kadınlar mahfili, doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlıdır. Mahfil güneyde, harimin doğu ve batı duvarlarındaki kuzey pencerelerle harimin kuzey duvarı arasındaki mesafenin yaklaşık yarısına yerleştirilmiş, doğu-batı doğrultusundaki hat üzerinde yer alan, kuzey-güney eksenine simetrik kare kesitli birer serbest destekle bu destekleri doğu-batı doğrultusunda birbirlerine ve duvarlara bağlayan kiriş üzerine oturur. Ayrıca, harimin kuzey, giriş bölümünün doğu ve batı duvarlarınca taşınan mahfilin, serbest destekler arasında kalan kapı açıklığına neredeyse eşit genişlikteki orta bölümü, harime doğru çokgen bir çıkma yapar. Mahfili taşıyan destekler, kuzey duvardaki kapı açıklığından, hafifçe doğuya ve batıya kaydırılarak yerleştirilmiştir.

Güney duvar eksenindeki hafifçe harime taşkın dikdörtgen biçimli bir blok içerisine, yarım daire kesitli mihrap nişi açılmıştır. Harimin güneydoğu köşesinde kare tabanlı vaaz kürsüsü, güneybatı köşesinde 9 basamaklı minber bulunmaktadır.

Yapının, giriş bölümündeki her iki mekânıyla kadınlar mahfili düz, kadınlar mahfilinin güneyindeki harimin kare planlı bölümü üç katlı döner eksenli bindirme tavanla örtülüdür.

Dış Tasvir:

(Resim:50–52)

Yapı dışarıdan, kirişlemesi alttan kaplamalı, cephelerden bir hayli taşkın saçaklı kırma çatı ile örtülüdür.

Kuzey cephede yer alan çift kanatlı kapı dikdörtgen biçimlidir. Bu cephenin dikdörtgen biçimli alt ve üst pencereleri diğer cephedeki pencerelerden daha küçük boyutludur.

Tüm cephelerin alt pencereleri dikdörtgen biçimli ve parmaklıklı, daha küçük boyutlu üst pencereleri yuvarlak kemer biçimlidir.

Güney cephe ekseninin üst pencerelerinden sonradan kapatılmış, eksende yer alanı daire biçimlidir.

.Minarenin kübik kaidesi, yapıya bitişik olanı hariç diğer üç yönden hafifçe dışa taşkın birer silme ile çerçevelenmiştir. Pabuç kısmı, kaide cephelerinin geriye doğru pahlanmasıyla biçimlendirilmiş ve üst bölümde sıva ile oluşturulan uçları yukarıda, orta bölümü aşağıda birer yay biçimi verilmek suretiyle bitirilmiştir.

Minarenin silindirik gövdesini, başlangıç kısmında ve üst bölümde birer bilezik dolanır. Şerefe altını aşağıdan yukarıya doğru birbiri üzerine taşırılarak bindirilmiş dört düz silme sırası oluşturmaktadır.

Şerefe korkuluğu geometrik geçmelidir. Silindirik gövdeli peteği saydam bir malzemeden yapılan külâhın altında, bir sıra lacivert fayanslı bezeme kuşağı dolanır.

İç Tasvir:

(Resim:53–56)

Cephelerin pencere ve kapı biçimleri aynen içeriye yansır. Minare kapısı dikdörtgen biçimlidir.

Kadınlar mahfilini taşıyan desteklerin profilsiz konsolları doğu-batı doğrultusunda yerleştirilmiştir. Mahfilin altı, desteklerin doğu ve batı yüzlerinden duvarlara kadar uzanan yaklaşık 40 cm. yüksekliğinde korkuluklarla çevrelenmek suretiyle harim sınırlandırılmıştır.

Mahfil katı balkonu da dahil olmak üzere güneyden korkulukla kapatılmıştır.

Harimin bütün duvarları pencere altlarına kadar kaplamalıdır.

Sivri kemerli mihrap nişi hafifçe harime taşan dikdörtgen prizma biçimli bir kütle içerisine açılmıştır. Mihrap nişi, zemin hariç üç yönden dikdörtgen biçimli çerçeve içerisine alınmıştır. Mihrap nişinin bulunduğu masif kütlenin yan ve ön yüzleriyle mihrap nişi çini karolarla kaplanmıştır.

Mihrap nişi ve alınlığı en içte çok ince bir bordürün sınırladığı dikdörtgen çerçeve içine alınmıştır. Bir sonraki bitkisel bezemeli bordür kuşağı, zeminden itibaren "U" şeklinde dönerek, kesintisiz biçimde devam ettirilmiş ve en dıştaki bordür oluşturulmuştur. Bu iki kuşağın arasına mihrap nişinin yaklaşık yarı yüksekliğinden başlayıp, nişi üç taraftan saran bir yazı kuşağı yerleştirilmiştir.

Nişin iki yanında, kemer başlangıcına kadar yükselen yuvarlak profilli ve oldukça küçük başlıklarla sonlanan birer sütünce bulunur. Nişin iç yüzeyi, kavsarası ve kemer alınlığı bitkisel bezemelidir. Alınlığın hemen üzerinde yer alan dikdörtgen biçimli, oldukça ince yatay bir pano içerisinde Arapça bir yazı bulunmaktadır. Mihrabın Tepelik kısmı irili ufaklı bitki motiflerinin yana yana aşırtmalı biçimde yerleştirilmesiyle bezenmiş yatay bir dikdörtgenden oluşur. Bitkisel bezemeli bordür ile tepelik kısmı yuvarlak profilli, yatay yerleştirilmiş üç silmeyle birbirinden ayrılmıştır.

Minberin yan aynalığı dörtgen biçimli panoların yana yana ve üst üste yerleştirilmesiyle meydana getirilmiş oldukça sade bir geometrik düzene sahiptir. Üçgen alınlıklı, dikdörtgen biçimli minber kapısı, bir perdeyle kapatılmıştır. Minber korkuluğu parmaklıklıdır. Harime bakan yüzleri tamamen kapatılan taht kısmı, piramidal bir külahla örtülmüştür. Tamamı kahverengi boya ile boyanan minber, bu haliyle oldukça sade ve özensiz bir görünüm sergiler.

Vaaz kürsüsü, baş aşağı döndürülmüş, kesik koni biçimli bir kaideye oturtulmuştur. Dört basamakla çıkılan kürsünün merdiven açıklığı dışında kalan kısımları yaklaşık 30 cm. yükseltilmiştir.

Kadınlar mahfili ve giriş bölümündeki iki mekân kirişlemesi alttan kaplamalı düz tavanla örtülmüştür. Harimin kadınlar mahfilinin sınırına kadarki güney bölümü, kirişlemesi alttan kaplamalı, döner eksenli üç katlı bindirme tavanla örtülüdür. Üç katlı tavanın ilk katında kirişler duvar köşelerine çapraz biçimde, ikinci katta ise paralel biçimde yerleştirilmiştir. Yaklaşık 45 derecelik açıyla duvara oturan kare biçimli ilk

kattan sonraki ikinci kat da bir alttaki karenin içine, yine aynı açıyla döndürülerek yerleştirilmiştir.

Tavanın son katının ortasında uçları hafifçe sivri, yaprağı andıran çiçek motifli bir göbek bulunmaktadır. Bunun ortasında da beş kollu bir yıldız vardır. Son katın köşelerinden çıkıp göbekte son bulan dört ince çıta, kat yüzeyini her biri üçgen biçimli dört parçaya ayrılır. Bu katın kaplamaları, ahşap balık sırtını andırır biçimde köşegenlere dik saplanmaktadır.

Malzeme-Teknik:
(Resim: 50–56)

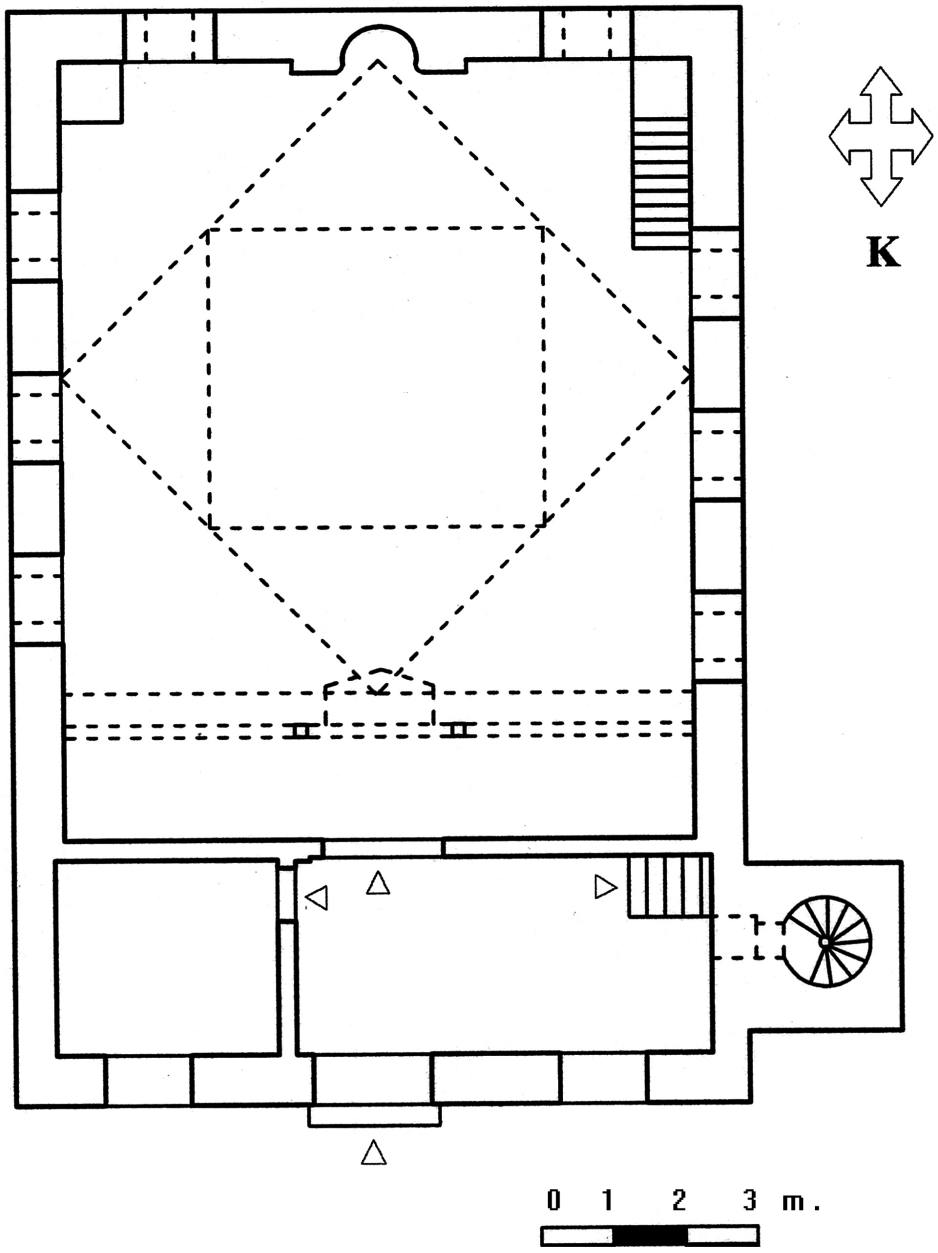
Duvarlarla, minare kaide ve gövdesinde taş; tavan, minber, vaaz kürsüsü, iç duvar kaplamaları, pencere, destek ve kirişlerle, kadınlar mahfilinin döşeme ve korkuluklarında ahşap; mihrapta çini; çatıda kiremit kullanılmıştır.

Yapının duvarları içeriden ve dışarıdan sıva ile kaplıdır. Pencere parmaklıkları, giriş kapısı ve şerefe korkuluğu demirdir.

Minare kaidesi mozaik ve harç karışımı bir malzeme ile sıvanmış, sıvanın üzerine yalancı derz araları açılarak, düzenli kesme taş duvar örgüsü görünümü verilmiştir. Sıva ile kapatılmış minare gövdesinde de aynı teknik kullanılmıştır.

Süsleme:
(Resim: 57)

Mihrabın bitkisel bezemeli çinilerinden başka yapının süslemesi bulunmamaktadır.

Çizim 49: Hamidiye Köyü Camii Rölöve Planı

Rölöve: Gülsüm Aktürk-Görkem Işık

Çizim: Ali Gerengi

Resim 50: Hamidiye Köyü Camii Kuzey ve Batı Cepheler

Resim 51: Hamidiye Köyü Camii Batı ve Güney Cepheler

Resim 52:Minare

Resim 53: Harim Güneydoğu Köşe

Resim 54: Harim Güneybatı Köşe

Resim 55: Harim Kuzeybatı Köşe

Resim 56: Harim Kuzeydoğu Köşe

Resim 57: Mihrap

Resim 58: Giriş Mekânı Kadınlar Mahfiline ve Minareye Çıkılan Merdiven

3. KARŞILAŞTIRMALI DEĞERLENDİRME

Özellikle ahşap malzemeli döner eksenli bindirme tavanların büyük ve örtülmesi zor mekânları kolaylıkla örtebilmesi[290], tavan konstrüksiyonunu oluşturan kirişlerin temelde statik sorunları çözmeye yönelik belli biçimlerde yerleştirmelerine bağlıdır.

Bindirme tavan konstrüksiyonunda her kattaki kiriş, üzerine binen ağırlığı bir alttaki kiriş aracılığı ile ana taşıyıcıya ilettiğinden, tavan katlarının biçimi, kiriş boyları ve örtülecek açıklığın büyüklüğü arasında yakın ilişki bulunur. Aynı mekânı örtebilecek, altıgen, sekizgen ve daha çok sayıda kenarlı tavanların kirişleri, kare biçimli tavanların kirişlerine oranla daha kısa olmaktadır. Kenar sayısı arttıkça kiriş boylarının kısaldığı görülür. Bu nedenle katları çokgen biçimli olanların, başka bir konstrüksiyonda kullanılamayacak kadar kısa olan kirişlerin kullanımına bile olanak verebildikleri, kiriş boylarındaki kat biçimlerine bağlı kısalıp uzamaların katların kenarlarını belirleyen kiriş sayılarında azalıp çoğalmaya neden olduğu görülür. Kenar sayısı ne kadar azsa kiriş sayısı o kadar az, kenar sayısı ne kadar fazlaysa kiriş sayısı o kadar fazla olmaktadır. Kiriş sayılarının azalıp çoğalması bir yandan da mekânın küçük ya da büyük oluşuyla doğru orantılı olarak değişmekte ve tavan katlarının biçimini belirlemektedir. Kare alt yapıya oturanlar daha küçük mekânları örterken, daha büyük alanlar için kenar sayılarının arttırıldığı görülür.

Katları çokgenlerden oluşan döner eksenli bindirme tavan konstrüksiyonlarında, kenar sayısının artmasıyla orantılı olarak kiriş sayısının da artması, bu tipteki tavanların daha fazla yükselmesine ve örtünün kubbeye yaklaşmasına neden olmaktadır.[291]

Kat biçimleri ne olursa olsun, bu tür tavanlar genelde kare ve kareye yakın dikdörtgen bir alt yapı üzerine kurulurlar. Kare ve sekizgen biçimli katlardan oluşanlar daha çok kullanılan ve bu nedenle de çok tanınan, kullanımı günümüze kadar sürdürülmüş örnekleri oluştururlar.

İster taş ve tuğladan ister ahşaptan yapılmış olsunlar döner eksenli bindirme tavanlar doğrudan duvarlara ya da yapı içindeki taşıyıcı strüktürlere oturabilmektedir. Taşıyıcılar üzerine kurulan bindirme tavanların genelde mekânın tam ortasını, ya da

---

[290] Akın. **a.g.m.** (1991). sayfa: 330.
[291] Tschubınaschwılı. **a.g.e.** (cilt: 2.) sayfa: 4. Ayrıca, Erzurum Ulu Camii bu tipe en iyi örnektir.

mihrap önü gibi belirli bölümlerini örttükleri görülmektedir. Böyle örneklerin diğer bölümleri değişik örtü biçimleriyle örtülebilmektedir.[292]

İncelediğimiz yapılar içinde kiriş uçları tüm yönlerde duvarlara oturtularak, duvarların tavanın taşıyıcısı durumuna getirildiği ve mekânın tamamını örten döner eksenli bindirme tavan örneklerini, Bilecik Osmaneli Rüstem Paşa Camii (Çizim:), Kastamonu Talipler Köyü Camii, (Çizim:), Kütahya Şeyh Salih Tekke Camii (Çizim:), Kırşehir Hacı Bektaş Dergâhı (Çizim:), Sivas Yahyalı Cemevi, Sivrihisar Karadat Köyü Camii (Çizim:), Sivrihisar Memik Köyü Camii (Çizim:), Sivrihisar Mülk Köyü Camii (Çizim:), Sivrihisar Karacakaya Camii (Çizim:), Sivrihisar Demirci Köyü Camii (Çizim:), Sivrihisar Karkın Köyü Camii (Çizim:) ve araştırma kapsamında incelenen Mahmudiye İlçesi Kaymazyayla Köyü Camii'leri oluştururlar.

Sivrihisar Karacakaya ve Sivrihisar Karkın Köyü Camileri dışında kalanlar kare planlı, bu iki camii ise kareye yakın dikdörtgen planlıdır.

Döner eksenli bindirme tavanın mekânın bir bölümünü örttüğü camilerde kiriş uçları bir yönden kadınlar mahfilinin güney sınırını oluşturan alttaki kirişlere, diğer yönlerden de duvarlara oturmaktadır. Dikdörtgen planlı bu yapıların kuzeylerine yerleştirilen kadınlar mahfili, harimi kareye ya da ufak farklılıklar ile kareye yakın dikdörtgene dönüştürülerek, döner eksenli bindirme tavan için daha elverişli bir mekân elde edilme yoluna gidilmiştir. Harimin kadınlar mahfili sınırına kadar döner eksenli bindirme tavanla örtülmesi aynı zamanda mekânda bir vurgu meydana getirmiştir.

Döner eksenli bindirme tavanın mekânın bir bölümünü örttüğü camiler, mekânın tamamının bu tavanla örtüldüğü camilerden oldukça fazladır.

Bu tipteki örnekler Sivrihisar Akdoğan Mescidi, Erzurum Cedit Camii, Mihalıççık İlçesi Obruk Köyü Camii, Sarıcakaya İlçesi Sarıkaya Camii, Sarıcakaya İlçesi Lâçin Belde Camii, Sarıcakaya İlçesi Mayıslar Köyü Camii, Sarıcakaya İlçesi Cami-i Kebir, Mihalıççık İlçesi Gözeler Köyü Camii, Kütahya Molla Bey Camii, Sarıcakaya İğdir Köyü Camii ve Aynı Köyde bulunan Küçük Mahalle Camii, Sarıcakaya Dağküplü Camii, Mihalıççık İlçesi Gürleyik Köyü Camii, Mihalıççık

[292]Hindistan'da Budist tapınakların içinde yer alan, baldeken tarzında yapılan ve mandapa adı verilen kutsal mekânların taştan yapılmış bindirme tavanları alttan oldukça bodur ve kalın sütunlarla taşınmaktadır. Bkz: Klaus Fıscher. **Dacher, Decken und Gewölbe Indischer Kultstaten und Nutzbauten** (Wisebaden. 1974) sayfa: 42.

Merkez İlçe Çarşı Camii, Sivrihisar Karaburhan Camii, Sivrihisar Karkın Köyü Camii ve Sivrihisar İlçesi Çandır Köyü Camileridir.

Araştırma kapsamında saptanan Mahmudiye İlçesi'ndeki Balçıkhisar Köyü, Yeniköy, Hamidiye Köyü ve İsmetpaşa Köyü Küçük Mahalle camileri de bu tipe girmektedir.

Mihalıççık Obruk Köyü Camii ile Kütahya Molla Bey Camii'nin döner eksenli bindirme tavanla örtülen harim kısımları oldukça belirgin dikdörtgen planlıdır.

Döner eksenli bindirme tavanların, bazı örneklerde, mekânı örten kirişlemesi alttan kaplamalı düz tavanın ortasına bir hayli küçük boyutlarda, adeta bir tavan göbeği biçiminde yerleştirildikleri görülür. Söz konusu örneklerde bindirmeli bölüm doğrudan düz tavanın ortadaki kirişlerine oturur. Başka herhangi bir taşıyıcı söz konusu değildir. Sivrihisar İlçesi Benlikuyu, Benliyaver, Gerenli Köyü Camileri bu tipe örnektir. Dört bindirme katından oluşan bu örneklerden Benlikuyu Camii'nin tavanı diğerlerine oranla daha belirgin biçimde yükseltilmiştir.

Harimin tam ortasına yerleştirilmiş serbest desteklere atılan kirişlerle oluşturulan çoğunlukla kare biçimli bir altyapıya oturan örneklerde, desteklerden kuzeyde bulunanların çoğunlukla kadınlar mahfilinin güney sınırını oluşturan kirişleri de taşıdıkları görülmektedir. Döner eksenli bindirme tavan kirişlerinin uçları bir yönden bu ana kirişlere otururken, diğer yönlerdeki uçları serbest desteklere atılan kirişlere oturur. Ortadaki döner eksenli bindirme tavan düzenlemesi dışında kalan bölümler düz tavanla veya diğer örtü tipleriyle örtülü olabilir.

Bu tür tavan örneklerini, Erzurum Yukarı Mumcu Camii, Erzurum Kümbet Köyü Camii, Eskişehir Günyüzü İlçesi, Dutlu ve Kuzören Köyü Camileri ile Eskişehir Sivrihisar İlçesi Ballıhisar Köyü Camileri oluştururlar.

Erzurum Kümbet Köyü Camii tavanı yedi katlı döner eksenli bindirme katıyla, bu tipin en yüksek kat sayısını belirler. Erzurum Yukarı Mumcu ve Günyüzü İlçesi Dutlu Köyü Camileri'nin tavanları üçer katlıdır.

Günyüzü İlçesi Kuzören Köyü Camii ve Sivrihisar İlçesi Ballıhisar Camilerinde döner eksenli bindirme tavan harim ortasındaki bu kurguya oturtulmuş ve bir bindirme katından sonra kubbeyle sonlandırılmıştır. Kubbe ve döner eksenli bindirme tavanın birlikte kullanıldığı bu tiplerde, tavanın sembolik anlamının diğer yapılardakinden daha yoğun biçimde ortaya çıktığı söylenebilir.

Aynı grup içinde yer alan İspir Çarşı Camii'nin döner eksenli bindirme tavanları, harimin orta bölümünde ardı ardına iki küçük bölümü örterler. Ardı ardına yerleştirilmiş serbest desteklere oturan ve kenarları sekizgen oluşturan tek örnek olma özelliğiyle diğer örneklerden ayrılmaktadır.

Mahmudiye İlçesi'ndeki döner eksenli bindirme tavanlara dönüldüğünde, Anadolu'nun çeşitli yerlerinde bulunan benzer camilerde olduğu gibi tavan kirişlemelerinin alttan kaplamalı oldukları ve katlarının yüksekliklerinin fazla olmadığı görülür.

Kirişlemeleri kaplamasız örnekler, araştırma kapsamında incelenen kirişlemesi alttan kaplamalı tavanların yapımında kullanılan tekniğin açık seçik olarak görülmesine yardımcı olduğundan, Mahmudiye İlçesi'ndeki benzer kurgu tavan örneklerin aksine kirişleri kaplanmadan bırakılan Eskişehir ili Sivrihisar Merkez İlçe'de bulunan Akdoğan Mescidi ve Elmalı Camii ile bu ilçeye bağlı Sadıkbağı Köyü Camii'nin[293] tavanları incelenmelidir

Adı geçen örneklerde, çok az işlenmiş veya hiç işlenmemiş kalın kütükler aşırtmalı şekilde duvarlara çapraz ve paralel yerleştirilerek tavan yükseltilmiştir. Tavanın iskeletini oluşturan kütüklerin arasında kalan dar boşluklar, özelliksiz ve daha küçük ahşap parçalarının aralıklı olarak yan yana yerleştirilmesiyle kapatılmıştır. En son aşamada ise, kirişlerin üstten kamış, saz v.s. ile kaplandıkları görülmektedir.

Bu örnekler, döner eksenli bindirme tavanların yapımının özellikle alttan kaplanacak örneklerinde daha özelliksiz malzemenin kullanılabileceğini düşündürmektedir. Bu nedenle, özelliksiz yarı işlenmiş ya da işlenmemiş malzemeli kirişlerin gizlenmesini sağlayacak biçimde alttan kaplanması bazı durumlarda daha estetik bir görüntü vermeye yarayabilir.

Mahmudiye İlçesi'ndeki döner eksenli bindirme tavanlı camilerin tamamının kuzeyine eklenmiş giriş mekânları bulunmaktadır. Dikdörtgen planlı camilerin harim kısımları, kadınlar mahfili sınırına kadar bindirme tavanla örtülmüştür. Örtülen alanların kareye oldukça yakın dikdörtgen planlı olmaları, kolaylık sağladığından kadınlar mahfilinin harime bakan güney sınırını belirleyen desteklere atılan kirişlerle mekân, harimin güney bölümünde üstte kare ya da ona yakın dikdörtgen biçime sokulmuştur.

[293]Parla. **a.g.e.**, s: 13-33, 126-137.

Bölgede saptanan bu tür örtülü camilerden en erken tarihlisi 1834 yılında inşa edilen Balçıkhisar Köyü Cami'sidir. Yeniköy, Kaymazyayla, İsmetpaşa ve Hamidiye Köyleri Camileri ise 1930'lu yıllardan sonraya tarihlenirler.

Balçıkhisar ve Yeniköy Camileri'nin dört katlı bindirme tavanları, dikdörtgen biçimli bir alanı örterler. İsmetpaşa, Hamidiye, Kaymazyayla Camileri ise karaye yakın alanları örterler. Köy sakinlerinden elde edilen bilgilere göre camileri yakın köylerden gelen yerel ustalar inşa etmiştir.

Birçok prestijli yapıda karşılaştığımız döner eksenli bindirme tavanın, dayandığı köklü gelenek göz önünde bulundurulduğunda, söz konusu kırsal yerleşmelerde bu denli yaygın kullanımı anlam kazanmaktadır. Henüz cevaplanamayan soruların yanıtlanmasının yanı sıra, konuya yeni bakış açılarının getirilmesi açısından bu konuda yapılan araştırmaların artması en büyük dileğimizdir.

SONUÇ

Tarih boyunca ahşap ve kâgir malzemeden inşa edilmiş döner eksenli bindirme tavanların ahşap malzemeli olanları daha çoktur. Ahşabın kullanımında teknik ve ekonomik olarak kolaylık sağlayan döner eksenli bindirme tavanların, en erken örneklerinin bu malzeme ile yapıldığı ve evlerde bulunabileceği düşüncesini doğurmuştur.

Neolitik dönemin yere gömülü evlerinde, ortasında türlü işlevlere cevap veren bir açıklığın bulunduğunun bilinmesi, biçimi hakkında her hangi bir bilginin bulunmadığı ahşap tavanlarının, çeşitli şartların da zorlamasıyla, zamanla döner eksenli bindirme tavanlara dönüştüğünün varsayılmasına neden olmuştur.

Ahşabın dayanıksız bir malzeme türü olması nedeniyle en erken örnekleri günümüze gelmeyen döner eksenli bindirme tavanlar hakkında bugün var olan bilgiler, ayakta olan ve yapımı hala devam eden bindirme tavan örneklerinin incelenmesiyle oluşturulmuştur.

Orta Asya'da antik dönem yerleşmelerine ait birçok ev ile Nisa ve Pencikent'te bulunan iki saray için önerilen döner eksenli bindirme tavan örtülerinin inşa nedeni, bölgede bu tavan tipinin yaygın ve köklü bir geleneğe sahip olmasına bağlanabilir. Hindikuş- Pamir bölgesinden Transkafkasya'ya, oradan da Anadolu'nun doğusuna kadar uzanan döner eksenli bindirme tavanlı ev geleneğinin bu kesintisiz kullanımı, söz konusu bölgelerdeki yaşam şartları, iklim özellikleri gibi konularda görülen homojen yapıya bağlanabilir.

Bu bölgelerdeki kent evlerinde bu tür tavanların eski işlevlerini yitirmekle birlikte kullanımına devam edilmesi tavan tekniğinin köklü bir gelenek oluşturmasına ve bu geleneğe sıkı sıkıya bağlı kalındığına işaret etmektedir.

Özellikle döner eksenli bindirme tavanların yaygın kullanıldığı bölgeler arasında bulunan Anadolu, aynı zamanda bu tavan tipinin en erken uygulamasına da ev sahipliği yapmaktadır. Ege'de ve İç Anadolu'daki erken tarihli tümülüslerin mezar hücrelerinde bu tip tavanların kargir malzemeyle kullanılmasının kaynağını, yere gömülü evlere ya da Orta Asya'ya dayandırma eğilimleri varsa da henüz bu konuyu açıklığa kavuşturacak bilgilere ulaşılamamıştır. Mezarlarda örtünün sembolik anlamları olduğu bilinmemekle

birlikte, üzerine yığılan ağırlığı en kolay taşıyan konstrüksiyonlardan biri olması nedeniyle tercih edilmiş olmaları da kuvvetle muhtemeldir. Bindirmeli tavan konstrüksiyonlarının, teknik vve uygulama açısından kolaylığı, taştan yapılan örnekleri için bu coğrafyanın ihtiyaçlarına bağlanabilir.

Roma dönemine tarihlenen Milas Gümüşkesen anıtındaki kârgir döner eksenli bindirme tavanın dışında Bizans döneminde kârgir malzemeli başka örneğe rastlanmamaktadır. Ancak, bu döneme tarihlenen tuğla ile yapılmış döner eksenli bindirme tavan izlenimi veren üç örnek bulunmaktadır.[294] **(Ek–49. Çizim: 54)** Selçuklu döneminde Hamamkarahisar Camii'nin göz biçimi verilmiş bindirme izlenimi veren son cemaat yeri tonozu yine tuğladandır. Çanakkale Behramkale Köyü Camii'nin son cemaat yerinin iki yanındakilerle Aksaray Melik Mahmud Gazi hangahının giriş kısmını örten döner eksenli bindirme tavan izlenimi veren örtülerin dışında tuğla örgülü başka örnek bilinmemektedir. Milas Firuz Bey Camii'nin orta sahnını örten döner eksenli bindirme tavanında ise taş kullanılmıştır. Teknik ve kültürel gelenekler, uygulamada sürekliliği sağladığından, biri hariç diğerleri Anadolu'nun batısında toplanmış Türk Mimarisinin bu dört örneğinin dışında kârgir malzemeli başka yapının bilinmemesi, Anadolu'nun batısında köklü bir döner eksenli bindirme tavan geleneğinin bulunduğunu söylemeyi zorlaştırmaktadır.

Çünkü gelenek ve yerleşiklik aynı zamanda uygulamada sürekliliği de gerektirmektedir.

---

[294] İlknur Aktuğ,"Batı Anadolu'da 14. Yüzyıl Beylikler Mimarisinde Yapım Teknikleri" adlı basılmış doktora tezinde, bu tür tonozlara "Düz atkılı örtü" adını vermiş ve bu örtünün Batı Anadolu'daki ilk örneğinin Belevi Tümülüsü mezar hücresinde bulunduğunu belirtmiştir. Bu konuda bkz. Sayfa: 83: Bizans dönemine tarihlenen Nysa (Sultanhisar) tiyatro yakınındaki yapıda bulunan bu tip örtünün (bkz. **Ek-49'daki Çizim**:**54**) döner eksenli bindirme tavan ile biçimsel benzerliğine ayrıca vurgu yapılması, bu örnekle araştırma konumuz olan tavan tipinin yapımındaki teknik farklılıkları göz önünde bulundurma zorunluluğunu doğurmuştur. Bkz. Aktuğ, İlknur. **Batı Anadolu'da 14. Yüzyıl Beylikler Mimarisinde Yapım Teknikleri.** (Basılmış Doktora Tezi, İstanbul, 1991). sayfa: 80.

Ayrıca İnşa kitabesi olmamakla birlikte 1162 tarihli typikonundan alınan bilgilere dayanılarak Bizans İmparatou I. Manuel Komnenos döneminde (1143-80) Nikephoros tarafından onartılarak eklemelerle genişletilen ve 1306 tarihinden 1652 tarihine kadar kullanılmayan ve bu tarihten itibaren tekrar faaliyete geçen, Mudanya'nın Kurşunlu İlçesi'ndeki H. Aberkios Kilisesi'nin apsis yarım kubbesindeki tuğla örgüyle oluşturulmuş yarım göz biçimli tonoz Bizans dönemine tarihlenen bu tipteki ikinci örnek olarak karşımıza çıkar. bkz: Y. Ötüken. A. Durukan ve S. Pekak. "H. Aberkios Manastırı Kilisesi" **TVAE.** Cilt: IV. (Ankara. 1986) sayafa: 76-77.

Kilisenin apsis tonozunun, Sivrihisar Hamamkarahisar Camii'nin (1259) son cemaat yerindeki göz biçimli tonozla olan benzerliği dikkat çekicidir. Fakat bu yapıdaki tonoz biçimi daha çok statik nedenlere bağlanabilirken, Hamamkarahisar Camii'nin tonozundaki biçimin amaçlanmış bir simge olarak yapılmış olabileceği düşünülmektedir. Akın. **a.g.m.** (1991). Sayfa: 335.

Hindistan dini mimarisi içinde yer alan M.S. 7. yüzyıl tarihli Budist kaya tapınaklarında bazen kaya yüzeylerine oyularak, bazen de boyanarak yapılan bindirme tavanların Doğu Asya evlerindeki döner eksenli ahşap bindirme tavanlardan kullanımı, kaynaklandığı düşünülmektedir.

8. yüzyıldan 13. yüzyıla değin uzanan zaman zarfında inşa edilen Budist tapınaklardaki döner eksenli bindirme tavanların kaynağını da bu kaya tapınaklarının oluşturduğunu söylemek mümkündür.

Bu tür tavanların evlerdeki kullanımı, işlevsel nedenlere bağlanabilirken dini yapılardaki tercihi simgesel özelliklerinin öne geçmesiyle mümkün olmuş olabilir.

Camilerde döner eksenli bindirme tavan kullanımı, bu tavan tipinin oldukça prestijli oluşuna ve bani isteklerine, olduğu kadar hem yerel beğenilerin bir yansıması hem de bir geleneğin başka bir inanç adı altında devam ettirilmesine de bağlanabilir.

Söz konusu inançlar, Orta Asya'dan getirilen eski Türk inançlarının yanında, Budizm'den Zerdüştlüğe kadar çeşitli dinlerden bir takım izler taşımaktadırlar. Dolayısıyla Türklerin Anadolu'ya gelmeden önce tanıdıkları ve orada yadsınamayacak denli önemli bir sembolizmi de içerisinde barındırdığını bildikleri bu örtüyü kendi dinsel yapılarına taşıyarak, var olan anlamlarına yenilerini katıp, kullanmaları şaşırtıcı değildir.

Döner eksenli bindirme tavanlı camilerin bulunduğu kentlerde, bu tür tavanlı evlerin de bulunması tesadüfî değildir. Erzurum, Bayburt, İspir, Sivas, Eskişehir gibi değişik bölgelerin camilerinde bu tür tavan kullanımını, yine bu bölgelerde yaygın olan döner eksenli bindirme tavanlı evlerle ve bu tür tavan geleneğiyle birlikte değerlendirmek gerekir.

Heteredoks inançlara sahip kişilerin, bir takım ibadet ve ritüelleri, kamusal yapılara taşımadan önce evlerinde gerçekleştirdikleri bilgisinden yola çıkarak, bu tür tavanların tarikat yapılarında kullanılışını her şeyden önce evlere dayandırmak mümkündür.

Erken tarihlilerin tavanları yanı sıra daha sonra yapılan ya da eski biçiminde yenilenen örnekler yok değildir. Bunlardan en bilinenlerini Erzurum Ulu Camii mihrap önü örtüsüyle İspir Çarşı Camii ve Kırşehir'deki Hacı Bektaşi Veli Dergâhı'nın döner eksenli bindirme tavanları oluştururlar.

Eskişehir ve çevresindeki döner eksenli bindirme tavanlı yapıların da çoğu erken tarihli birkaç istisna dışında 19. yüzyıla tarihlenmektedir. 20. yüzyılın özellikle ilk yarısına tarihlenenler de azımsanmayacak kadar çoktur.

Öte yandan Eskişehir bölgesinde yer alan Iğdır tümülüsünde erken dönemli döner eksenli kargir bindirme tavan örtüsünün bulunması ve M.Ö. 1. yüzyılda bölgede ahşap malzemeli döner eksenli bindirme tavanlı yapıların bulunduğunun bilinmesi, diğer kentlere oranla Eskişehir'i öne çıkarmaktadır. Ahşabın kısa ömürlü bir malzeme olmasını yanı sıra konut gibi sivil yapıların çok dayanıklı olmayışı erken örneklerin günümüze gelememesine neden olmuştur.

Ancak günümüzde, bölgede sayısı azımsanamayacak kadar çok olan döner eksenli ahşap bindirme tavanları milat öncesinden bugüne kesintisiz inşa edildiğini gösterecek hiçbir veri yoktur.

Özellikle 19. yüzyılda görülen ekonomik ve sosyal değişikliklerin yanı sıra bölgenin bu yüzyılda Asya ve Kafkasya'dan göç alması da bu tür tavanların çoğalması da etkili olmuş olabilir.

Tez kapsamında incelediğimiz Eskişehir camilerindeki döner eksenli bindirme tavanların hiçbirinde tüteklik açıklığı bulunmadığı gibi şu ana kadar tespit edilenlerden üçü dışındakilerin tümü alttan kaplamalıdır.

EKLER

Sayfa

EK–1. Çizim 3: Gordion Tümülüsü Çifte Mezar Odası Kesit ve Planı**……118**

EK–1. Çizim 4: Gordion Tümülüsü Mezar Odası**……118**

EK–2. Çizim 5: Iğdır Tümülüsü Mezar Odası İçi ve Kesit**……..119**

EK–2. Çizim 6: Iğdır Tümülüsü Plan**……...……119**

EK–3. Çizim 7: Karalar Tümülüsü Mezar Odalarının Plan ve Kesiti**……...120**

EK–4. Çizim 8:Türkmenistan Nisa Kenti Saray Planı ve Kesiti**……..121**

EK–4. Çizim 9: Pencikent Sarayı Kabul Salonu Restitüsyonu**……121**

EK–5. Çizim 10: Yere Gömülü Gürcü Evi Kesit ve Tavan İç Görünümü**……...122**

EK–6. Çizim 11: Tung-Huan Mabeti (Bin Buda Tapınakları)**……123**

EK–7. Çizim 12: Kütahya Şeyh Salih Tekke Camii**……124**

EK–8. Çizim 13: Kırşehir Hacı Bektaş Dergâhı**……...125**

EK–9. Çizim 14: Milas Firuz Bey Külliyesi Vaziyet Planı**……..126**

EK–10. Çizim 15: Behramkale Hüdavendigar Camii Planı**……127**

EK–11. Çizim 16:İspir Çarşı Camii**……..128**

EK–12. Çizim 17: Bilecik Osmaneli Rüstem Paşa Camii**……129**

EK–13. Çizim 18:Kastamonu Talipler Köyü Rüstempaşa Camii**……130**

EK–14. Çizim 19: Sivrihisar Akdoğan Camii**……...131**

EK–15. Çizim 20:Mihalıççık Obruk Köyü Camii**……132**

EK–16. Çizim 21:Sarıcakaya Lâçin Belde Camii**……..…133**

EK–17. Çizim 22: Erzurum Kümbet Köyü Camii**……134**

EK–18. Çizim 23:Sarıcakaya Mayıslar Köyü Camii**……135**

EK–19. Çizim 24:Sarıcakaya Camii Kebir**……...136**

EK–20. Çizim 25: Sivrihisar Elmalı Camii Restitüsyon Planı**…….137**

EK–21. Çizim 26: Balçıkhisar Köyü Camii**……..138**

EK–22. Çizim 27:Mihalıççık Gözeler Köyü Camii**……..139**

EK–23. Çizim 28: Kütahya Molla Bey Camii**……..140**

EK–24. Çizim 29: Sarıcakaya Sarıkaya Köyü Camii**……...141**

EK–25. Çizim 30: Sarıcakaya İğdir Köyü Camii**…….142**

EK–26. Çizim 31: Sarıcakaya İğdir Köyü Küçük Mahalle Camii**……....143**

EK–27. Çizim 32: Günyüzü Dutlu Köyü Camii**……...144**

EK–28. Çizim 33: Günyüzü Kuzören Köyü Camii**……..145**

EK–29. Çizim 34:Sarıcakaya Dağküplü Köyü Camii**……..146**

EK–30. Çizim 35:Sivrihisar Karacakaya Köyü Camii**…….147**

EK–31. Çizim 36:Mihalıççık Gürleyik Köyü Aşağı Mahalle Camii**……148**

EK–32. Çizim 37: Mihalıççık Çarşı Camii**……...149**

EK–33. Çizim 38:Sivrihisar Karaburhan Köyü Camii**…….150**

EK–34. Çizim 39:Sivrihisar Karkın Köyü Camii**…….151**

EK–35. Çizim 40: Yeniköy Köyü Camii**…….152**

EK–36. Çizim 41: Kaymazyayla Köyü Camii**…….153**

EK–37. Çizim 42:Sivrihisar Karadat Köyü Camii**……...154**

EK–38. Çizim 43:Sivrihisar Memik Köyü Camii**…….155**

EK–39. Çizim 44:Sivrihisar Benlikuyu Köyü Camii**……...156**

EK–40. Çizim 45:Sivrihisar Benliyaver Köyü Camii**……..157**

EK–41. Çizim 46: İsmet Paşa Köyü Camii**……..158**

EK–42. Çizim 47:Sivrihisar Sadıkbağı Köyü Camii**…….159**

EK–43. Çizim 48:Sivrihisar Mülk Köyü Camii**…….160**

EK–44. Çizim 49: Hamidiye Köyü Camii**……...….161**

EK–45. Çizim 50:Sivrihisar Gerenli Köyü Camii**……162**

EK–46. Çizim 51:Sivrihisar Çandır Köyü Camii**…….163**

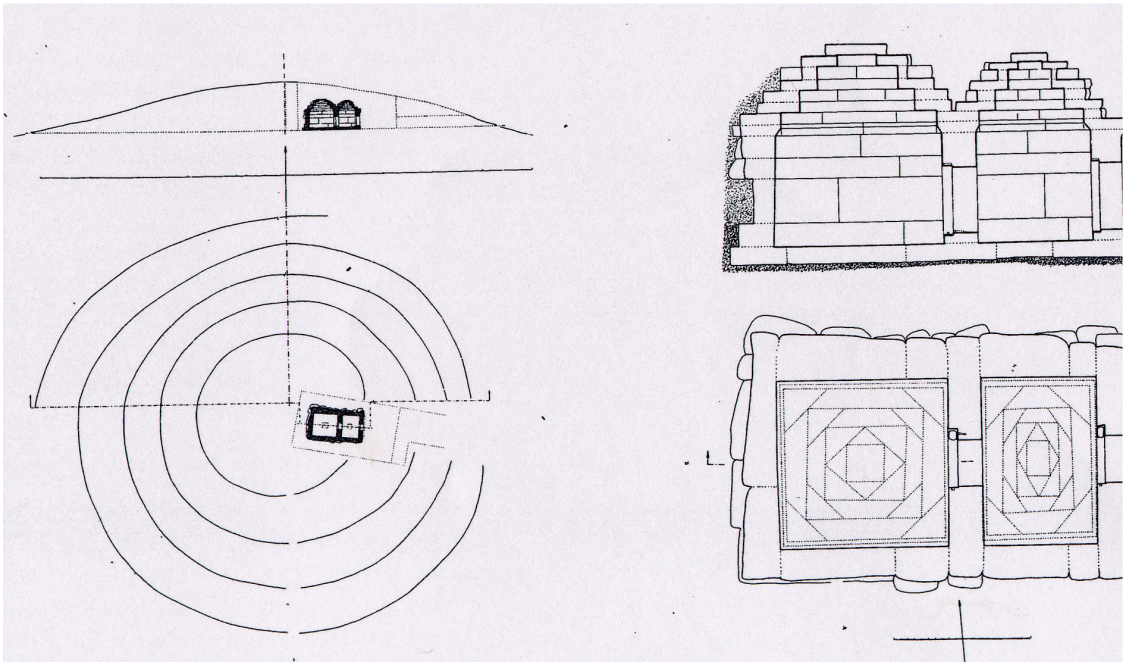
EK–47. Çizim 52: Erzurum Ulu Camii**……164**

EK–48. Çizim 53: Bayburt Ulu Camii**…….165**

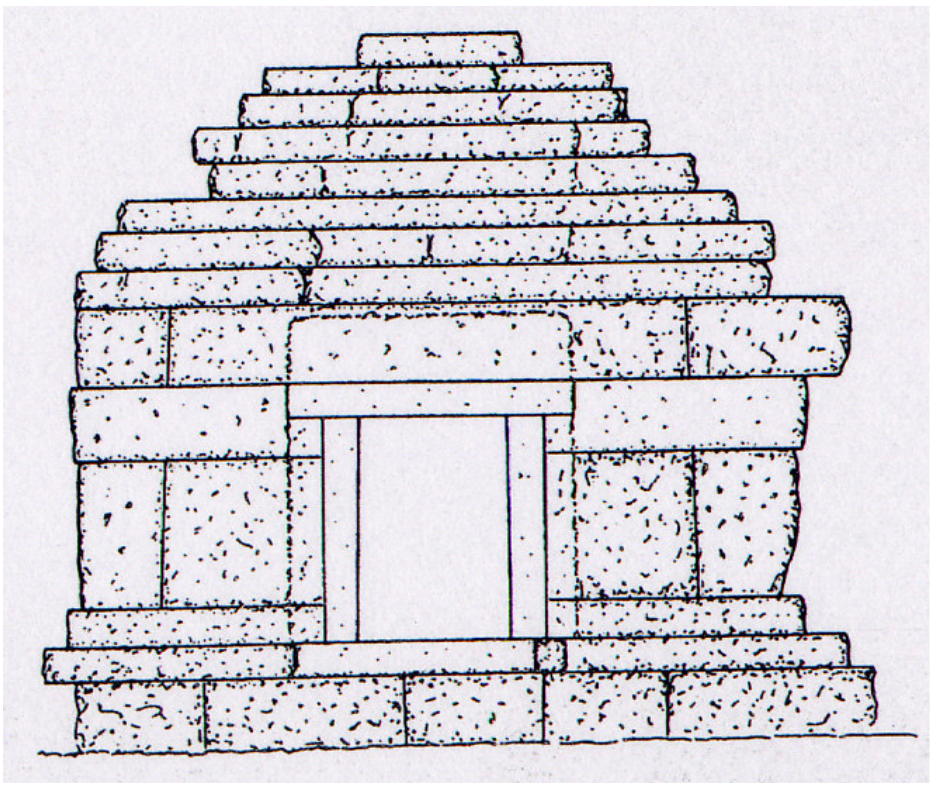
EK–49. Çizim 54: Sultanhisar Tonoz Örgüsü**……..166**

EK–50. Resim: Sanaa Camii Mihrap Önü Tavanı**……167**

Ek.1

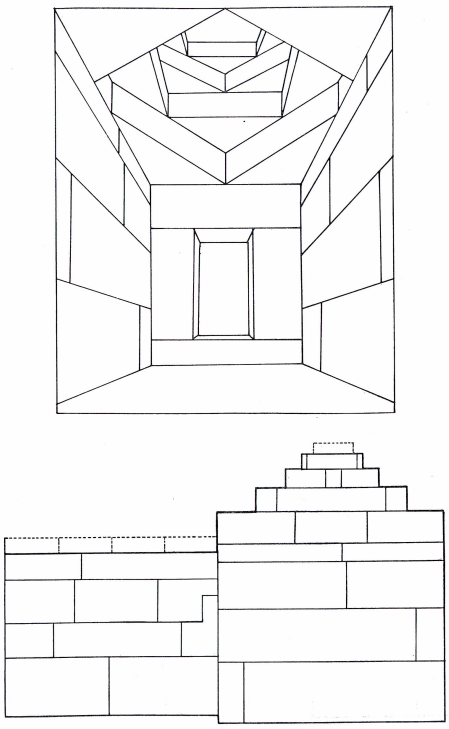

Çizim 3: Gordion Tümülüsü Çifte Mezar Odası Kesit ve Planı
(R. S. Young, 1956, Levha: 82, Fıg. 4)

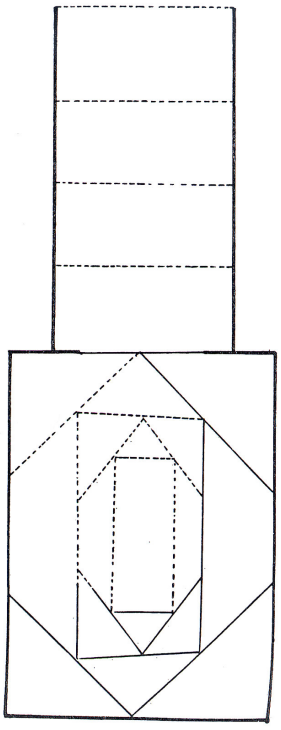

Çizim 4: Gordion Tümülüsü Mezar Odası
(R. S. Young, 1956, Levha: 82, Fıg. 7)

Ek 2

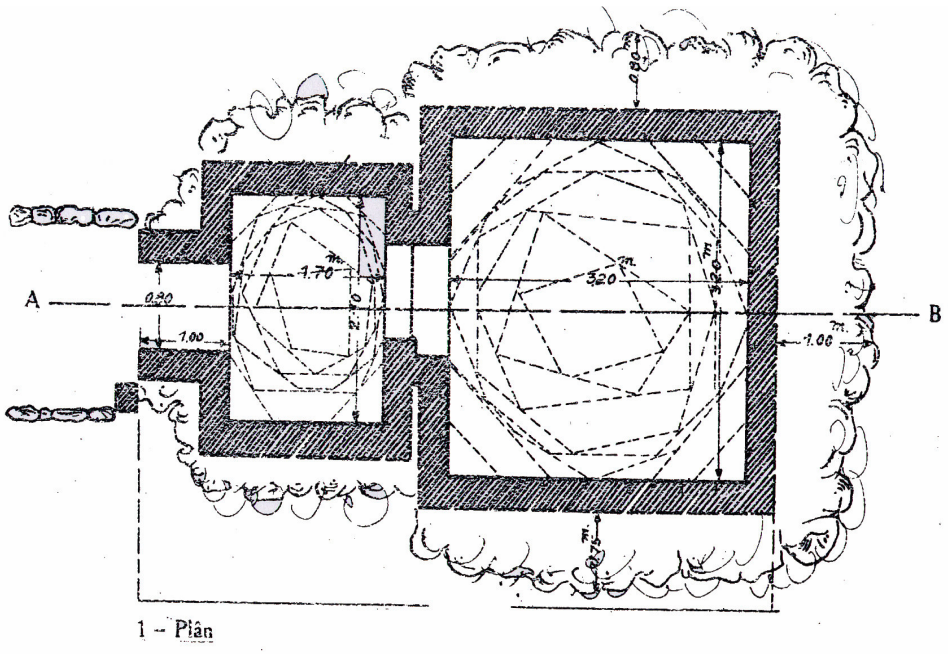

Çizim 5: Iğdır Tümülüsü Mezar Odası İçi ve Kesit
(Dündar Tokgöz, 1975, sayfa: 157)

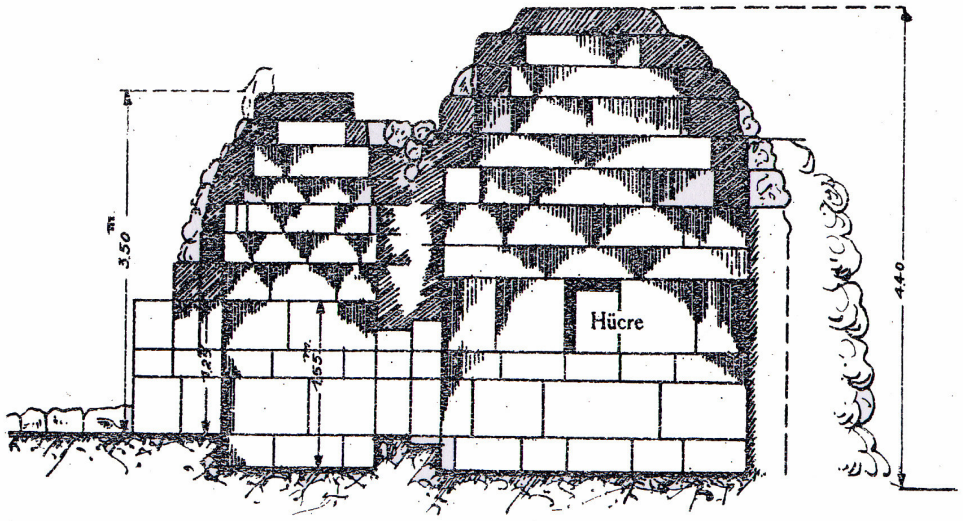

Çizim 6: Iğdır Tümülüsü Plan
(Dündar Tokgöz, 1975, sayfa: 156)

Ek.3

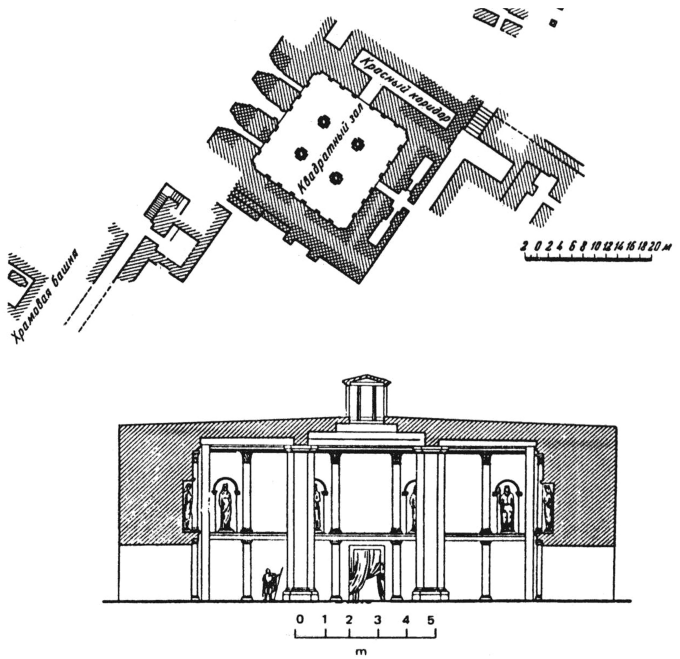

A - B

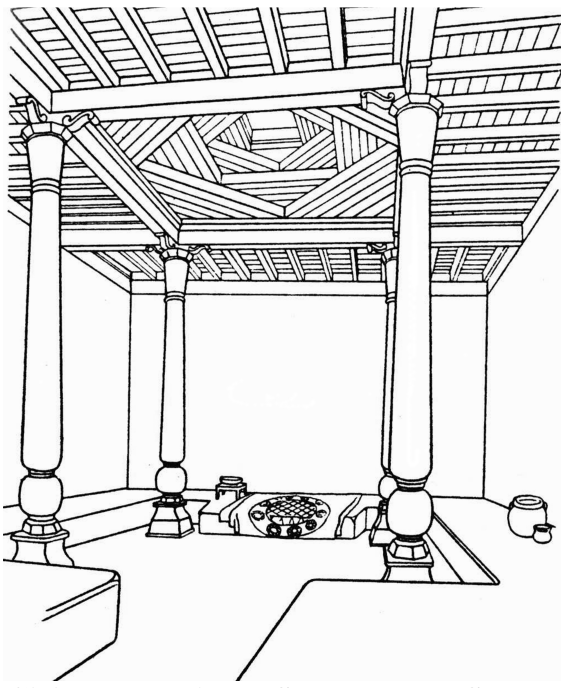

Çizim 7: Karalar Tümülüsü Mezar Odalarının Plan ve Kesiti
(R. Oğuz Arık, 1934, sayfa: 16)

Ek.4

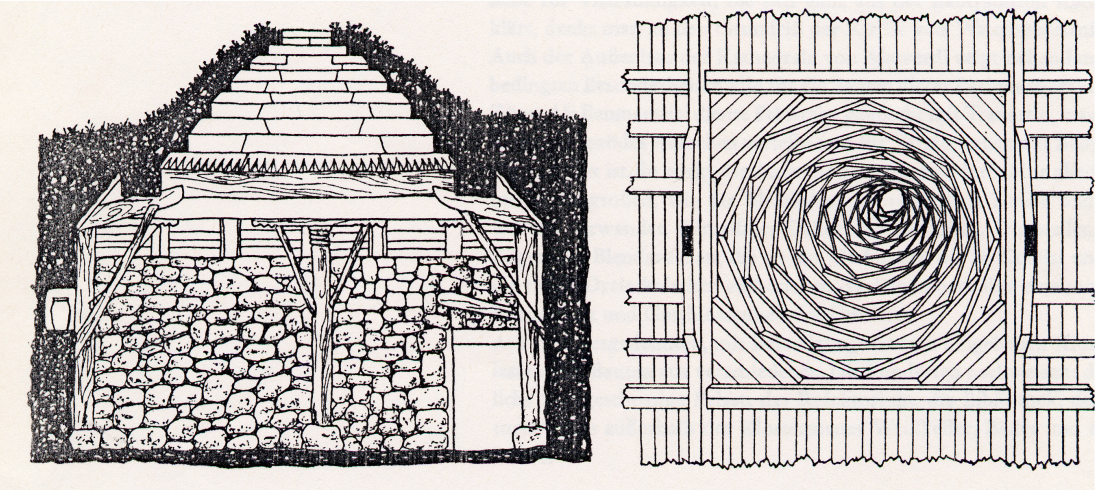

Çizim 8:Türkmenistan Nisa Kenti Saray Planı ve Kesiti
(Ghirschman, 1965, sayfa: 100)

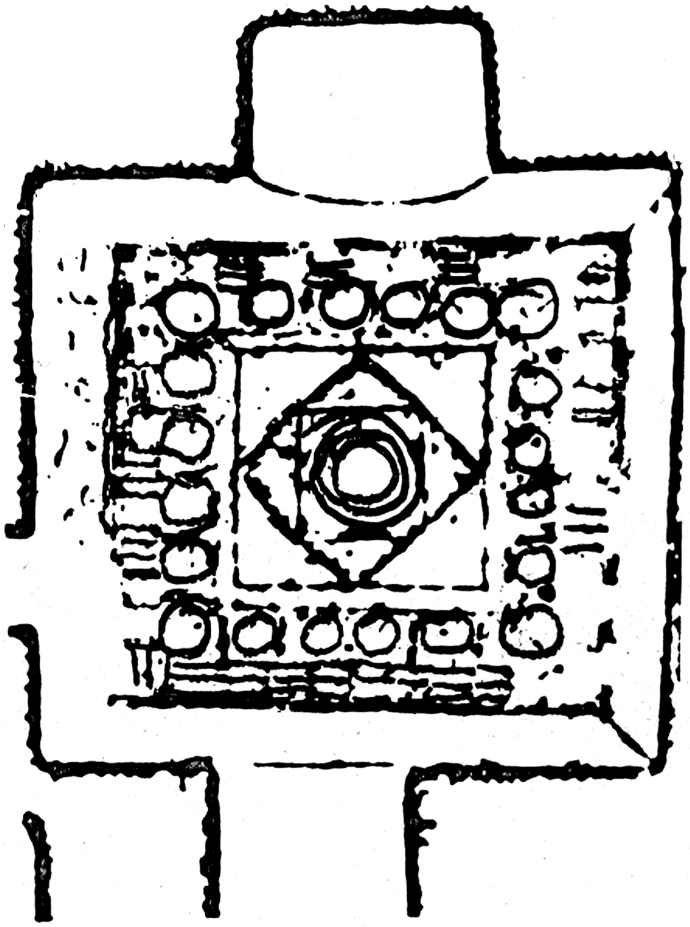
Çizim 9: Pencikent Sarayı Kabul Salonu Restitüsyonu
(G. Akın, 1990, sayfa: 195)

Ek.5

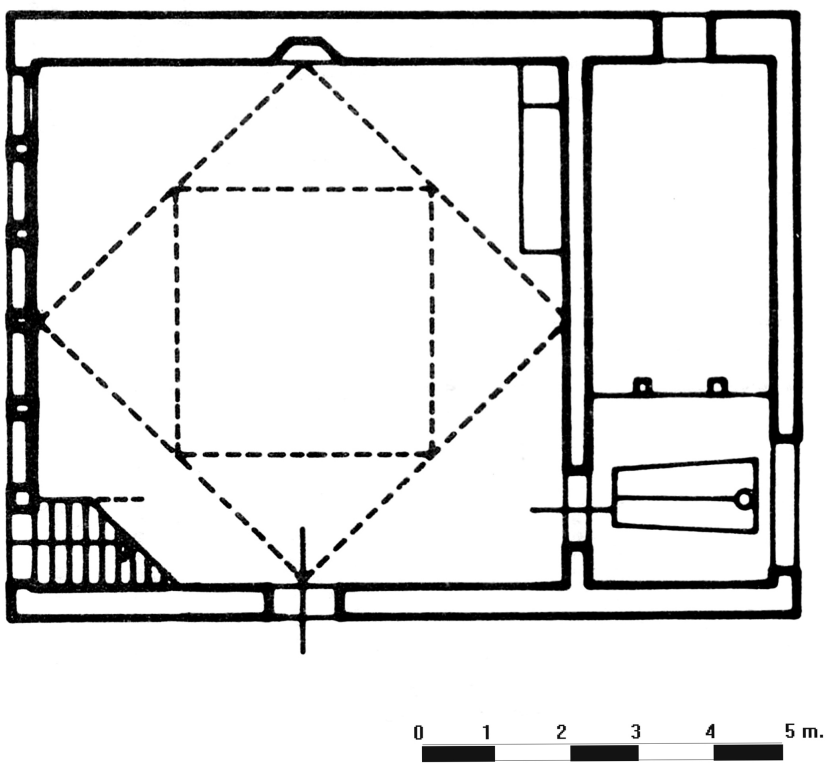
Çizim 10: Yere Gömülü Gürcü Evi Kesit ve Tavan İç Görünümü
(E. Neubauer, 1976, sayfa: 16)

Ek.6

Çizim 11: Tung-Huan Mabeti (Bin Buda Tapınakları)
(E. Esin, 1972, Lev. VIB/c)

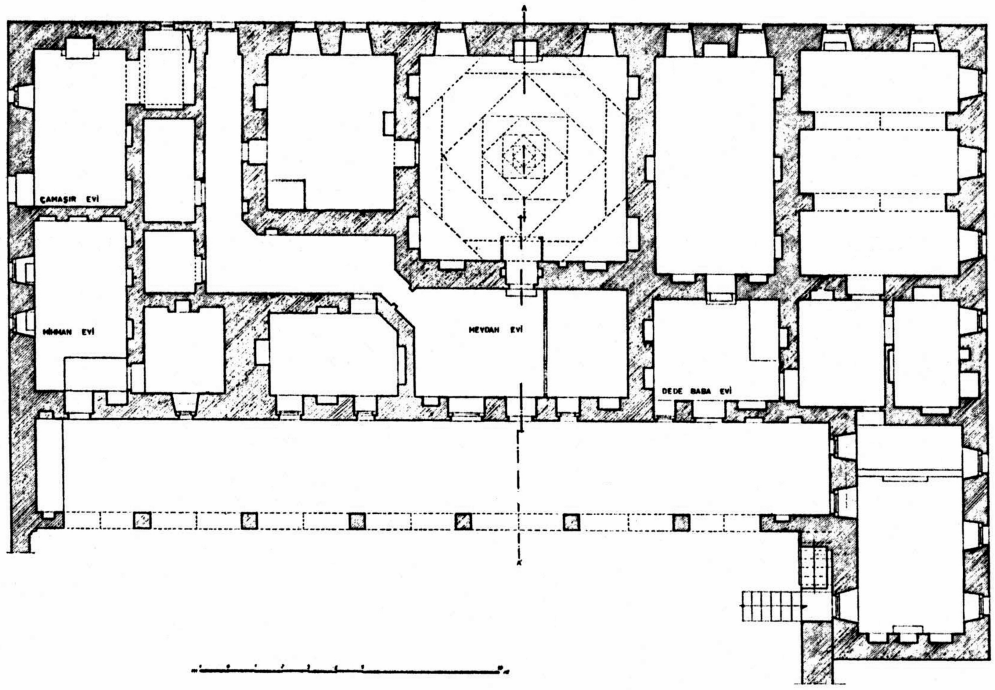
Ek.7

Çizim 12: Kütahya Şeyh Salih Tekke Camii

(G. Akın, 1991, sayfa: 351)

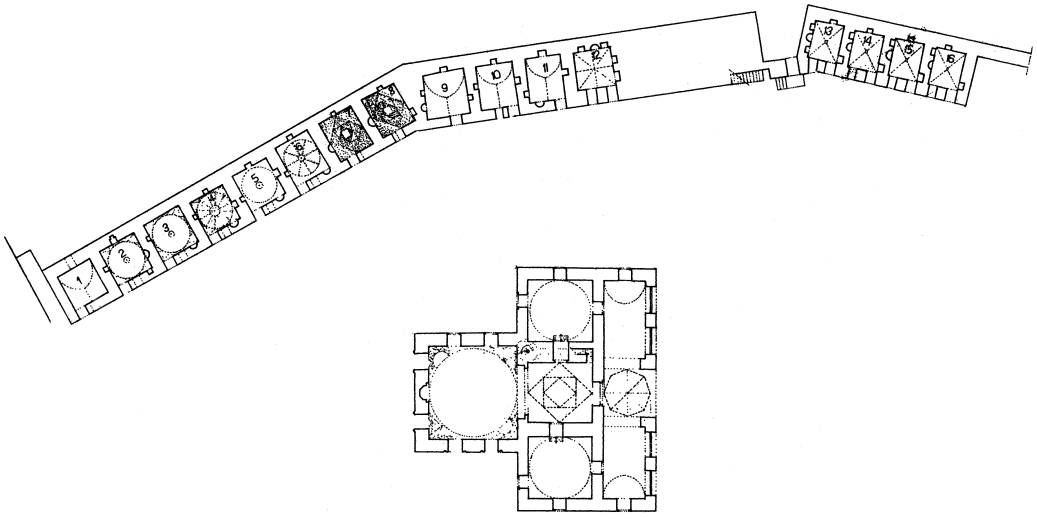
Ek.8

Çizim 13: Kırşehir Hacı Bektaş Dergahı

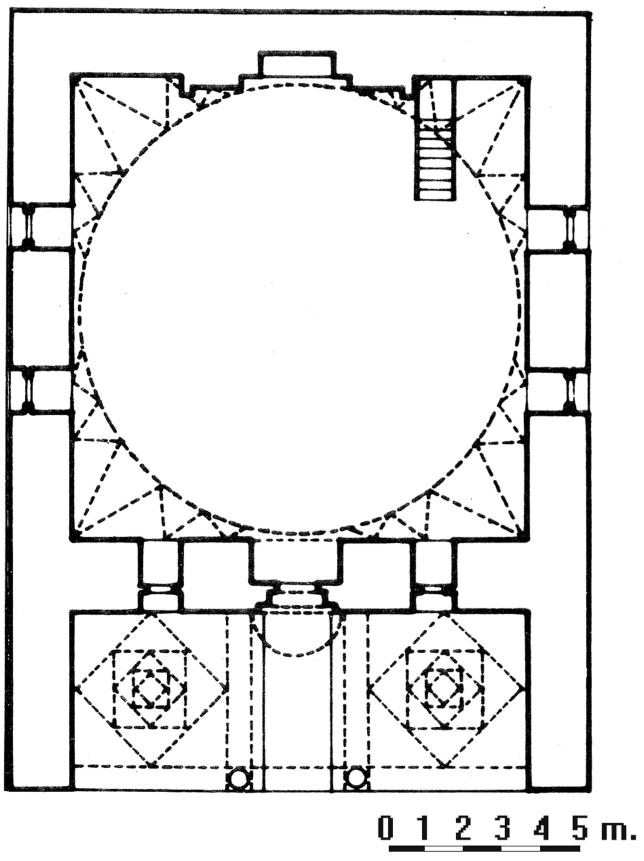
(M. Akok, 1967, Sayfa:41)

Ek.9

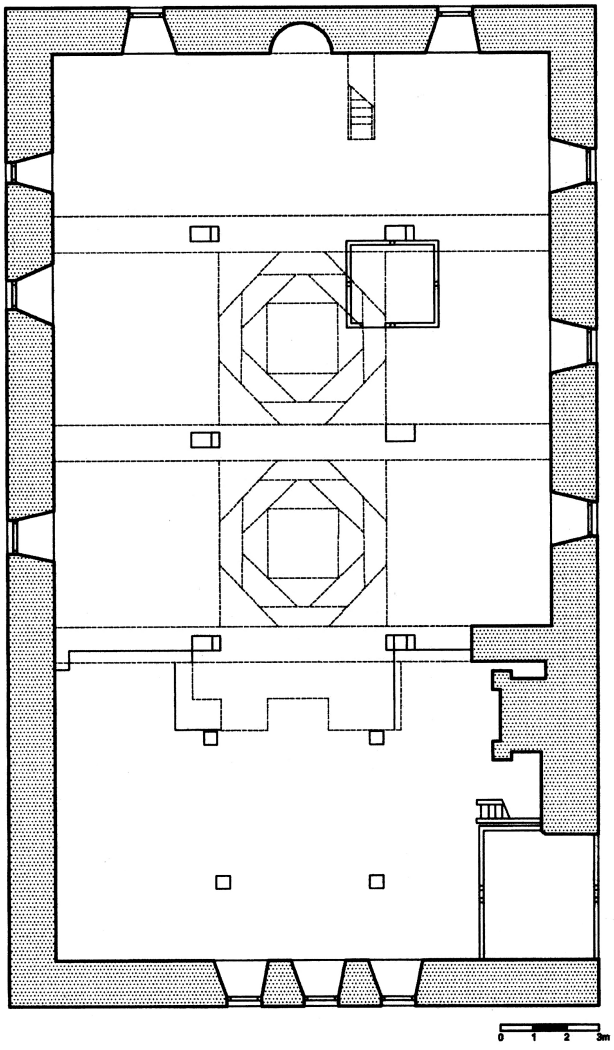
Çizim 14: Milas Firuz Bey Külliyesi Vaziyet Planı
(C. Parla, 2005, sayfa: 201)

Ek.10

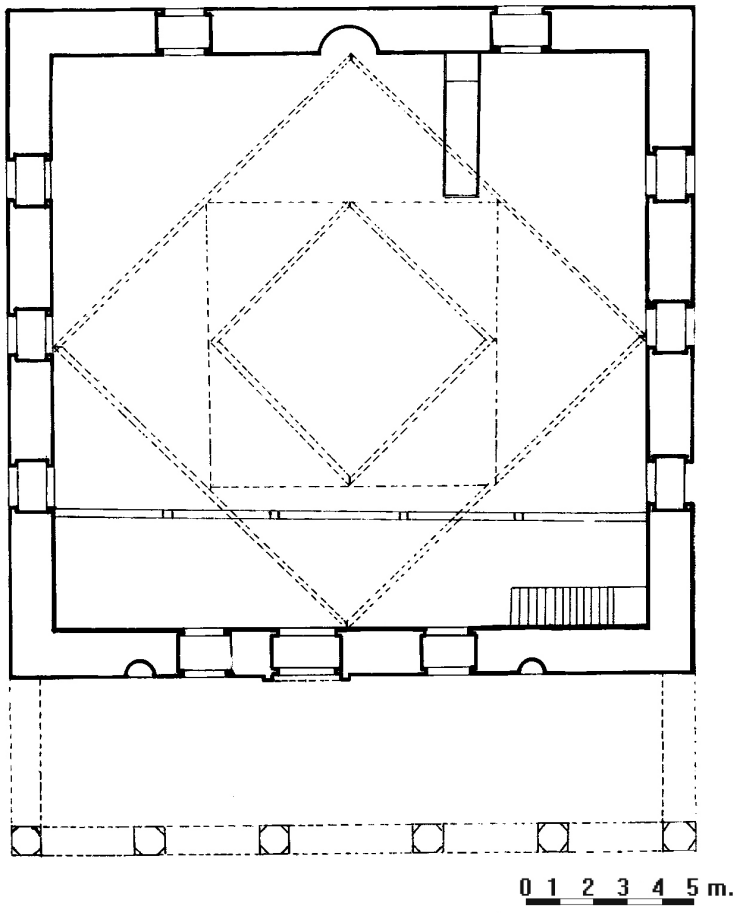
Çizim 15: Behramkale Hüdavendigar Camii Planı
(G. Akın, 1991, sayfa:321)

Ek.11

Çizim 16:İspir Çarşı Camii
(C. Parla, 2005, sayfa: 229)

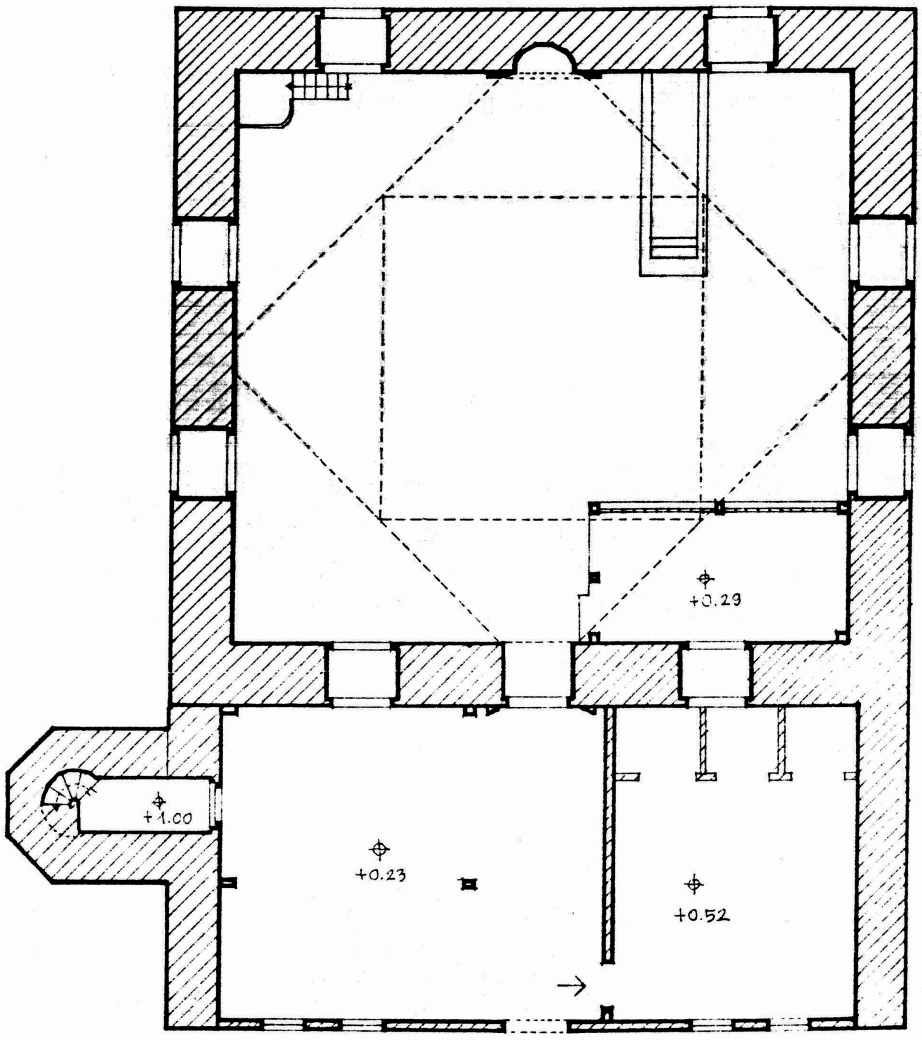
Ek.12

Çizim 17: Bilecik Osmaneli Rüstem Paşa Camii

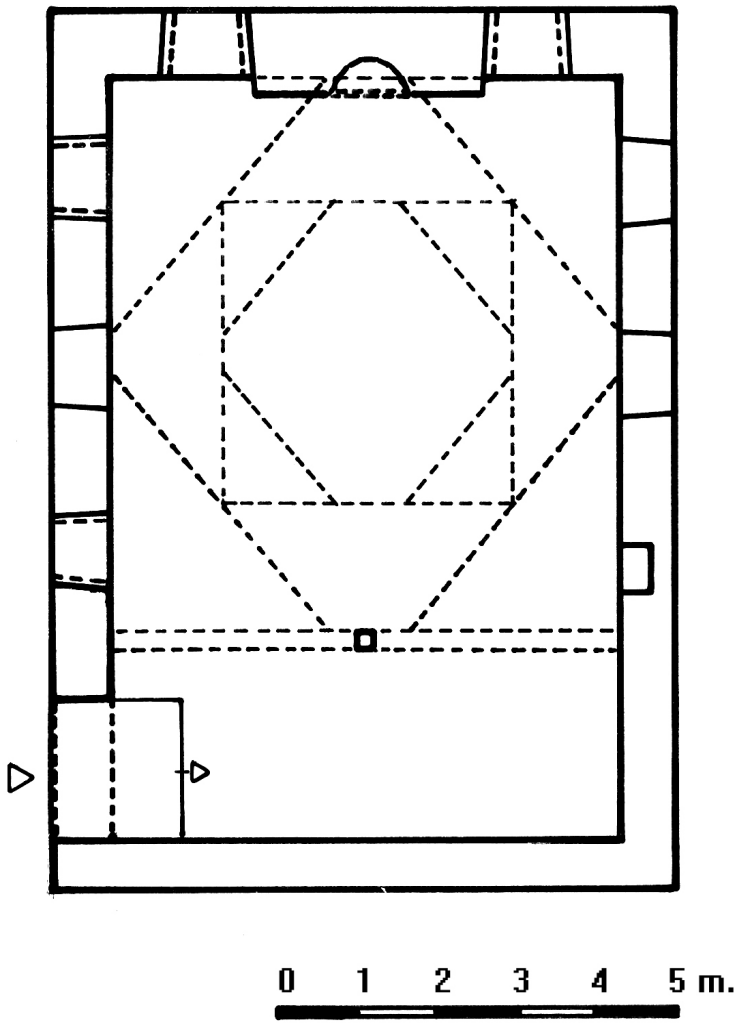
(S. Erken, 1977, sayfa: 103)

Ek.13

Çizim 18:Kastamonu Talipler Köyü Rüstempaşa Camii
(C. Parla, 2005, sayfa: 229)

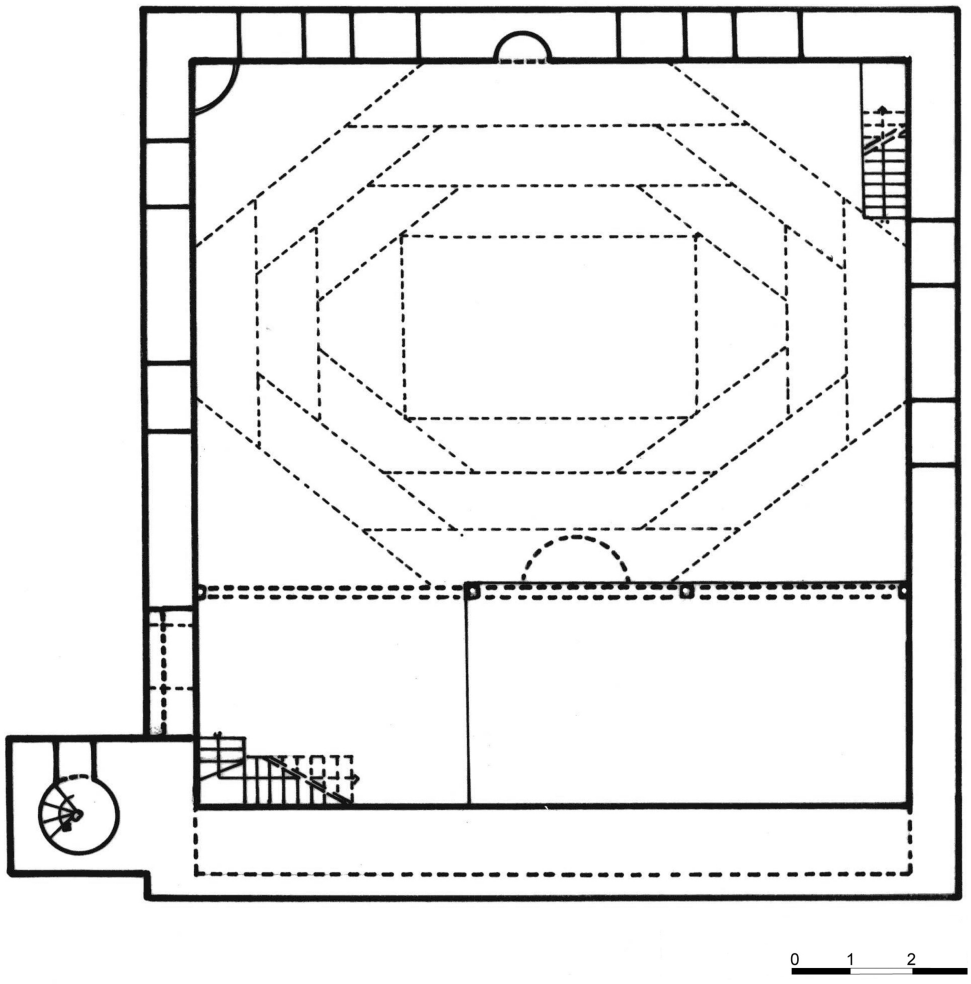
Ek.14

Çizim 19: Sivrihisar Akdoğan Camii

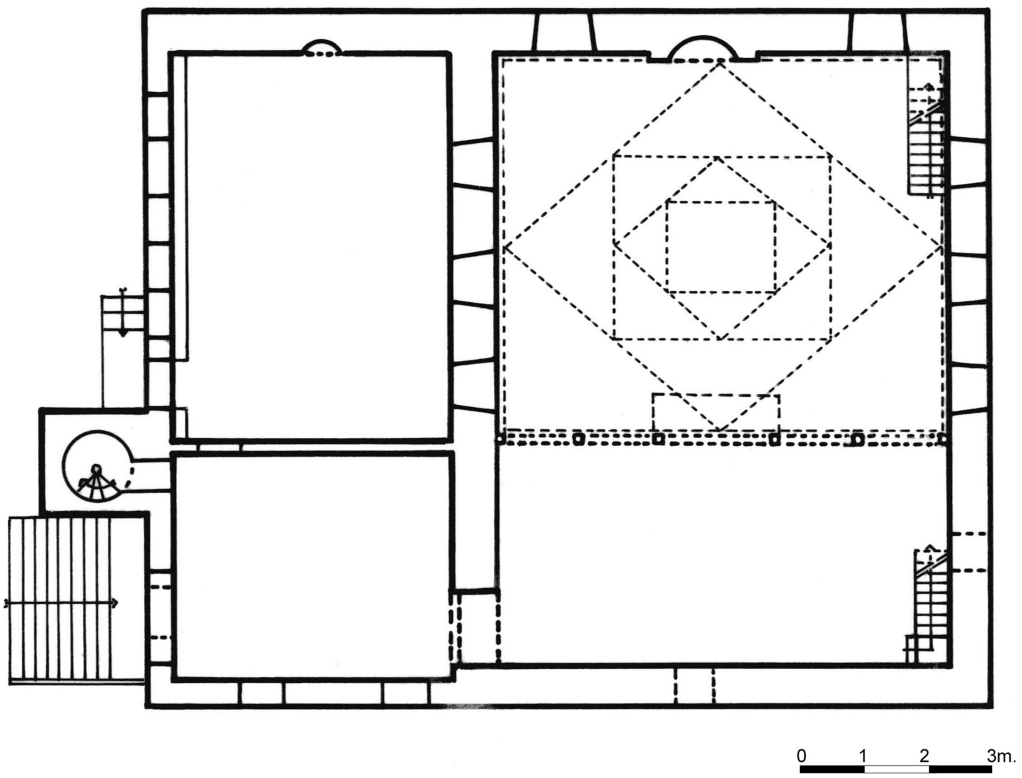
(C. Parla, 2005, sayfa: 229)

Ek.15

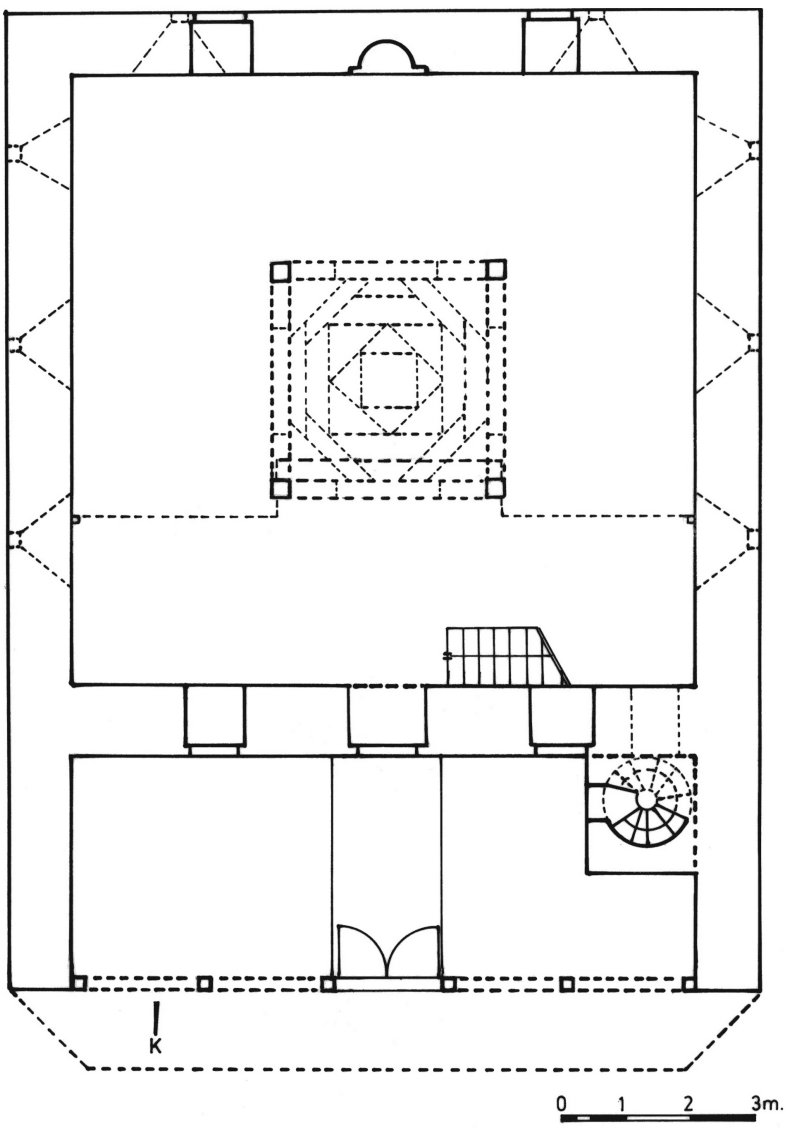
Çizim 20:Mihalıççık Obruk Köyü Camii
(E. Altınsapan, 2004, sayfa: 157)

Ek.16

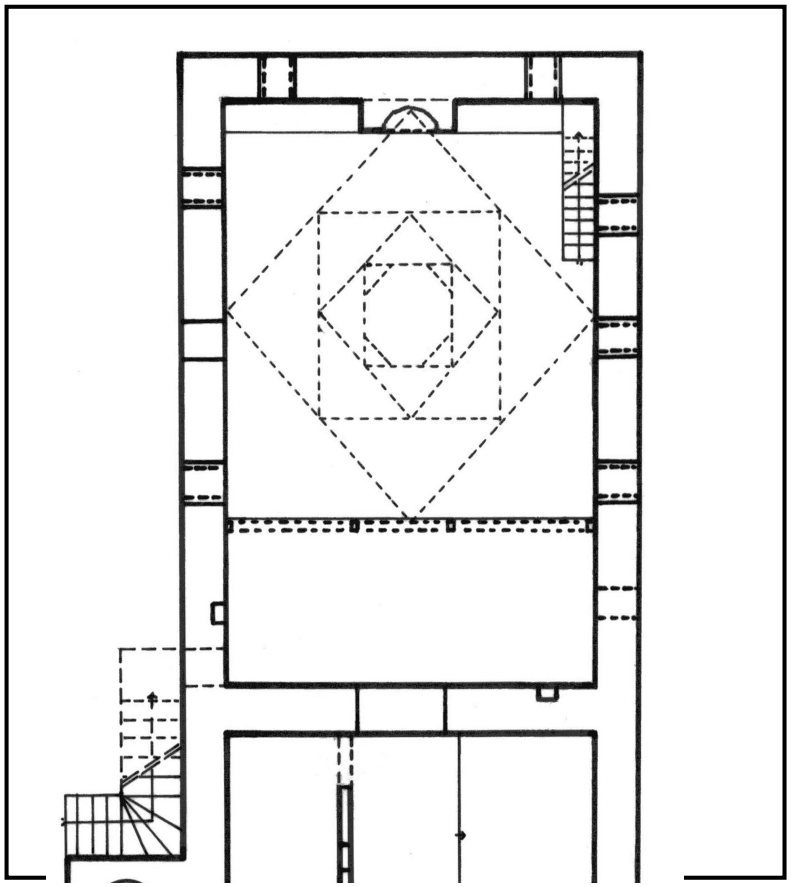
Çizim 21:Sarıcakaya
Laçin Belde Camii
(E. Altınsapan, 2004, sayfa: 215)

Ek.17

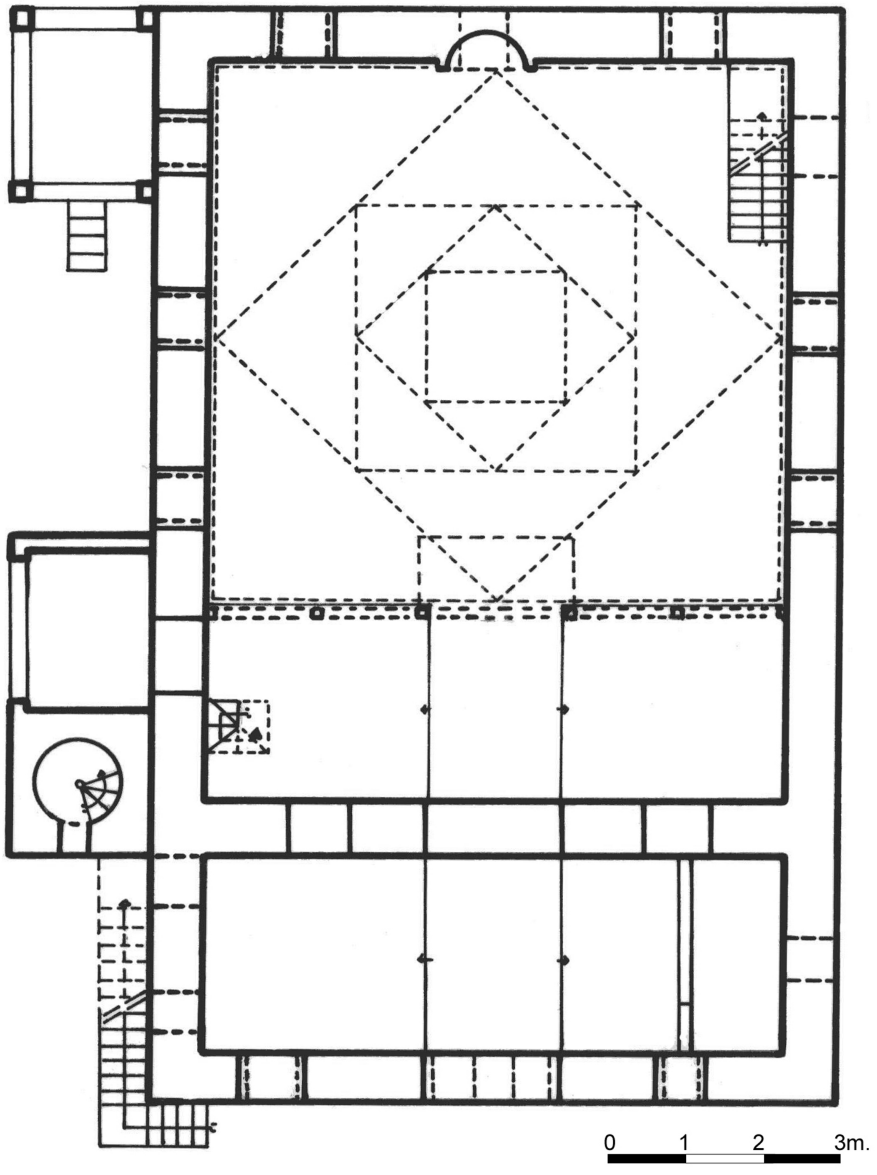
Çizim 22: Erzurum Kümbet Köyü Camii
(H. Karpuz, 1988, sayfa: 12)

Ek.18

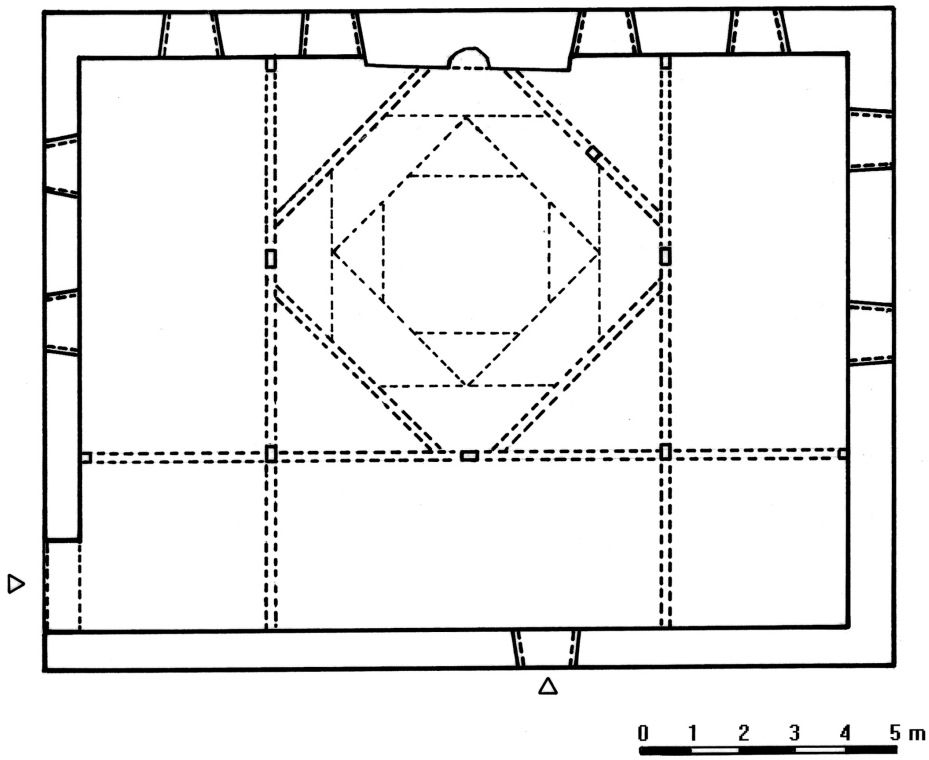
Çizim 23:Sarıcakaya
Mayıslar Köyü Camii
(E. Altınsapan, 2004, sayfa: 211)

Ek.19

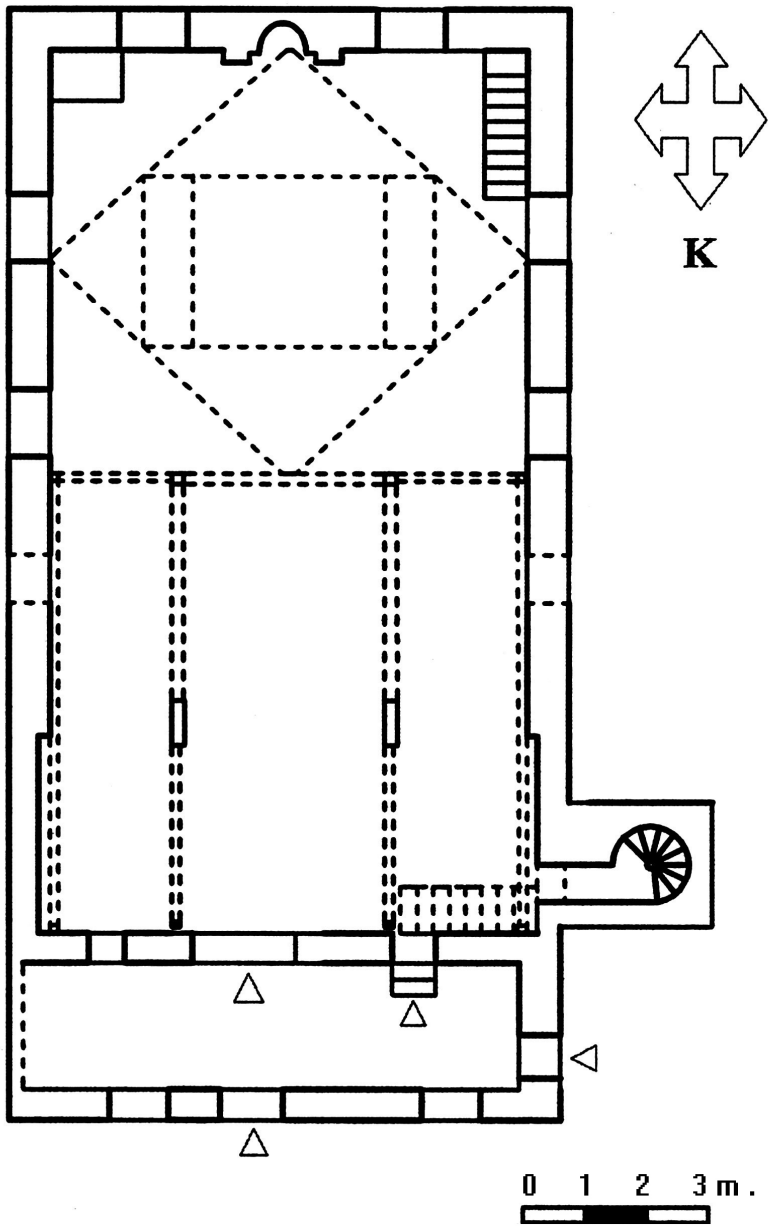
Çizim 24:Sarıcakaya Camii Kebir
(E. Altınsapan, 2004, sayfa: 186)

Ek.20

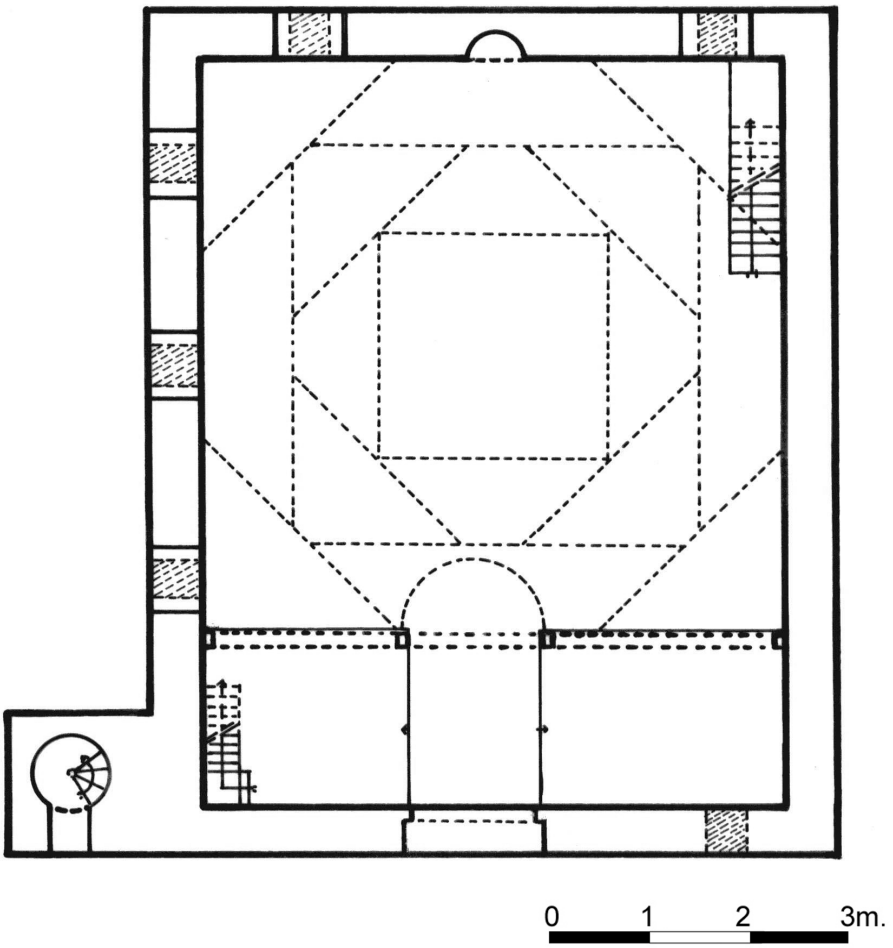
Çizim 25: Sivrihisar Elmalı Camii Restitüsyon Planı
(C. Parla, 2005, sayfa: 23)

Ek.21

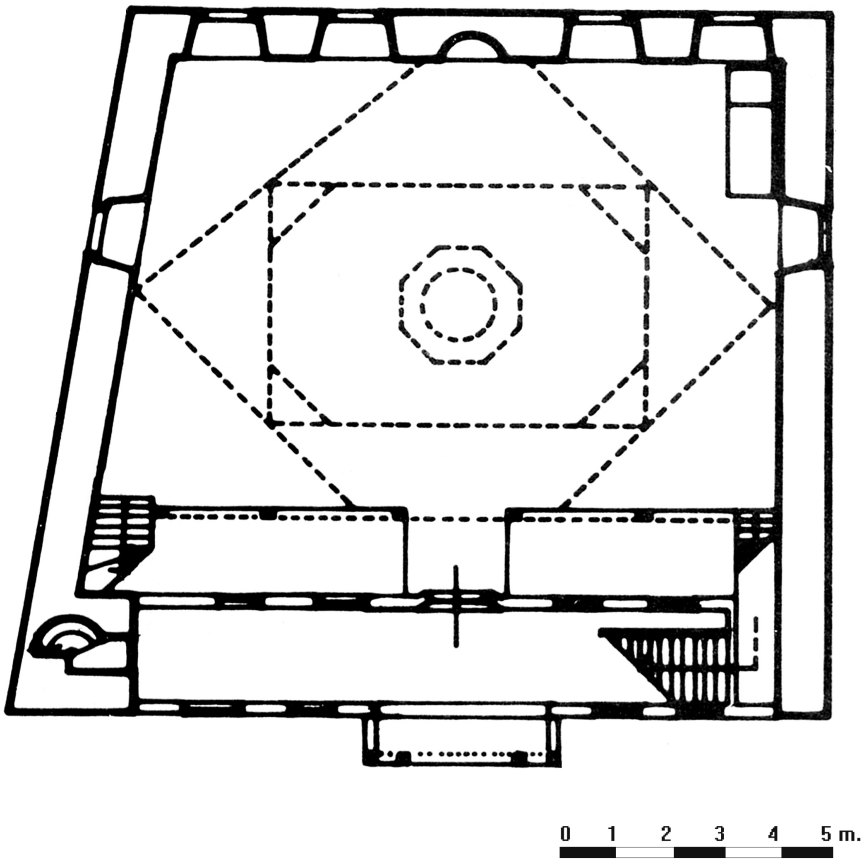
Çizim 26: Balçıkhisar Köyü Camii

Ek.22

Çizim 27:Mihalıççık Gözeler Köyü Cami
(E. Altınsapan, 2004, sayfa: 129)

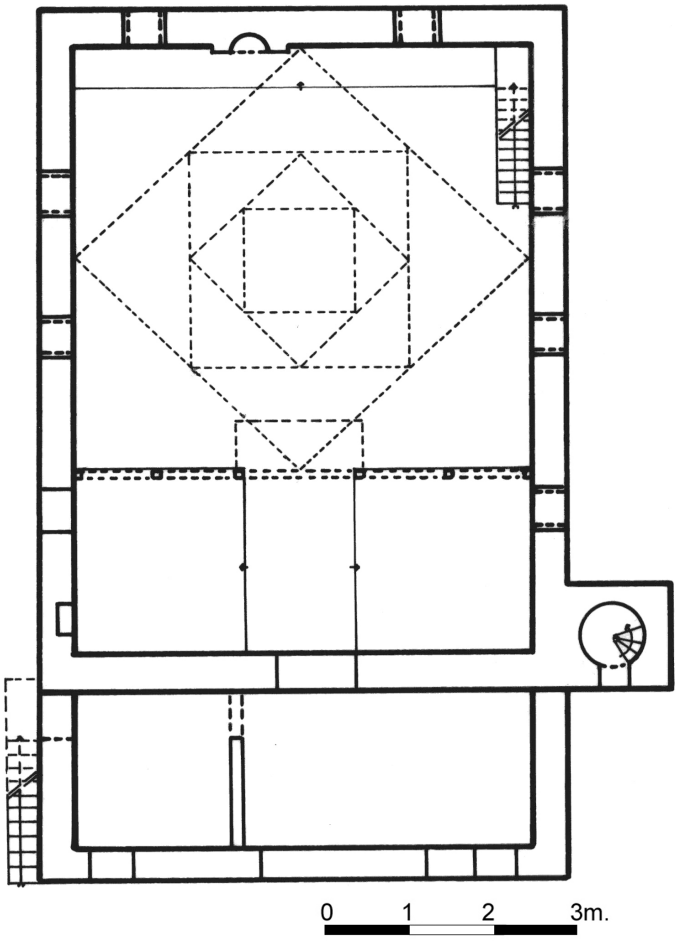
Ek.23

Çizim 28: Kütahya Molla Bey Camii

(G. Akın, 1991, sayfa: 351)

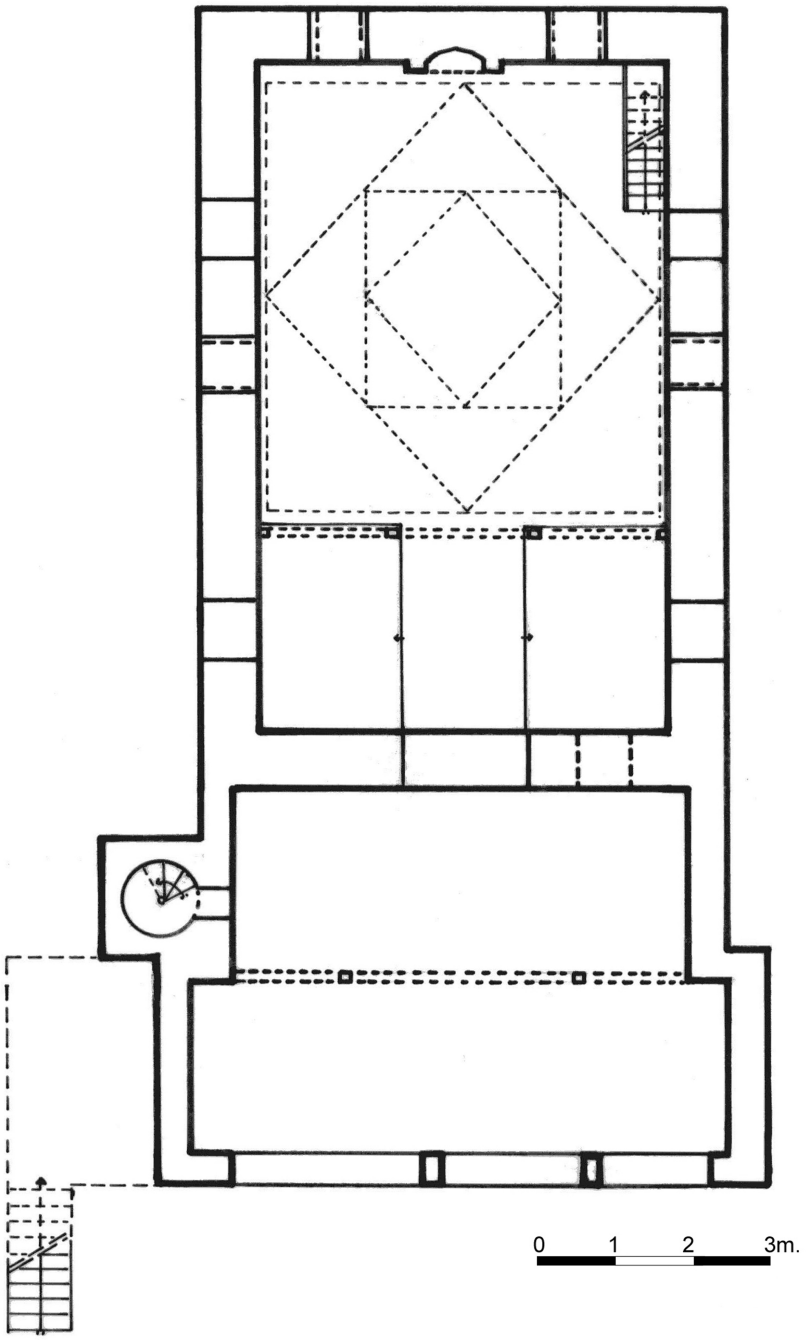
Ek.24

Çizim 29: Sarıcakaya Sarıkaya Köyü Camii

(E. Altınsapan, 2004, sayfa: 191)

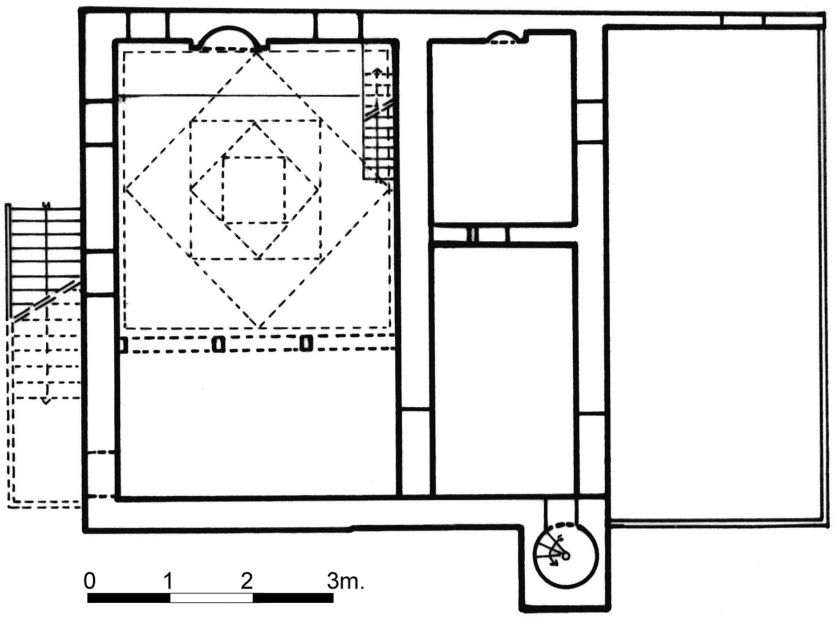
Ek.25

Çizim 30: Sarıcakaya İğdir Köyü Camii

(E.Altınsapan, 2004, sayfa: 205)

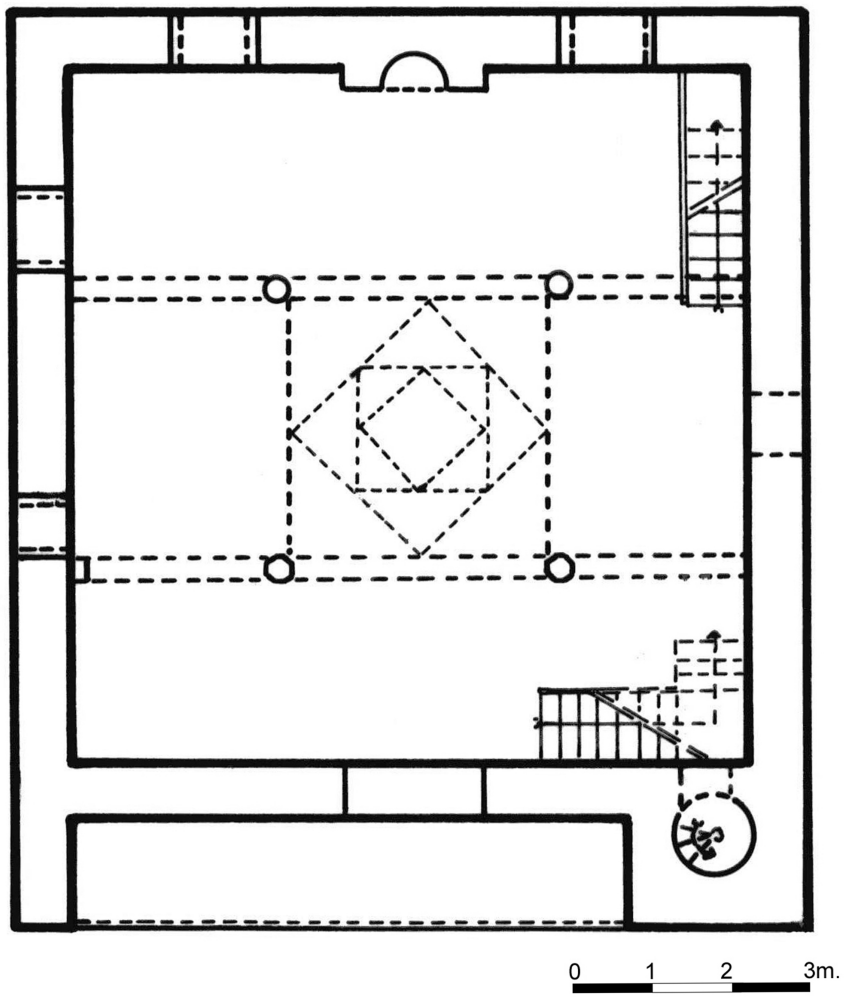
Ek.26

Çizim 31: Sarıcakaya İğdir Köyü Küçük Mahalle Camii

(E. Altınsapan, 2004, sayfa:205)

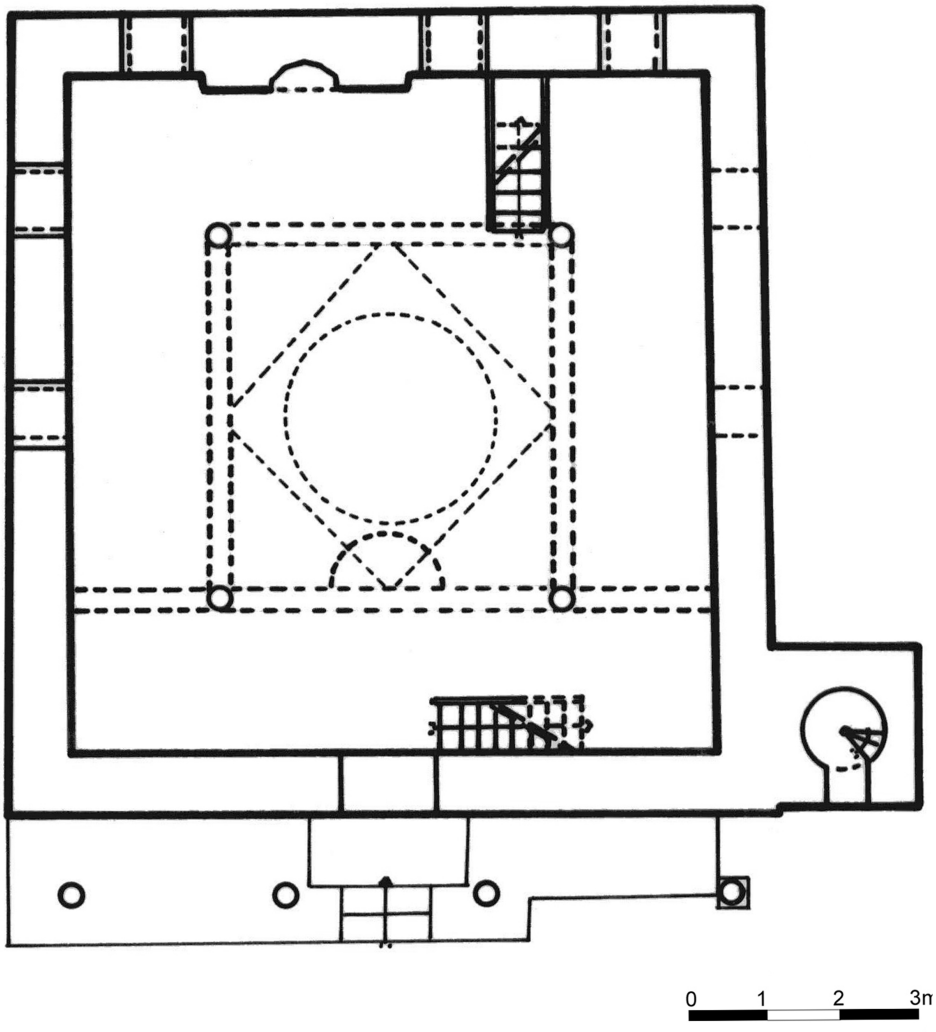
Ek.27

Çizim 32: Günyüzü Dutlu Köyü Camii

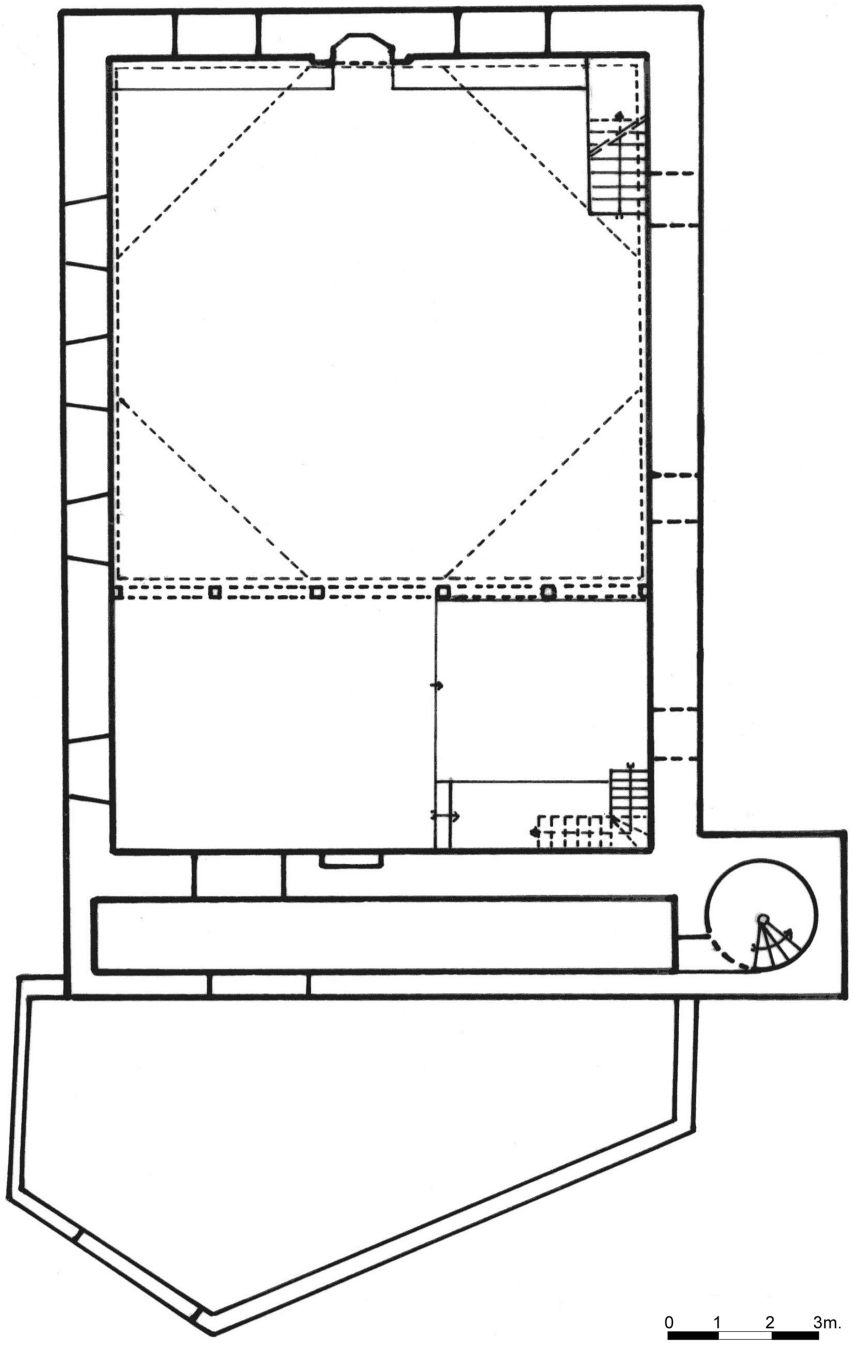
(C. Parla, 2004, sayfa: 50)

Ek.28

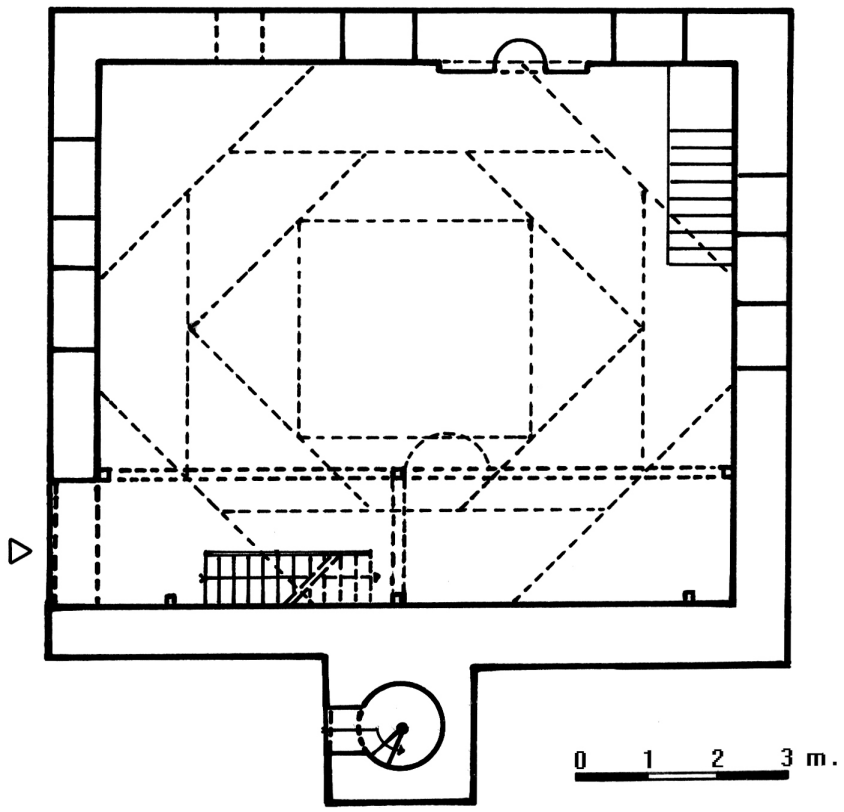
Çizim 33: Günyüzü
Kuzören Köyü Cami-
(C. Parla, 2004, sayfa: 74)

Ek.29

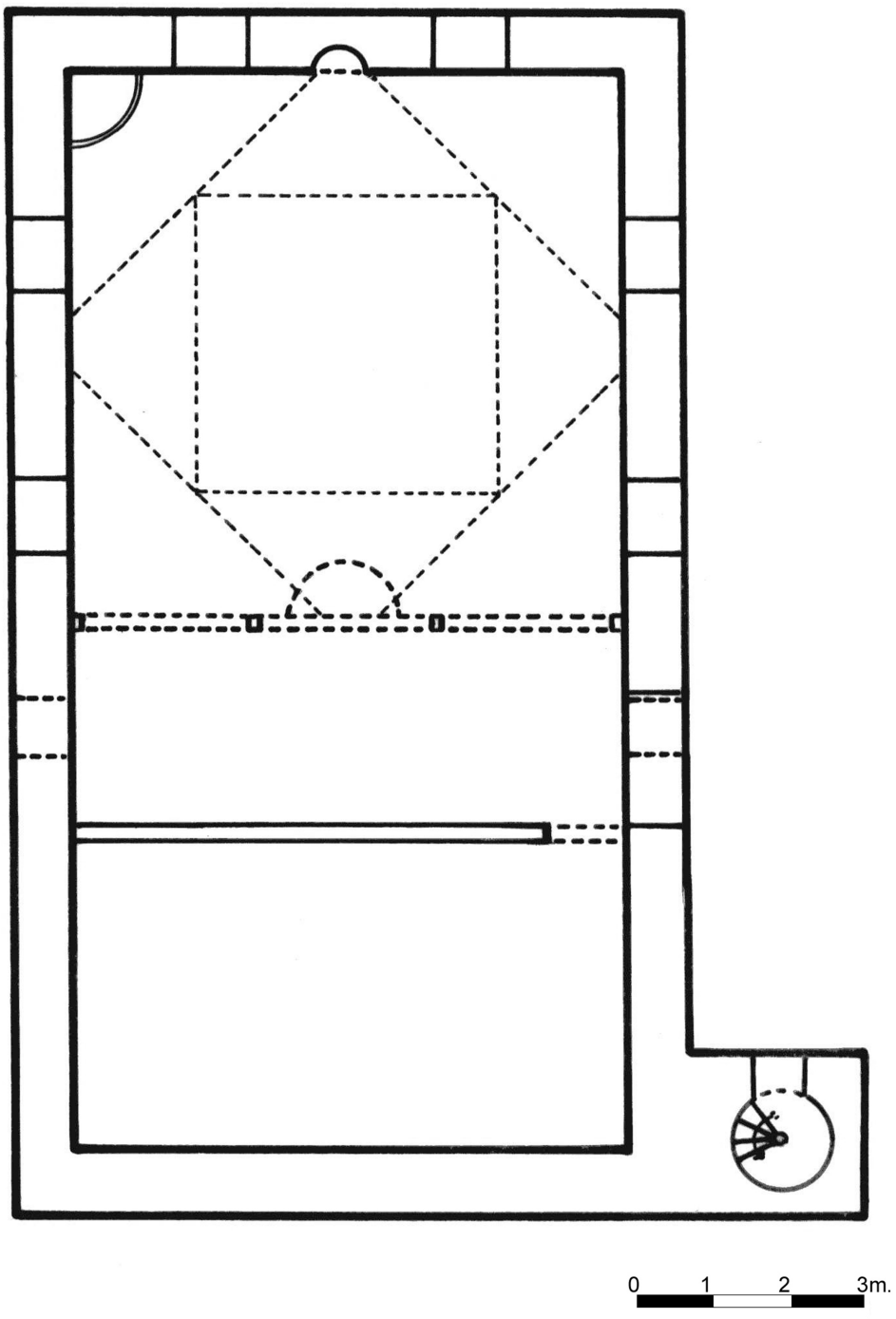
Çizim 34:Sarıcakaya Dağküplü Köyü Camii
(E. Altınsapan, 2004, sayfa: 198)

Ek.30

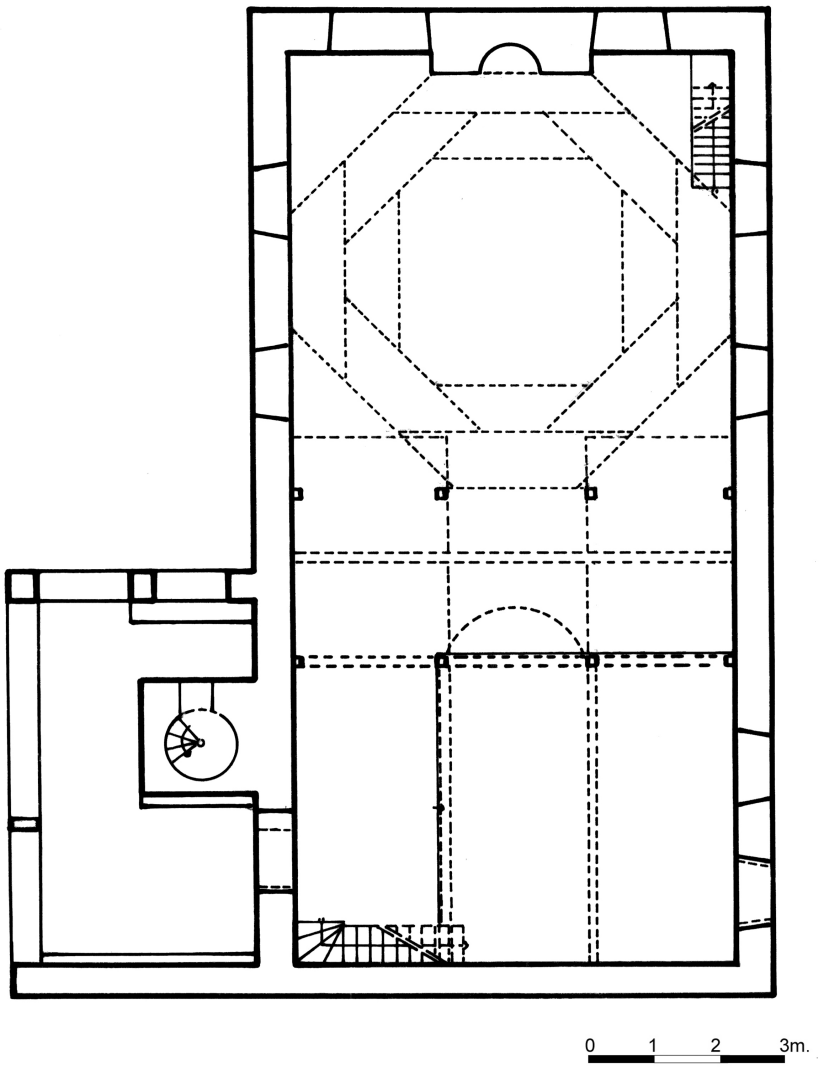
Çizim 35:Sivrihisar Karacakaya Köyü Camii
(C. Parla, 2005, sayfa: 93, çizim:14)

Ek.31

Çizim 36:Mihalıççık Gürleyik Köyü Aşağı Mahalle Camii
(E. Altınsapan, 2004, sayfa: 138)

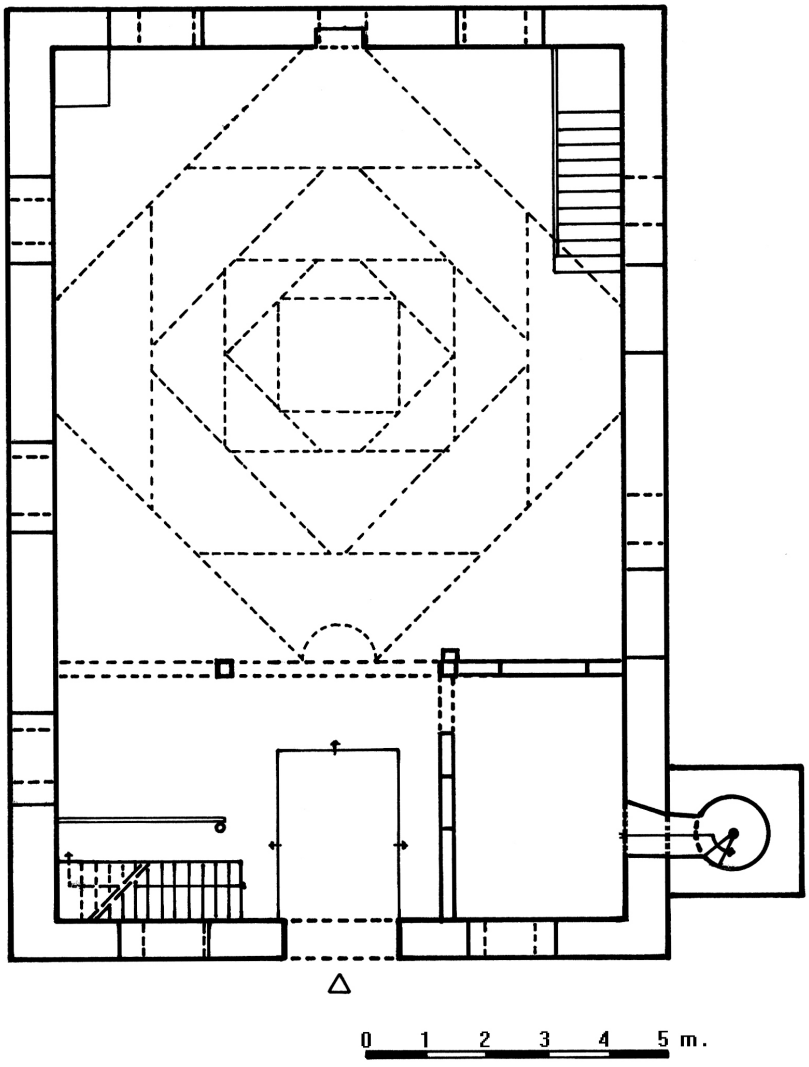
Ek.32

Çizim 37: Mihalıççık Çarşı Camii

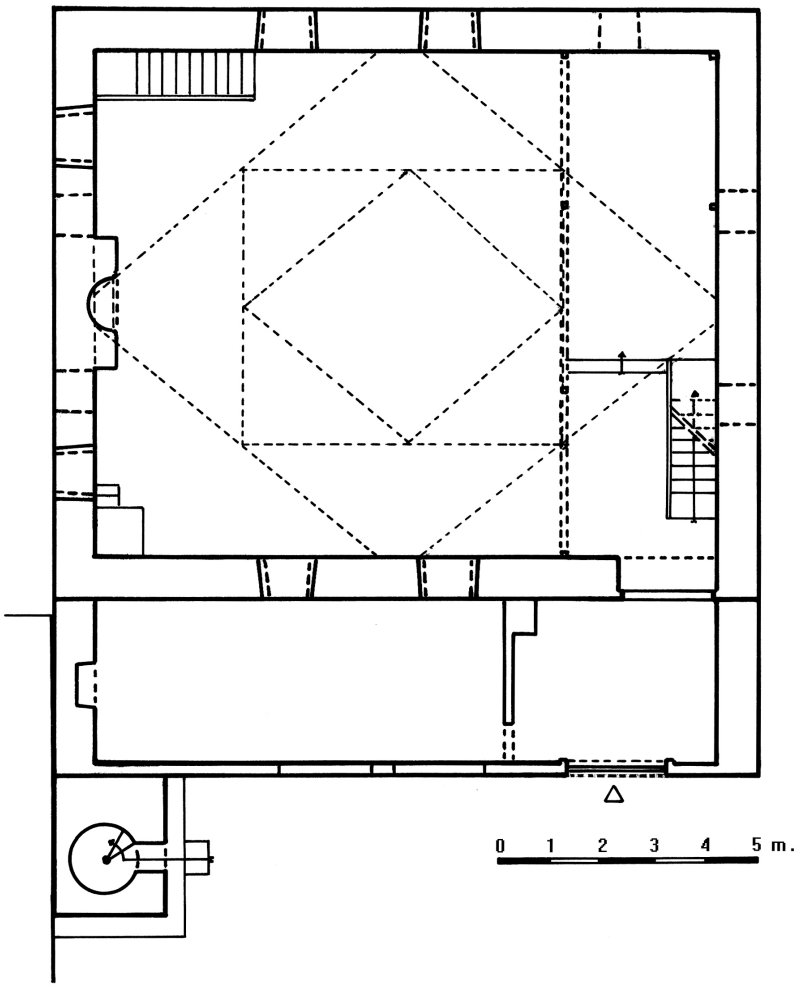
(E. Altınsapan, 2004, sayfa: 104)

Ek.33

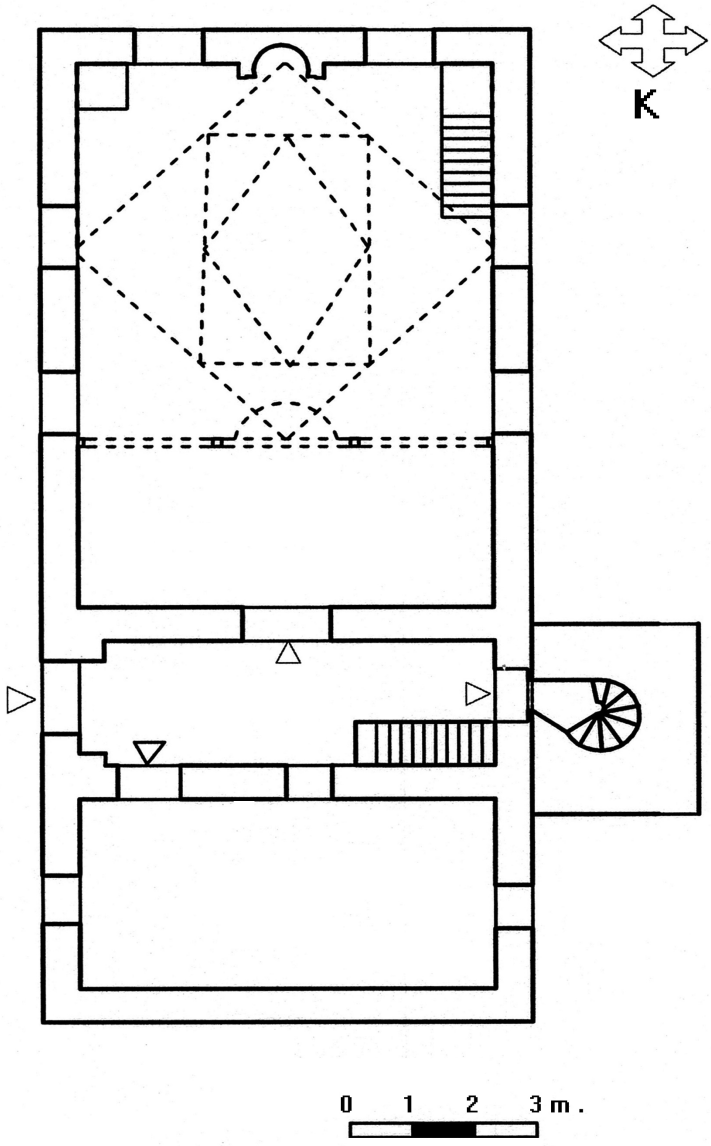
Çizim 38:Sivrihisar Karaburhan Köyü Camii
(C. Parla, 2005, sayfa: 90, çizim:13)

Ek.34

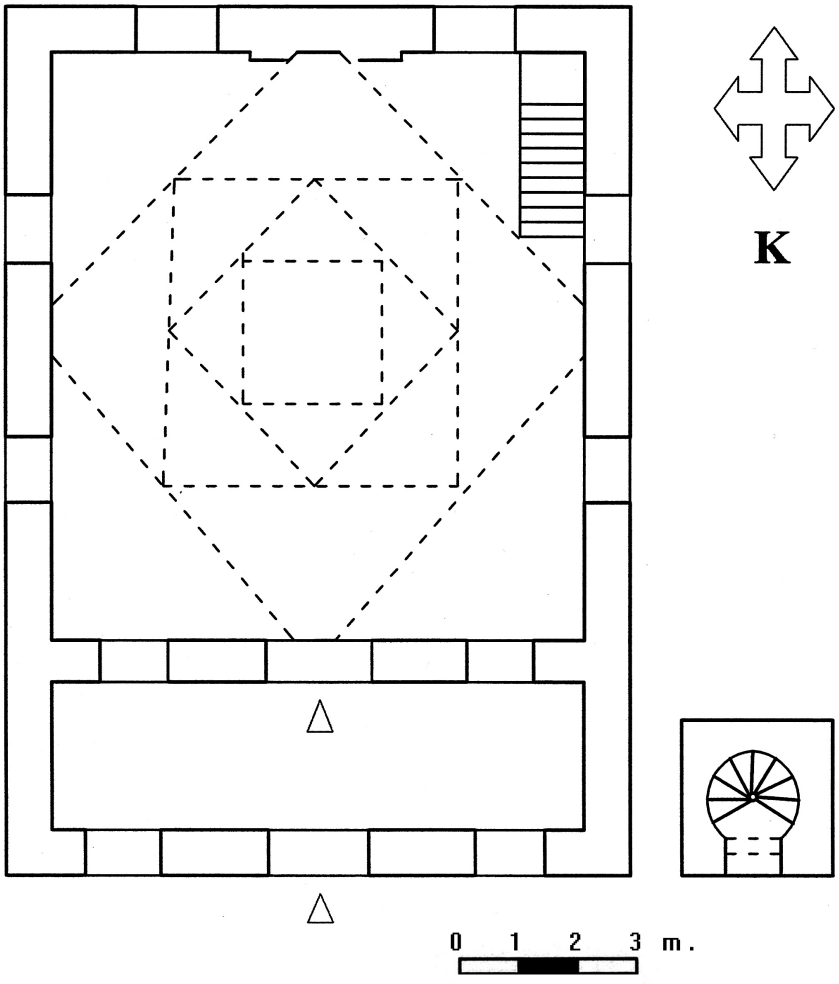
Çizim 39:Sivrihisar Karkın Köyü Camii
(C. Parla, 2005, sayfa: 109, çizim:16)

Ek.35

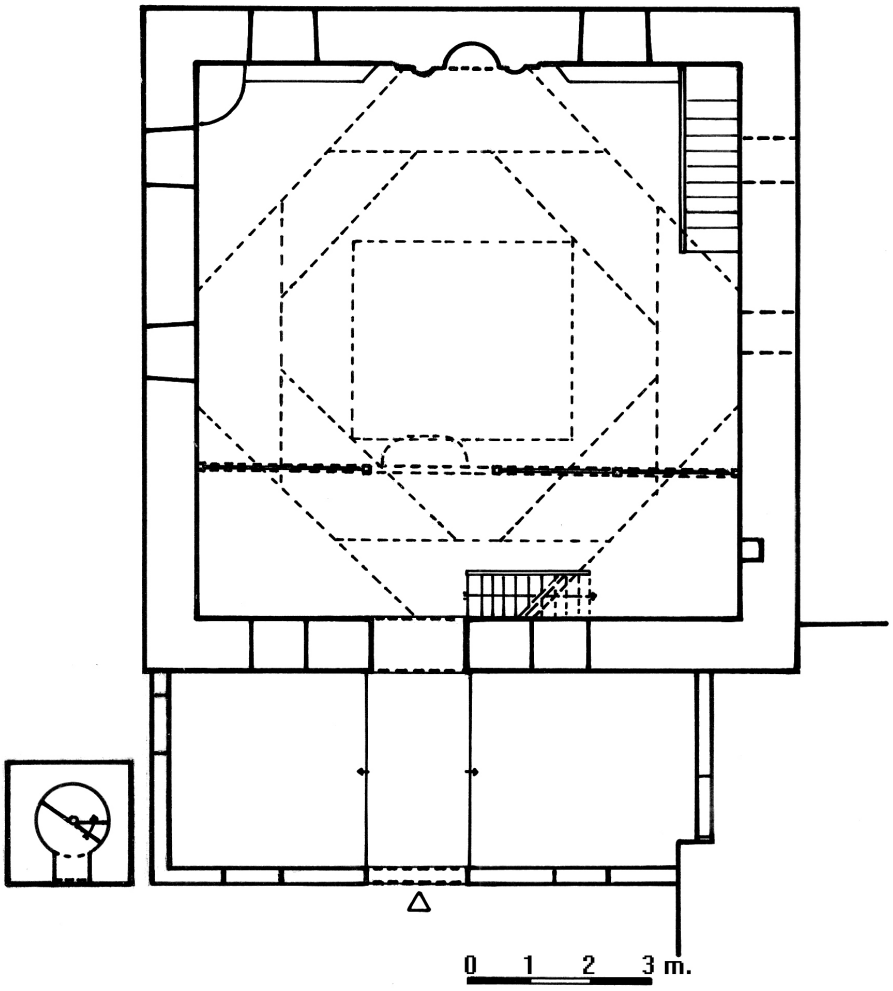
Çizim 40: Yeniköy Köyü Camii

Ek.36

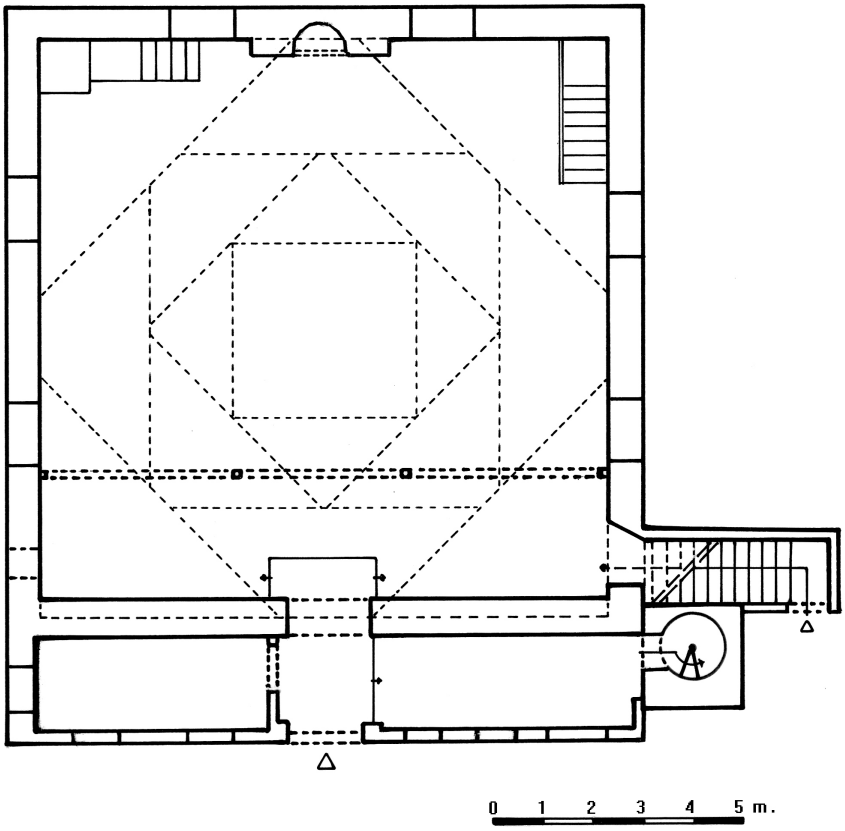
Çizim 41: Kaymazyayla Köyü Camii

Ek.37

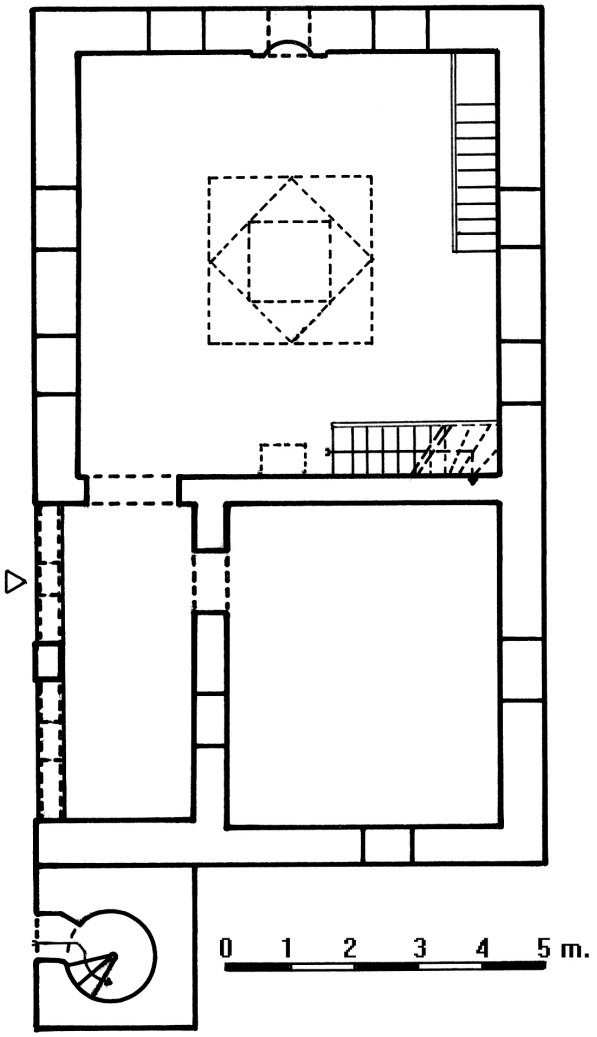
Çizim 42:Sivrihisar Karadat Köyü Camii
(C. Parla, 2005, sayfa: 101, çizim:15)

Ek.38

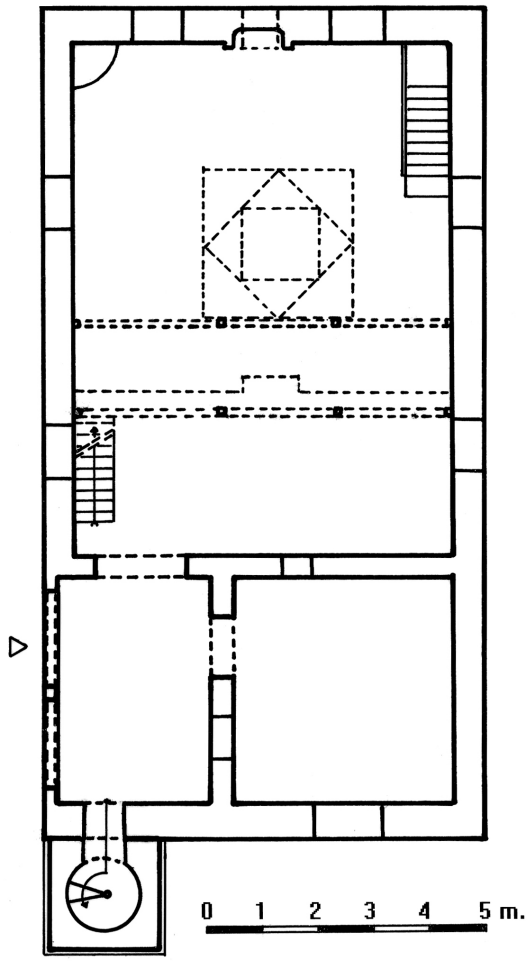
Çizim 43:Sivrihisar Memik Köyü Camii
(C. Parla, 2005, sayfa: 116, çizim:17)

Ek.39

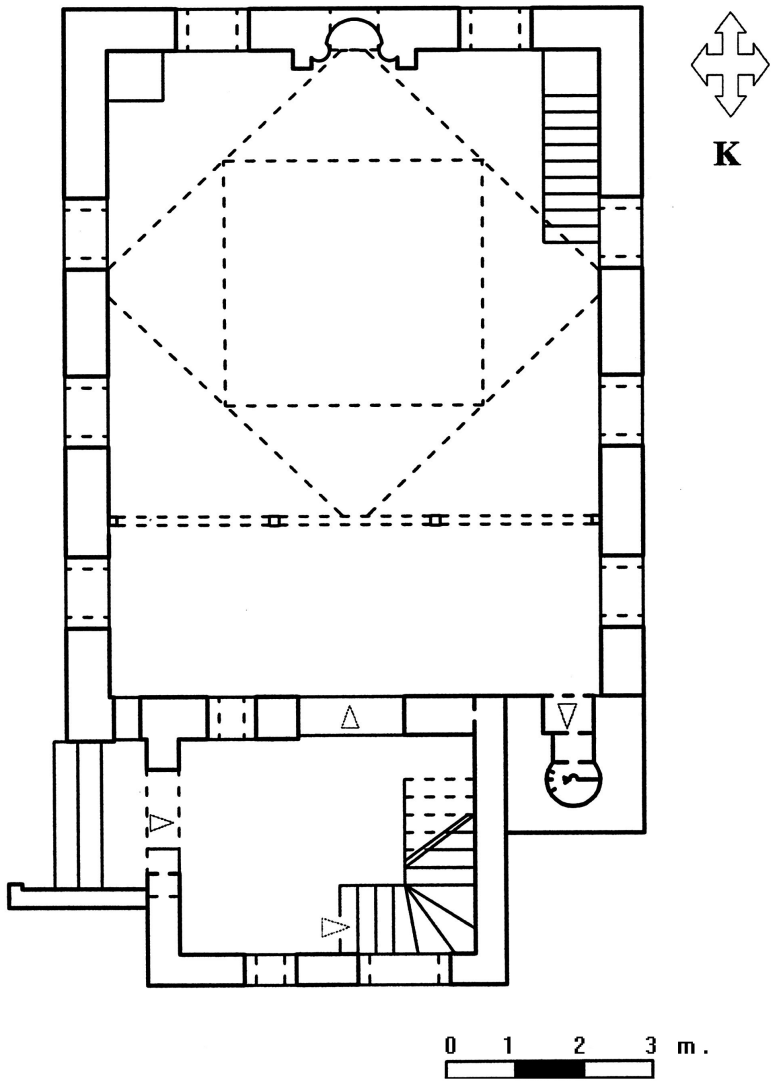
Çizim 44:Sivrihisar Benlikuyu Köyü Camii
(C. Parla, 2005, sayfa: 41, çizim:5)

Ek.40

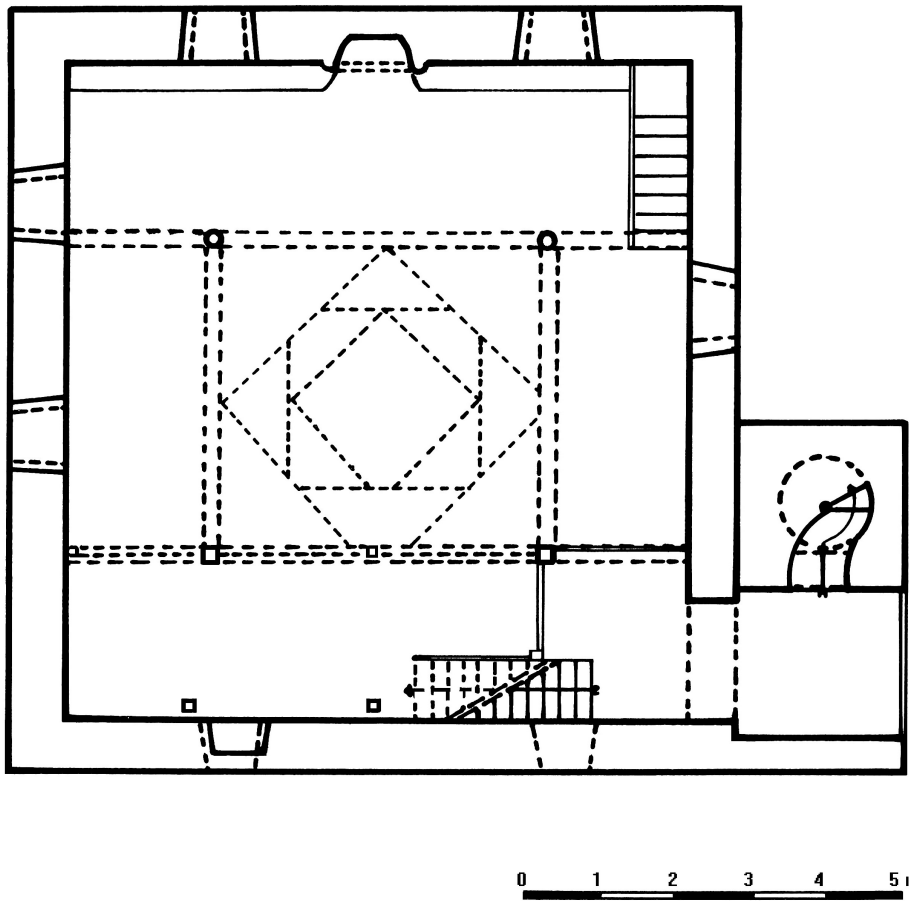
Çizim 45:Sivrihisar Benliyaver Köyü Camii
(C. Parla, 2005, sayfa: 46, çizim:6)

Ek.41

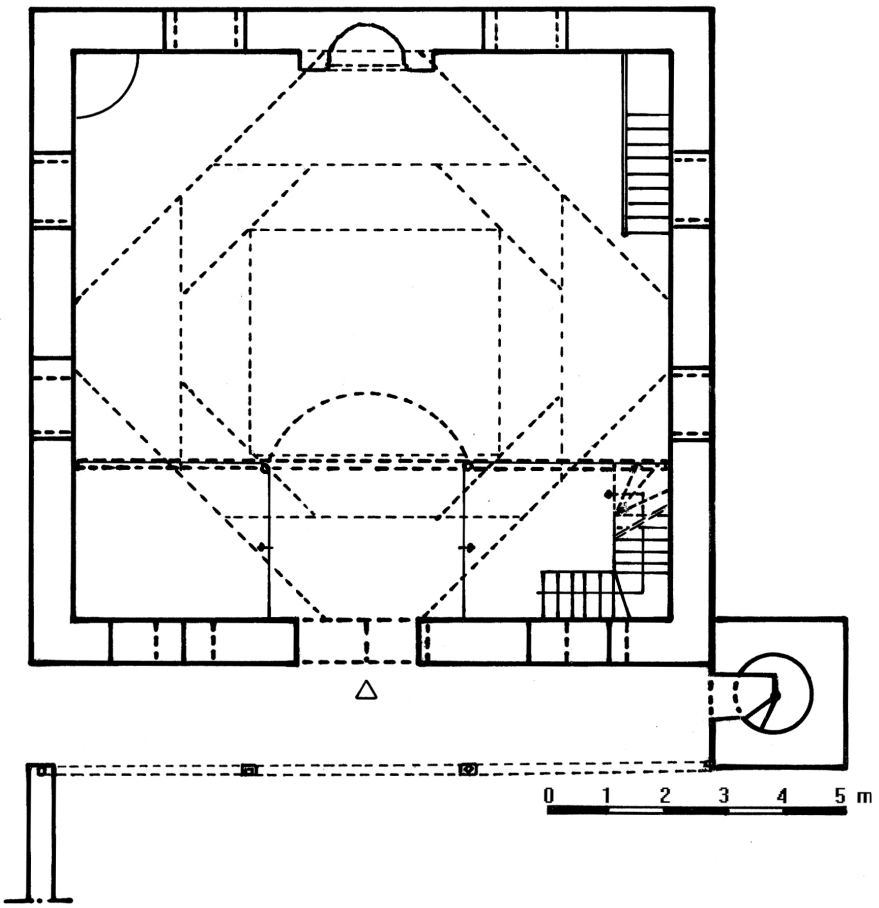
Çizim 46: İsmet Paşa Köyü Küçük Mahalle Camii

Ek.42

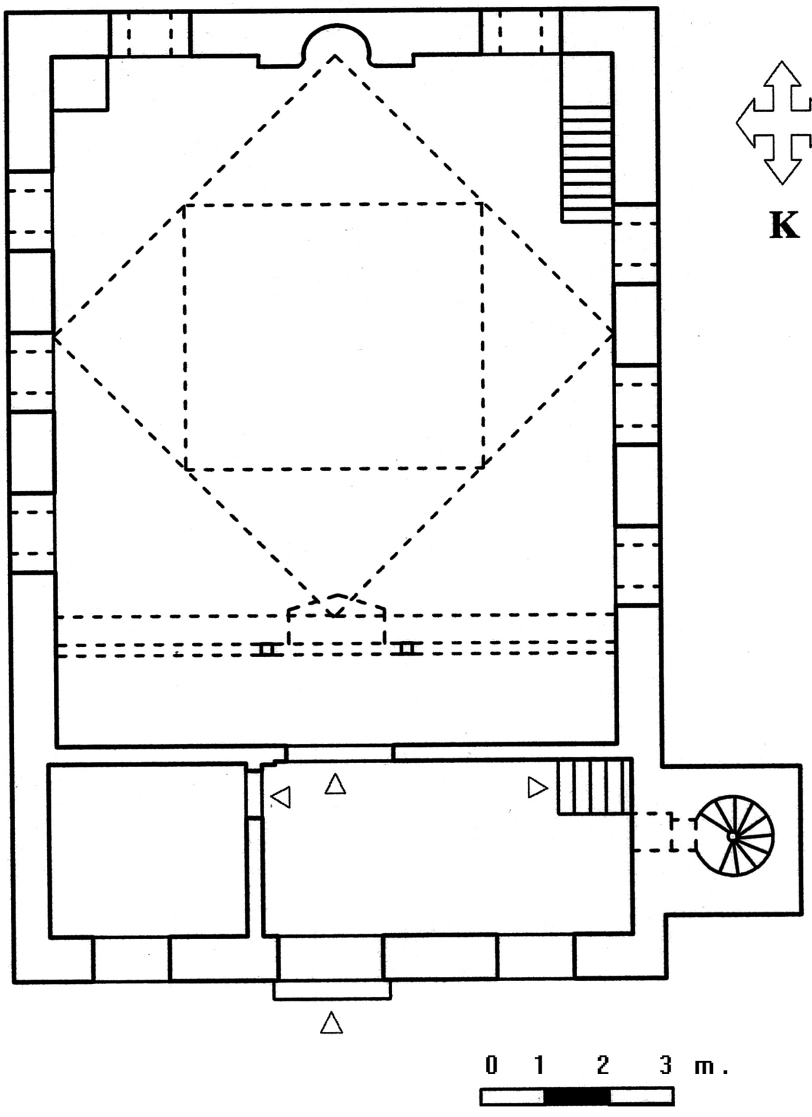
Çizim 47:Sivrihisar Sadıkbağı Köyü Camii
(C. Parla, 2005, sayfa: 129, çizim:19)

Ek.43

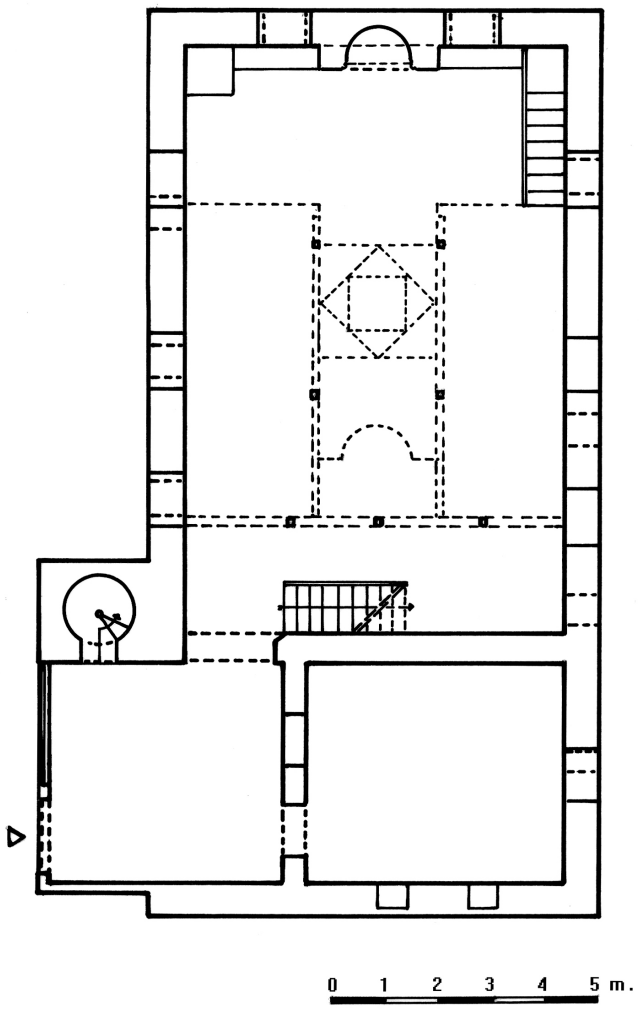
Çizim 48:Sivrihisar Mülk Köyü Camii
(C. Parla, 2005, sayfa: 112, çizim:18)

Ek.44

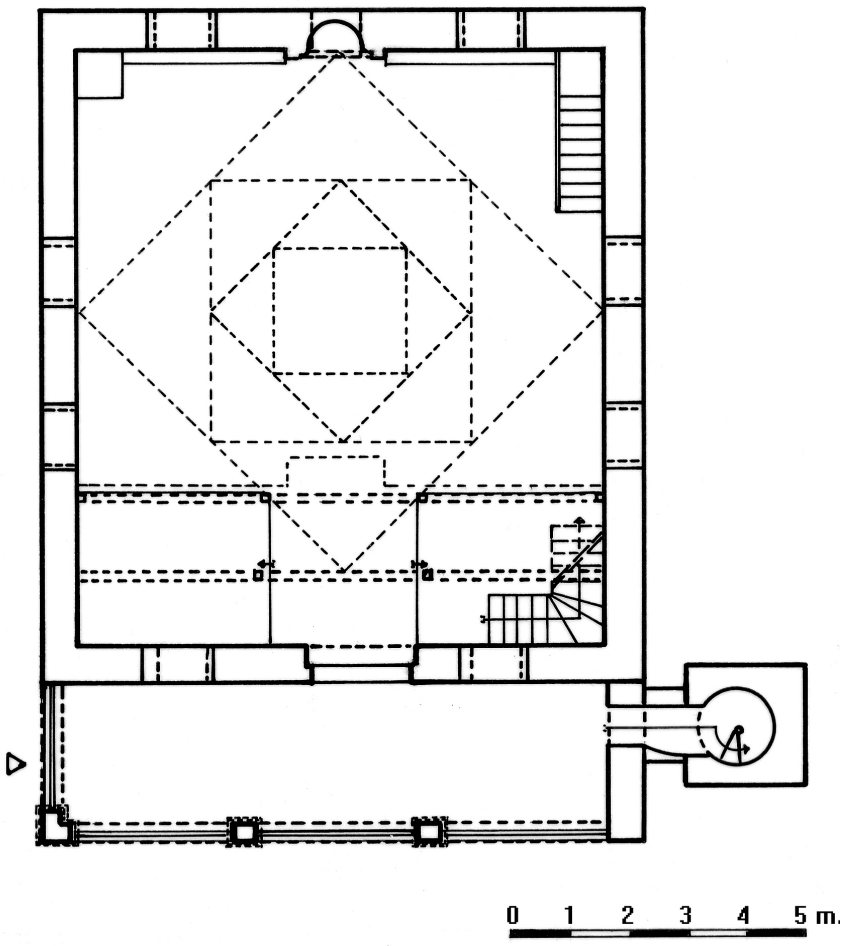
Çizim 49: Hamidiye Köyü Camii

Ek.45

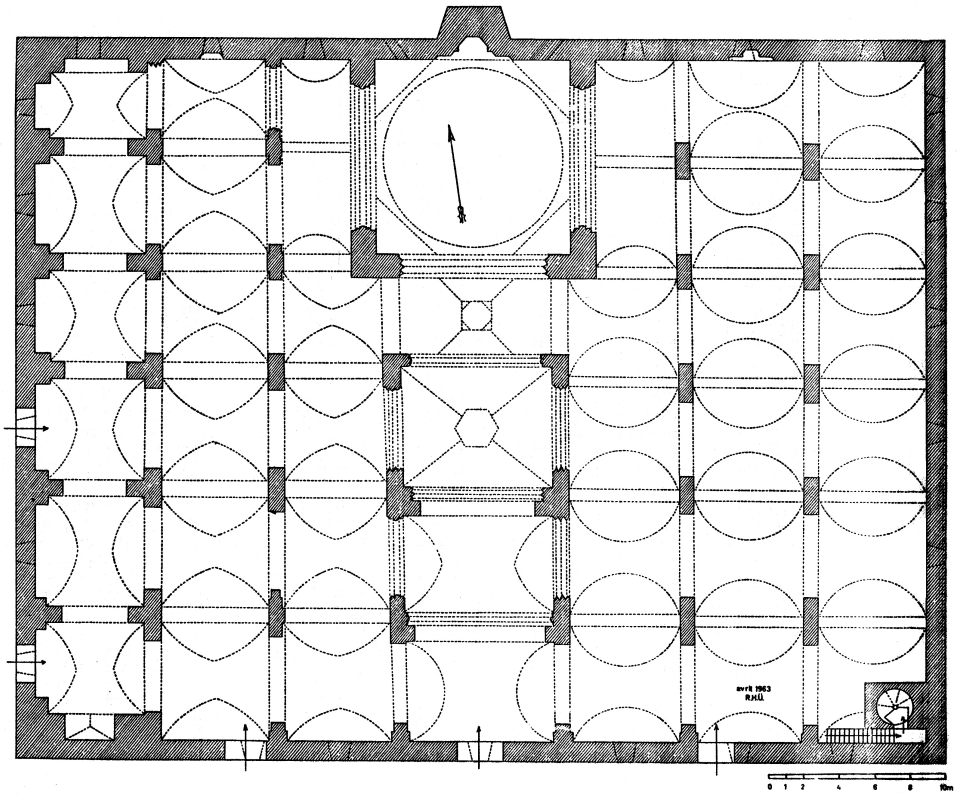
Çizim 50:Sivrihisar Gerenli Köyü Camii
(C. Parla, 2005, sayfa: 78, çizim:11)

Ek.46

Çizim 51:Sivrihisar Çandır Köyü Camii
(C. Parla, 2005, sayfa: 50, çizim:7)

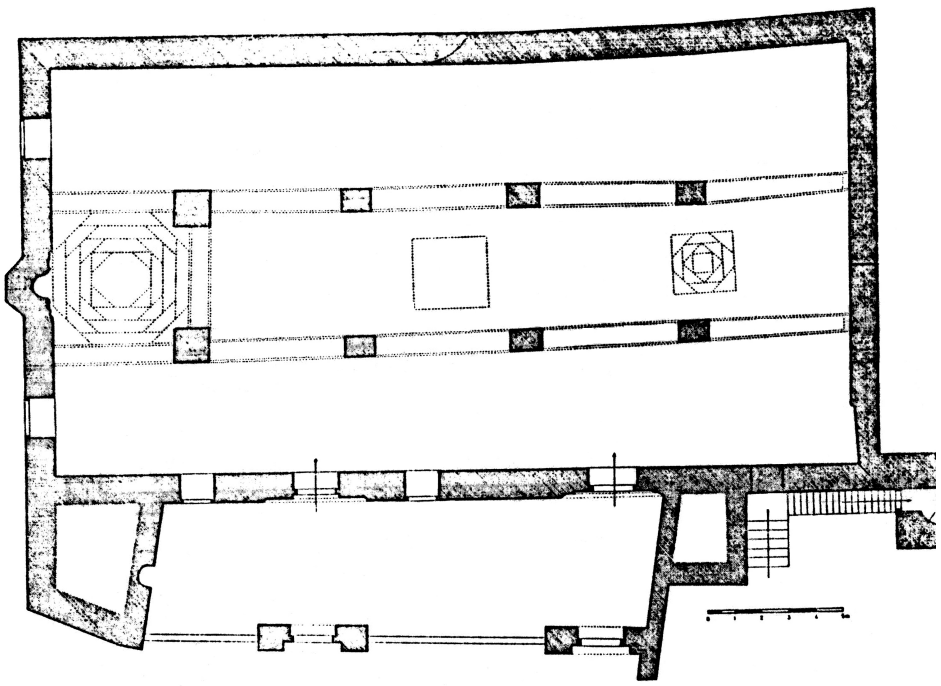
Ek.47

Çizim 52: Erzurum Ulu Camii

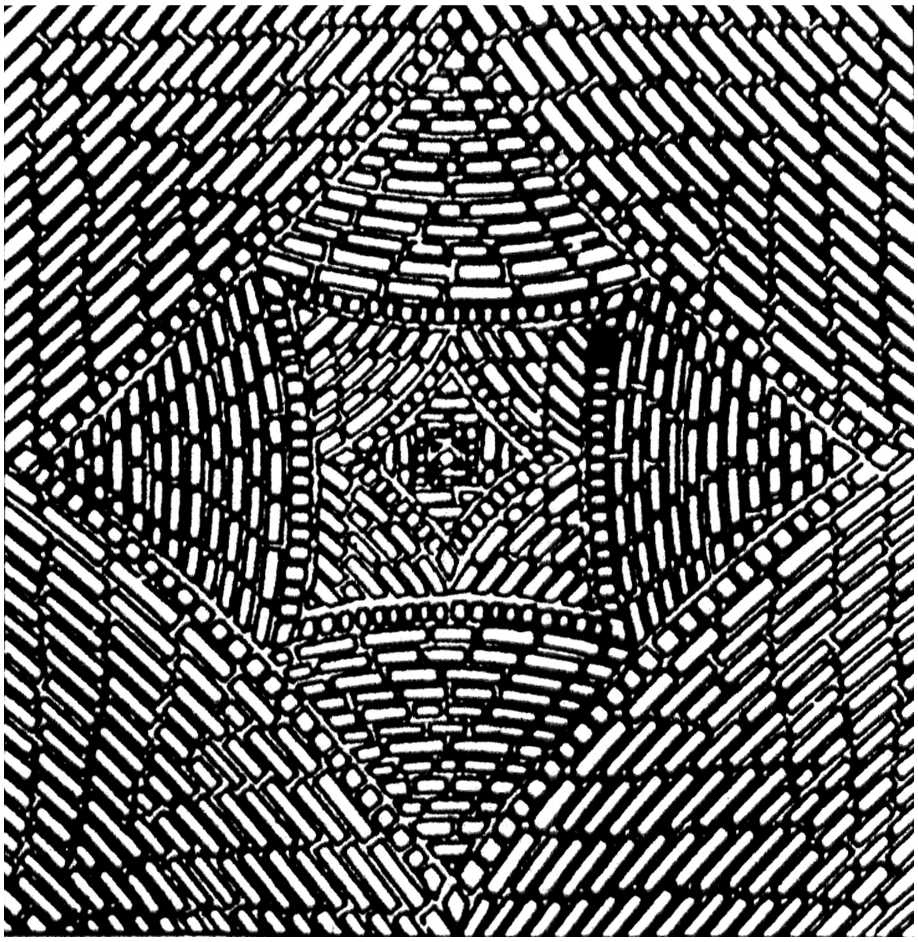
(C. Parla, 2005, sayfa: 233)

Ek.48

Çizim 53: Bayburt Ulu Camii
(R. H. Ünal, 1972, sayfa: 105)

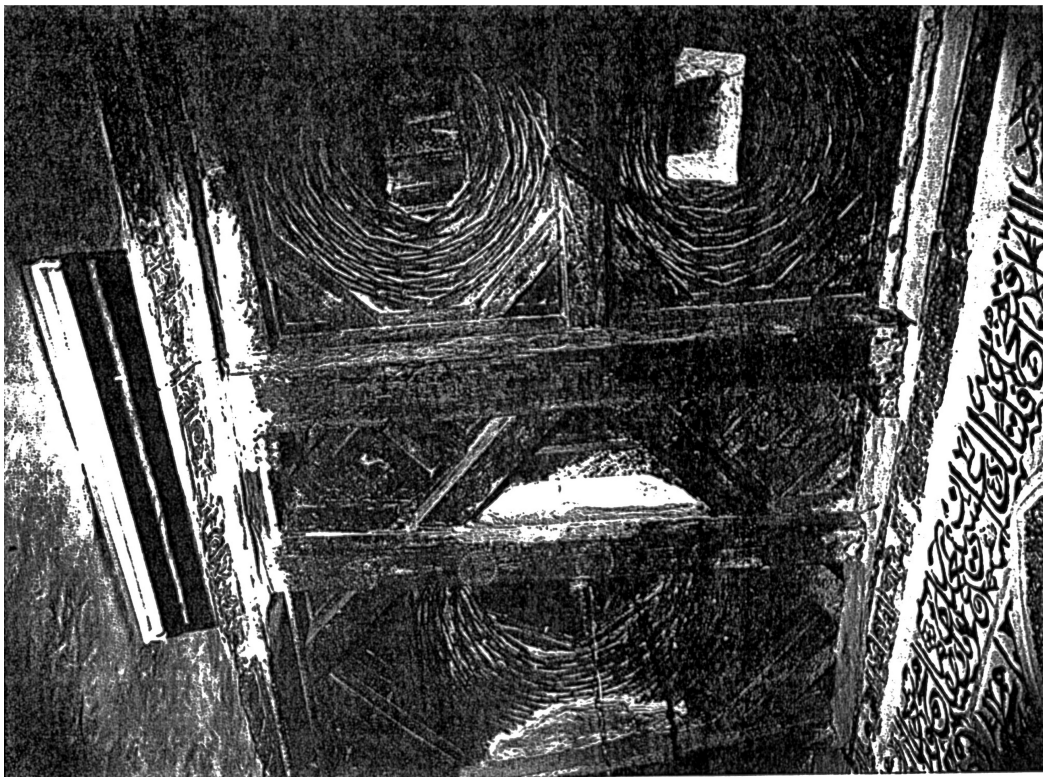
Ek.49

Çizim 54: Sultanhisar Tonoz Örgüsü

(İ Aktuğ Kolay, 1999, sayfa: 86)

Ek.50

Resim: Sanaa Camii Mihrap Önü Tavanı

(R. B. Serjeant-R. Lewcook, 1983, sayfa: 338)

KAYNAKÇA

Akın, Günkut. "Doğu ve Güneydoğu Tarihsel Ev Tiplerinde Anlam". basılmamış doktora tezi. İTÜ Mimarlık Fakültesi. İstanbul. 1983.

----------**Asya Merkezi Mekân Geleneği**. Birinci Basım. Ankara:1990.

----------"Tüteklikli Örtü Geleneği: Anadolu Tarikat Yapılarında Tüteklikli Örtü" **Vakıflar Dergisi** XXII, Ankara: 1991.

----------"Doğu ve Güneydoğu Anadolu'nun Geleneksel Mimarlığında İki Tarihsel Ev Tipi: Bindirme Kubbeli ve Tüteklikli Evler" **Tarihten Günümüze Anadolu'da Konut ve Yerleşme**. İstanbul:2000.

----------"Türk Mimarlığında Yükseltilmiş Mekân", **Vakıflar Dergisi**, sayı: XIX. Ankara.

Akok, M. "Hacıbektaşi Veli Mimari Manzumesi", **Türk Etnografya Dergisi X**. (1967). Ankara. 1968.

Aktemur, A. Murat. "İspir'de İki Selçuklu Eseri: Kale Mescidi ve Çarşı Camii" **Ortaçağ'da Anadolu Prof. Dr. Aynur Durukan'a Armağan**. Ankara: 2002,

Aktuğ, İlknur. "Batı Anadolu 14. Yüzyıl Beylikler Mimarisinde Yapım Teknikleri" Basılmış Doktora Tezi. İstanbul: İ.T.Ü. Matbaası. 1991.

Altınsapan, Erol ve Canan Parla. **Eskişehir, Selçuklu ve Osmanlı Yapıları I.** Birinci Basım. Eskişehir: Edebiyat Fakültesi Anadolu Üniversitesi Yayınları. 2004.

Altun; Ara. **Kütahya'nın Türk Devri Mimarisi.** İstanbul. 1981–1982.

Arık, Rüçhan. "Erzurum'da İki Cami" , **Vakıflar Dergisi VIII**. Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları. 1969.

Arık, Remzi Oğuz. "Karalar Hafriyatı" **Türk Arkeoloji ve Etnografya Dergisi**. Sayı:11. İstanbul: Devlet Matbaası. 1934.

Arpat, Atilla. "II. Selim Türbesi'nin Planında Oranlar ve Nümerik Sembolizm", **Dokuzuncu Milletlerarası Türk Sanatları Kongresi Bildiri Özetleri.** Cilt:1. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları. 1995.

Aydın, Mehmet. "Şamanizmin Eski Türk Dini Hayatı ile İlişkisi" **XI. Türk Tarih Kongresi 5–9 Eylül 1990.** Ankara: 1994.

Aytekin, Osman. "Artvin ve Çevresindeki Türk İslam Eserleri Yüzey Araştırması, 1998", **17. Araştırma Sonuçları Toplantısı, 24–28 Mayıs 1999.**Ankara: Kültür Bak. Milli Kütüphane Basımevi. 2000.

Babınger, F. **Hans Dernswam's Tagerbuch einer Reise Nach Konstantionel und Kleinasien**. München. 1923.

Bayat, Fuzuli. **Türk Şaman Metinleri (Efsaneler ve Memoratlar)**. Birinci basım. Ankara: Piramit Yayıncılık. 2004.

Buluç, Sevim. "Belevi Mezar Anıtı", **7. Türk Tarih Kongresi. I. Cilt. 25–29 Eylül 1970**. Ankara. 1972.

Cezar, Mustafa. **Anadolu Öncesi Türklerde Şehir ve Mimarlık**. İstanbul. 1977.

Chang, K. **The Archeology of Ancient China**. Londra. 1986.

Chmelnizkij, Sergej "Orta Asya Mimarisinde Kaybolan Bir Form Üstüne" , **Sanatın Ortaçağı**. Birinci Basım. İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 1997.

Çakıroğlu, Necdet. **Kayseri Evleri**. İstanbul. 1952.

Çaycı, Ahmet. **Anadolu Selçuklu Sanatı'nda Gezegen ve Burç Tasvirleri**. Birinci basım. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi., 2002

Çelikkanat; Fikret. **Eskişehir.** Eskişehir: 1981.

Demus-Quatamber, M. **Etruskische Grabarchitektur.** Baden Baden. 1958.

Deniz, Bekir. "Belgeler Işığında Aksaray- Melik Mamud Gazi Hangahı veya "Darphane" Diye Bilinen Yapının Tarihlendirilmesi", **Sanat Tarihi Dergisi VIII.** İzmir: Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları. 1996.

----------"Aksaray-Melik Mahmud Gazi Hangahı (Darphane Kazısı)" **I. Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazıları Sempozyumu, 9–11 Nisan 1997, Sanat Tarihi Dergisi IX,** İzmir Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.1998.

Dürüst, M.K. "Varna'da Akyazılı Sultan Tekkesi" **Vakıflar Dergisi XX.** Ankara: 1988.

Diez, Ernst. **Islamische Baukanan in Churasan**. Hagen. 1923.

Eldem, Sedat Hakkı. **Türk Evi Plan Tipleri**. İstanbul. 1958.

Esin, Emel. "Türk Kubbesi (Göktürklerden Selçuklulara Kadar)", **Selçuklu Araştırmaları Dergisi.** Konya: 1971

---------- "Tengrilik" (Türklerde Gök Tapınağına Dair). **Sanat tarihi Yıllığı XII.** 1982

---------- "Kün- Ay" (Ay-yıldız motifinin proto Türk devrinden Hakanlılara kadar ikonografisi). **7. Türk Tarih Kongresi. I. Cilt. 25-29 Eylül 1970**. Ankara. 1972.

Erdmann, Kurt. **Das İranische Feuerheiligtum**. Leipzig. 1941.

Erken, S. **Türkiye'de Vakıf Abideler ve Eski Eserler**. Cilt:2. Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları. 1977.

Esin, Emel. "İslamiyetten Önceki Türk Kültür Tarihi ve İslama Giriş", **Türk Kültürü El Kitabı II**. İstanbul. 1976.

Fıratlı, Nezih. "Kısa Arkeolojik Haberler", **İstanbul Arkeoloji Müzeleri Yıllığı.** Sayı: 13-14. İstanbul: M.E.B. Basımevi.1967.

Fıscher, Klaus. **Dächer, Decken und Gewölbe Indischer Kultstäetten und Nutzbauten**. Wisebaden. 1974.

Ghırschman, R. **Iran, Parther und Sasanıdes**, München: 1962.

Grakow, B. N. **Die Styken**, Berlin. 1970.

Grjasnow, M. **Südsibirien**. Genf. 1970.

Gökoğlu, Ahmet. **Paphlagonia I.** Kastamonu. 1952.

Güreşsever, G. A. Altun. "Bayburt Köylerinde Türk Mimari Eserleri", **İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Yıllığı III**. İstanbul. 1969–1970.

Hotan, H. "Erzurum Evleri", **Arkitekt**. Sayı: 181–182. İstanbul. 1947.

İlter, Fügen. "Sivrihisar Araştırmaları", **Anadolu XIX**. (1975–76). 1980.

İnan, Abdülkadir. **Tarihte ve Bugün Şamanizm: Materyaller ve Araştırmalar**. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi. 2000.

İşcan, Nejat. **Eskişehir Tarihi Camileri Medreseleri**. Birinci Basım. Eskişehir: İşcan Yayınları. 2004.

……..**Fotoğraflarla Mahmudiye**. Eskişehir: 2000.

Kademoğlu, Osman. "Şarkışla Yöresinde Ortabacalı Evler", **I. Uluslararası Türk Folklor Kongresi Bildirileri,** cilt:5 (Etnografya). Ankara: Kültür Bakanlığı Milli Folklor Araştırma Derneği Yayınları. 1977.

Kafesoğlu, İbrahim. **Eski Türk Dini.** Ankara. 1986.

Kalafat, Yaşar. **Altaylar'dan Anadolu'ya Kamizm Şamanizm**. Birinci Basım. İstanbul: Yeditepe Yayınevi. 2004.

Karpuz, Haşim. "Erzurum Kümbet Köyünde Yer Alan İki Yapı", **Vakıflar Dergisi XX.** 1988.

---------- **Türk İslam Mesken Mimarisinde Erzurum Evleri.** Ankara. 1993.

---------- **Rize**, , Birinci Basım. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1992.

Kasper, S. "Der Tumulus von Belevi (Grabungsbericht)", **Beiblatt der Jaheshefte des OAI in Wien 51**. 1976–77.

Kaygusuz, İsmail. **Onar Dede Mezarlığı ve Şeyh Hasan Oner**, İst, 1983

Khatchatrıan, A. **L'Architecture Armeniénne du IV- au VI- Siecle**. Paris. 1971.

Konyalı İ. H. **Abideleri ve Kitabeleri ile Erzurum Tarihi**. İstanbul. 1960.

Koşay, Hamit Zübeyir. "Yapı İle İlgili Sözler", **Yıllık Araştırmalar Dergisi II**. (1957) 1958.

----------"Bektaşilik ve Hacı Bektaş Tekkesi" **Türk Etnografya Dergisi X**. (1967). Ankara. 1968.

Köymen, M. A. "Alp Arslan Zamanı Türk Evi", **Selçuklu Araştırmaları Dergisi 3**. (1971)

Kuban, Doğan. **Batıya Göçün Sanatsal Evreleri**. Birinci Basım. İstanbul: Cem Yayınevi. 1993.

Kuran, Abdullah. "Anadolu'da Ahşap Sütunlu Selçuklu Mimarisi", **Malazgirt Armağanı.** Ankara. 1972.

Le Coq, A. V. **Bilderatlas zur Kunst und Gesichte Mittel Asiens**. Berlin. 1925.

----------**Vond Land und Leuten in Ost- Turkıstan**. Leipzig. 1928.

----------**Auf Hellas Spuran in Ostturkıstan**. Leipzig. 1926.

Levin, M.G. ve L.P. Potapov. **The Peoples of Siberia**. Chicago. 1964.

Lynch, H. F. B**. Armenia, Travels and Studies**. Cilt:2. London. 1901.

Mango, C. "The Monastery of St. Abercius at Kurşunlu (Elegmi) in Bithinya" **Dumbarton Oaks Papers.** Sayı: 22. 1968.

Mansel, A.M. **Trakya- Kırklareli Kubbeli Mezarları ve Sahte Kubbe ve Kemer Problemi**, Ankara, 1943.

Masson, V.M. **Das Land der Tausend Städte**. München. 1982.

Naumann, Rudolph. **Eski Anadolu Mimarlığı**, Ankara, 1975.

Neubauer, Edith. **Altgeorgische Baukunst**. Verlag Anton Schroll- Co. Wien und Munch. 1976.

Noyan, B. **Hacıbektaş'ta Pirevi ve Diğer Ziyaret Yerleri**. İzmir: 1964.

Oğuz, Burhan. **Türkiye Halkının Kültür Kökenleri, Teknikleri, Müesseseleri, İnanç ve Adetleri 3. İnşa, Isıtma ve Aydınlatma Teknikleri.** İstanbul: 2001.

----------**Türkiye Halkının Kültür Kökenleri, Teknikleri, Müesseseleri, İnanç ve Adetleri 3.** İstanbul: 1976.

Ögel, Semra. "İstanbul'da 19. Yüzyılın Sekizgen Camileri" **Sanat Tarihinde Doğudan Batıya Sempozyumu Bildirileri**. İstanbul: 1989.

Önge, Yılmaz. "Selçuklularda ve Beyliklerde Ahşap Tavanlar", **Atatürk Konferansları 1971–1972.** Ankara. 1975.

Ötüken, Y. A. Durukan, H. Acun, S. Pekak. "H. Aberkios Manastırı Kilisesi" **Türkiye'de Vakıf Abideler ve Eski Eserler**. Cilt: IV. Ankara. 1986.

Özbek, Yıldıray. "Doğu- Batı Kavşağında Bir Osmanlı Yapısı: Milas Firuz Bey Zaviyesi", **Prof. Dr. Zafer Bayburtluoğlu Armağanı.** Sanat Yazıları. Kayseri:2001.

Parla, Canan. **Sivrihisar Bindirme Tavanlı Camiler**. Birinci Basım. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları. 2005.

Pope, A.U. **A Survey of Persian Art**, cilt: II. London and New York. 1939.

Ruben, W. "Kırşehir'in Dikkatimizi Çeken Sanat Abideleri", **Belleten**, XI/1947.

Sakaoğlu, N. **Divriği'de Ev Mimarisi**. Birinci Basım. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi. 1978.

Serjeant, R. B. ve R. Lewcock. **San'a, an Arabian Islamıc City**, London. 1983.

Schıppmann, K. **Die İranischen Feuerheiligtümer**, Berlin. 1971.

Soper, A.c. "The Dome of Heaven in Asia" **The Art Bulletin.** Sayı: 29/ 4, 1947.

Sözen, M.- Uğur Tanyeli. **Sanat Kavram ve Terimleri Sözlüğü**. Dördüncü Basım. İstanbul: Remzi Kitabevi. 1996.

Sözer, A.N. "Şıh Köyü'nün Mesken Tipleri Haritası", **Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Araştırma Dergisi**, sayı:4. Erzurum. 1972.

Strzygowski, J. **Asiens Bildende Kunst In Stıchproben, Ihr Wesen und Ihre Entwicklung**. Ausburg. 1930.

Tanyeli, Uğur. "Geç Ortaçağ'da Türkiye'ye Batı'dan Bir Mimari Eleman Transferi: Bacalı Ocak", **Uluslararası Sanatta Etkileşim Sempozyumu.** Ankara: İş Bankası. 2000.

Tezcan, Erhan. **Mahmudiye İlçesi**. Eskişehir: 1982.

Tokgöz, D. "Iğdır Tümülüs Kazısı Raporu", **Türk Arkeoloji Dergisi**, sayı: XXII–2. (1975).

Tschubınaschwılı, G. **Der Georgische Hausbau**, 1–2–3–4. Tiflis. 1924–1927.

Urfalıoğlu, Nur. "Amerika Birleşik Devletleri'nin Güneyindeki Kızılderili Sanatı İle Anadolu Sanatının Mimari Ve Küçük El Sanatlarındaki Bağlantıları", **Uluslararası Sanatta Etkileşim Sempozyumu.** Ankara: İş Bankası. 2000.

Uysal, H. "Gariplikler Beldesi: Kütahya'nın İnköyü". **Cumhuriyet Gazetesi**. (29.04.1982).

Ülgen, A.S. "Kırşehir'de Türk Eserleri", **Vakıflar Dergisi II.** Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları. 1942.

Ünal, R.H. "Erzurum İli Dahilindeki İslami Devir Anıtları Üzerine Bir İnceleme" **Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Araştırmaları Dergisi 6**. 1973.

Vitrivius. **Mimarlık Üzerine On Kitap**. (Çev.: S. Güven) II/I/5, 1990.

Xsenophon, **Anabasis, Onbinlerin Dönüşü**. (Çev.: T. Gökçöl) IV/V/25, İstanbul:1974.

Young, R.S. "The Campaign of 1955 at Gordion, Preliminary Report", **AJA**, cilt: 60. 1956.

Yüksel, E. U. "Bitlis Köyevleri", **I. Uluslararası Türk Folklor Kongresi Bildirileri**, cilt: V. (Etnografya). Ankara: Kültür Bakanlığı Milli Folklor Araştırma Derneği Yayınları 1977.

***Kapak Resmi (Gürcü Evi). Httpwww.osgf. gesuntnikulturGeoEng.htm